

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտերմագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

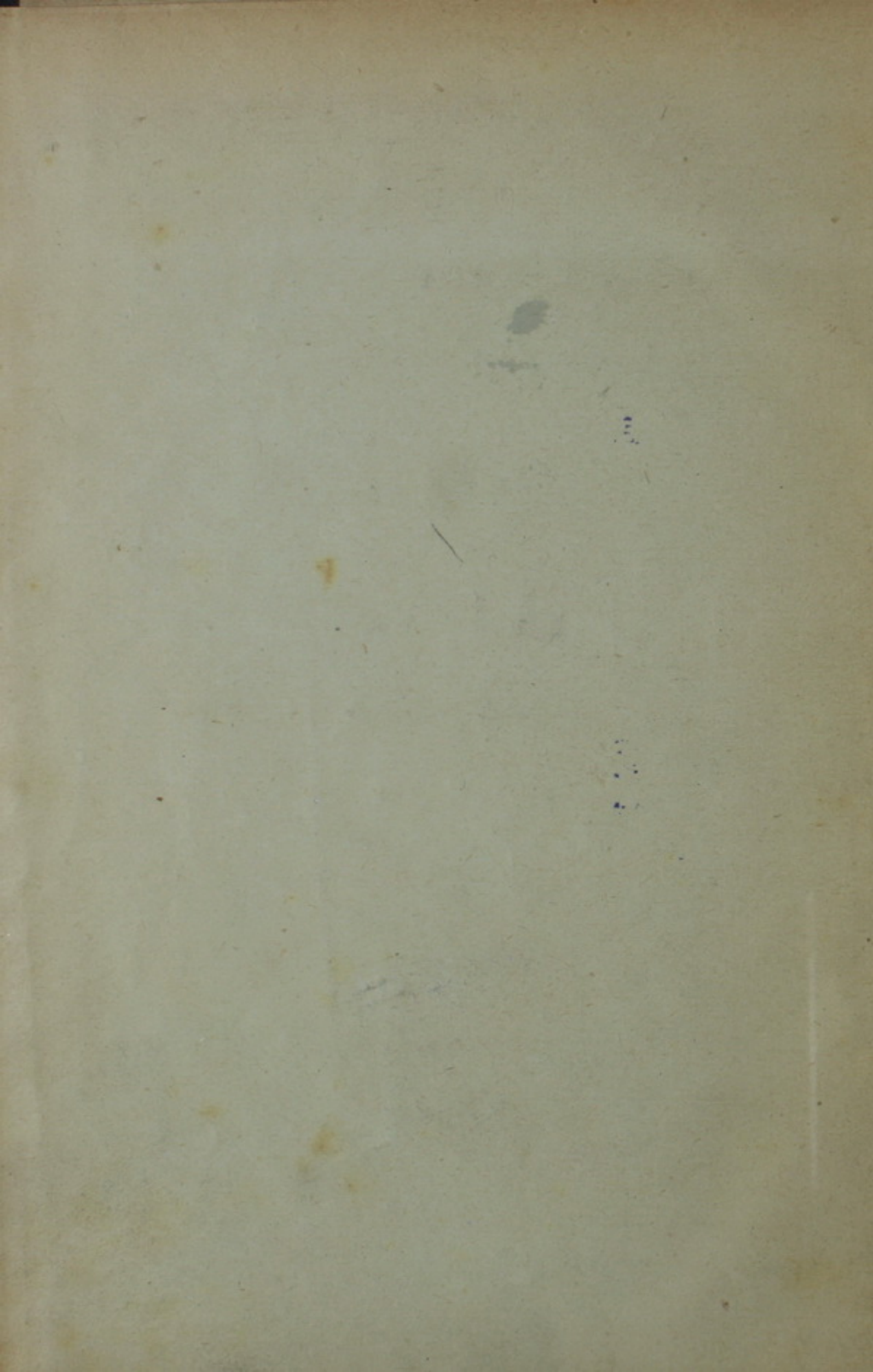
ստանձնել և տարածել նյութը ցանկացած մեդիայով կամ կրիչով
մեջբերել կամ օգտագործել առկա նյութը առերժեքում համար երբ

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ «ԱՐԱՄԵԱՆ»

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Խի'us ծաղկահասակ էի սակաւին երբ սկսայ կարդալ այնպիսի հեղինակներ՝ որք բնկերական եւ կրօնական գեղծմանց դէմ կը բողոքէին ուժգին: Այդ բողոքն արձագանք գտաւ սրտիս մէջ, մտաքս մտատեւ նիւթն եղաւ, եւ մանաւանդ քաջալերուեցայ մօրս զարգացած եւ լուրջ գաղափարներէն, որոնցմով ինքը կը փայլէր շատնցունընէ ի վեր Հայ Ազգին յետադէմ աշխարհին վրայ: Ոչի'նչ այնչափ զօրաւոր է որչափ մայրենի խրատոյսը. ուստի անձիս հետ կ'անէր յիս գեղծմանց դէմ թեմամուրթիւն, եւ արդարութեան համար սէր. բայց սէր մ'անգոր եւ անխօս, զի ապրած միջավայրս լուրթեան կը դոտապարսէր լեզուս:

Վերջապէս հասաւ այն օրը յորում բաղդակից եղաւ ինձ գեղարուեստի զաւակ մի, այսինքն անհունութեան զաւակ՝ զի գեղարուեստն անծիրն է: Ներդաւենակութեան աշխարհներու մէջ ազատէն դեզերող հոյս միտքը բնականապէս սահմանափակ միջավայրներու եւ նախապաշարմանց թեմամին ըլլալով, ազատ թողուց զիս մտածելու եւ բողոքելու: Այսօր հրապարակաւ երախտագիտութեանս տուրք կը մատուցանեմ Ամուսնոյս, հոգւոյս պէտքը հասկցած, քաջալերած եւ կերպով մը Մօրս ընթացքը շարունակած ըլլալուն համար:

Ուստի բաւական ժամանակէ ի վեր հոգիս կը մտէր բնկերային այլ եւ այլ ողորմելի նախապաշարմանց տեսարանէն: Կը տեսնէի, կը ցուէի, բերնով կը բողոքէի, իսկ այսօր գրչով կը բողոքեմ: Ի՞նչ փոյթ ինձ կարողութեանս նուազութիւնը, ի՞նչ փոյթ դատաւնութիւնը: Ես խղնիս ձայնին կը հնազանդիմ, պէտք մի կը լրացնեմ, բաւ է ինձ այդ:

Կը կրկնեմ՝ անիրաւութեան եւ նախապաշարմանց թեմամին եմ. հետեւապէս արմատելով կը տեսնեմ այն շրջանները որով կահացի սեռը կաշկանդուած է. այնպէս որ կնոջ ո՛չ խօսքը, ո՛չ գործը, եւ ո՛չ շարժումը բնական է կամ հեմարիտ. եւ միթէ լուծի ներքեւ հեմարտութիւնը կրնա՞յ ա ըիլ երբէք: Կնոջ ցաւալի վիճակը խորհրդածութեանցս առարկայ եղած է միտք. զի կիճն բնկերութեան ողորմելի զոհն է: Կ'ամաչէ նա սիրելու՝ այսինքն սիրտ մ'ունենալը խոտոտուանելու. կ'ամաչէ արդարութեան բառը

հնչելու՝ այսինքն իրաւունք մ'ունենալը յայտարարելու. կ'ամաչել-
կրօնից եւ օրինաց զեղծմունքը յայնչելու՝ այսինքն խիղճ եւ
բանականութիւն ունենալը ապացուցանելու. վերջապէս կ'ա-
մաչէ իւր բարոյական հանգամանքն ամբողջապէս ի հանդէս
հանելու « Ե՛ս եմ, Ե՛ս եւս ի հաշիւ կրնամ մտնել », բռնելու:
Ուստի գլխիկոր, ափ ի բերան կ'ապրի, կ'անցնի աշխարհէս
անձայն եւ անճուկ, եւ որչափ աննճամարելի ըլլայ ընթացքն
ա՛յնչափ գո՛վելի է:

Ահա մեր այժմեայ ցաւալի կացութիւնն որոյ դէմ կը բո-
ղոքէ մեծն Ամերիկա՝ որրանն ազատութեան, եւ իւր բողոքներն
սկսած են արձագանք գտնալ Եւրոպայի մէջ, եւ օր աւուր
գորանալ:

Վ. իսպառանակական պատմութեան ձեւով փափագեցայ ընկե-
րական զեղծմանց գլխաւորները նշանակել. հետեւապէս մեծ
կամ չափաւոր կատարելութեամբ վէպ մի հեղինակած ըլլալու
հաւանութիւնը չունիմ: Ուզեցի նճամարսութիւնը յայնչել ախոր-
ժելի ձեւի ներքեւ, եւ այս երաւ գլխաւոր գրգիռս վէպ մի
գրելու, թէ եւ կը խոստովանիմ՝ որ այս երկը յօրինելու մղուե-
ցայ նաեւ նաննարեղ եւ ներողամիտ բարեկամներէ, որոց ձայնը
միտս ազդեցութիւն ունեցած է վրաս:

Ընթերցողացս ներողամտութիւնը կը խնդրեմ երկիս նկատ-
մամբ, որ եթէ զուրկ է ամենայն կատարելութենէ, գոնէ սա
միակ առաւելութիւնն ունի. որ յաղհմտական փաջութեամբ
նճամարսութիւնն արտայայտուած է անդ: Գիտեմ որ ոմանք պիտի
վիրաւորուին, ոմանք պիտի արհմտին, շատերը յանդուգն պիտի
նամարին զիս: Գրիչը նճամարսութեան գործիքն ըլլալու է. ի՞նչ
փոյթ եթէ հալածուի եւ դատապարտուի: Ճճամարսութիւնը վսեմ
նամատակութիւն մի չէ՞ արդեօք:

Մ Ա Յ Տ Ա

Տիկին Սիրա առ Մայրսա

Մահը կորզեց քեզմէ հայրդ, մայրդ և ամուսինդ, և վարուեցու քեզի հետ չարաչար անդր-թու թեամբ, կ'ըսես:

Մարդս ծնանելու է մարդկային փունջին կազմակերպութեամբ ծառայելու համար, և մեռնելու է իւր անձնով քեզմեաւ որեւէ մահուան մեծաշատ դաշտը: Մ'նուեղ և մահ, ասո՞ք կենաց երկու բեկունքն են. մին կ'սկսի ինչ որ մի ան կը վերջացնէ, յանգէտս կը ծոցոսյնէք անոնց նպատակին. կենդանի թէ մեռեալ՝ բոլորն ուր անբողբոթեան մաս մ'ենք: Մահը կը հարուածէ բոս դիպուածոյ. դարնուողն ո՛վ կուզէ ըլլայ, ի՞նչ փոյթ իրեն: Մարդըս կը ծնանի, կ'ածի, կը մեռնի վերջապէս տեղ բանալու նպատակաւ իւր յաջորդին. եթէ ինքը քանի մ'արե աւելի տեսնէ, առաւելութիւն մի կը համարի գայդ անշուշտ: Սակայն ի՞նչ փոյթ է այդ մահուան որ կը ջանայ իւր աւարը ստուարացնել միայն: Գուն իւր ձեռաց ներքե էիր, իւր հարւածները վրայ տեղացուց ո՛չ թէ գուն ըլլալուդ, այլ հոն գտնուելուդ պատճառաւ:

Կ'ըսես թէ բազդն որ որբանէդ ժպտեցաւ քեզ թշնամի դարձաւ ի վերջոյ. բայց ի՞նչ է բազդը եթէ ոչ զէպքերու բնական ընթացքը: Կենաց ահադին փունջը ծաղիկներէ և փուշերէ բաղկացեալ կը քայքայի անբնական և կը վերակազմուի շարունակ. նախ ծաղկունքն ինկան քու բաժնիդ և յետոյ փուշերն. այս է պարզապէս բոլոր եղելութիւնը:

Սիրեցեալքդ եկան, մեկնեցան, և դուն մնացիր, ինչպէս զարմանք. օր մ'ալ քու կարգդ կուգայ, և գուցէ ուրիշ երն անտէր կը թողուս: Ոչ ևս ունիս մայրենի անսահման և անխոնջ անձնութիւնը. ոչ ևս ունիս անոր հսկող նայուածքը որ ապաստան եղած էր կուսական շնորհացդ. ոչ ևս ունիս հայրենի հովանին որոյ ներքե դու կ'աճէիր. գո'գար տունկ. ոչ ևս ունիս ամուսնոյ սիրտն իբրև նեցուկ կենացդ. ոչինչ մնաց քեզ ատոնցմէ, ոչինչ՝ բաց ի աւերակներէ: Բայց փոխանակ հոն աչքդ յառելու, հոր շէնք մի կանգնէ՛ անոնց վրայ, և աղջկանդ վրայ ամփոփէ՛ այն զգացումներն որոնց երջեմն առարկայ եղած էիր: Սիրէ՛ իբրև մայրդ որ սիւնց զքեզ, և աղջկանդ պաշտպանն եղի՛ր ինչպէս իւր հայրը պիտի ըլլար. սէրդ կրկնապատկուելով պաշտօնդ ու յարգդ նոյնչափով կը մեծնան: Սիր տուած ինամոց համեմատ սղայք կ'աճին և կը փոխարինեն մեր ծառայութիւնքը. մայրենի անհոգութիւնն այդ գողտրիկ էակաց կորստեան պատճառն լլալով՝ անոնք ևս ուրիշներն ի կորուստ կը մատնեն օր մի, որովհետև չարն ամուլ չի մնար, այլ թունալից պտուղներ կը հասցընէ մինչև որ արմատը ցամքի:

Ապագային երկնից վրայ ոչ այլ ինչ կը նշմարես, կ'ըսես, եթէ ոչ սև կէտ մ'որ թուի քեզ մահագուշակ: Փոխանակ ակնապիշ ըլլալու հոն, դարձու աչքերդ ուրիշ լուսաւոր կէտի, ապագային կամարը գիշերամած մնալու նախասահմանեալ շէ երբէք Բւերաւոր յուսոյ աստղեր կը փայլին անդ նաև անոյշ և մխիթարիչ լուսով ժիր գործունէութեան:

Թեամբ և կամ վհատութեամբ կենաց փայլը կամ մռայլը փոքր ի շատէ հաստատելու կը նպաստենք : Աղատ ես դու լոյսը կամ գիշերն ընտրելու :

Մայսա առ Տիկին Սիրա

Տառապանք , վհատութիւն և մթութիւն , կենաց մէջ ահա ասոնք են իմ բաժինս . արտասուք և հառաչանք ասոնք են իմ հաճոյքս . սաստկապահանջ ընկերութիւն մի , այս է իմ ծնողքս : Արդէն նա աչքերը բացած կ'սպասէ մէկ անխոհեմութեանըս՝ զիս դատապարտելու և յօշոտելու համար : Ընկերու թիւնն անողոք դատաւոր մ'է զոր ոչինչ կրնայ ամոքել . իւր խարազանը պատրաստած է ինձ արդէն : Այրին զոհ մ'է զուրկ վրէժխնդիր ձայնէ . ինչպէ՛ս արդեօք պէտք է դործել , ինչ քայլով յառաջանալ . վարանած եմ և վհատած : Ես դալարապեղ տերէն եմ սաստկաշունչ բուքէն կորզուած որ փոշւոյն մէջ կը թաւալի մինչև որ յօշոտի և մասունքն աստ անդ կորսուին : Ո՛վ դու , երկրորդ մա՛յր իմ , օղնէ՛ ինձ կենացս գառնութեանց մէջ , առաջնորդէ՛ ինձ փորձառու խրատներովդ :

Տիկին Սիրա առ Մայսա

Ի՞նչ բանէ կը գանգատիս , դո՛ւ անձամբ վիճակդ պատրաստեցիր . ա՛յսպիսի չրջանակի մէջ անձդ ամփոփեցիր որ զքեզ ճնշեց մինչև բարձրաձայն աղաղակել տալու . երբ չարիքը բարձրագոյն աստիճանին հասաւ՝ կուզես զինքը յաղթահարել : Կրնայիր խեղդամահ ընել զայն ի սկզբան . բայց արդ իւր գերին ես դու : Գրկեցիր զաշխարհ և իւր

մտութիւնքն, ստութիւնքն և կեղծաւորութիւնքը.
հաճեցար անդ չղխտնալով թէ ի՞նչ բանի անձդ կը
մատնէիր: Արդ ահաբեկ՝ կը տեսնես հրէշ վիճակդ,
կըր զանդատիւ առանց հետազօտելու պատճառն որ
դու ես նոյն իսկ:

Մինչ տղայ էիր՝ ծնողացդ պաշտպանութեան
ներքե ապրեցար, և մինչ ծաղկահասակ՝ ամուս-
նոյդ. զամենայն ինչ պարտաւոր էիր ամուսնոյդ,
պատուոյդ նախանձախնդիր էիր անոր համար, և
զայդ իրմով կը պահպանէիր, անոր կը պարտէիր
վիճակդ և մինչև անգամ կրած անուշդ զոր անբիծ
կը պահէիր ի պատիւ անոր. իսկ անձիդ նկատմամբ
դո՞ւ գործելիք չունէիր. ընտանեացդ անուշը, ան-
ձրդ իսկ, կնոջ պատուասիրութիւնն ոչի՞նչ էին քեզ
համար: Առաքինի ապրեցար ամուսնոյդ պատիւը
չաղարտելու համար, և ո՛չ թէ կին, հրեշտակ բլ-
լալուդ պատճառաւ. ո՛չ թէ առաքինութենէն յա-
ռաջ եկած մեծութիւնդ պահելու համար, ո՛չ թէ
մայր բլալուդ, այսինքն այն վճիտ երկնային հայե-
լին ուր անմտ մանուկն իւր անմեղ պատկերը կը
աեսնէ: Ոչի՞նչ ես դու ուրեմն քեզմով. զէրօ՞ մ'ես
որ յարդ կ'ստանայ մրայն երբ ամուսին ըսուած
թուոյն կը հետամտի. չունի՞ս սիրտ զգալու հա-
մար, միտք մտածելու, բանականութիւն՝ դատելու,
կամք՝ գործելու: Ամուսնութեամբդ փայլուն վի-
ճակ, ճոխութիւն, փառք և պատիւ ստացար: Մահը
յափշտակեց ամուսինդ եւ միանգամայն պաշտպա-
նըդ. այրի ես սրտով եւ վիճակով. վայելած պա-
տիւներդ մահն իւր հետ առաւ տարաւ, թողլով
քեզ զաւակ մի և ծանր պատասխանատուութիւն

անուանող անարատ պահելու : Դերդ կը փոխես , իբրև
դո՛հ և հանդիսատես : Չեւերդ կ'այլակալու ,
կը նսեմանաս ո՛չ թէ իբրև արտայայտութիւն : Եւծ
վշտի , այլ դրկուած ըլլալուդ պատճառաւ՝ ամուս-
նական պաշտպանութենէն սր զօրութիւնդ կը կազ-
մէր և որուն ներքև կը վստահանայիր մոլորու-
թիւն մի քողարկել նոյնիսկ եթէ սոսկալի հարկը
պահանջէր զայդ : Ուրիմն դաստիարակի կը կարօ-
տիիր գործելիքդ ուսանելու և աստիճողութեանց
սահմանին մէջ մնալու : Եւ երբ այդ դաստիարակը
կը պակսի ո՛չ ևս ևս կարող առաջնորդուելու , ու-
րեմն ուրիշի՝ և ոչ թէ պատուասիրութեանդ և
պարտուցդ ազդեցութեամբր սր գործէիր : Ո՛վ որ
ոչժր յարտաքուստ և ոչ թէ բմէ կը քաղէ , տա-
տանեալ վիճակի ենթակայ է միշտ Հաւատոյն է
տկար զօրութիւնն որ ի մեզ է , քան թէ մեծը որ
ուրիշներէ կը բղխի , առաջինն այնպիսի կարողու-
թիւն մ'է որ մեր յայտարարած կորովոյն և գոր-
ծունէութեան չափով կը ներգործուի , և որուն
տեղութեան չափը մեր կեալքէն կախում ունի :
Ազատ կ'ապրէիր համեմատարար , զի պաշտ-
պան շուք մի կը հովանաւորէր քեզ , իսկ արդ ճըն-
շուած ևս , ո՛չ կը խօսիս և ո՛չ կը գործես համար-
ձակօրէն : գիտե՛ս ինչ է պատճառը : Վասն զի մին-
չև այսօր և ոչ մէկ պարագայի մէջ նախաձեռնու-
թեան ոգին ունեցար , այլ սովորութեանց և նա-
խապաշարմանց գծած շաւղին հետեւեցար : Այսօր
բազմին կառքը զքեզ գետինը տապալած ըլլալով ,
անձդ տօրբեր աշխարհի մէջ կը գտնես . ի՛նչ որ
էիր ամուսնովդ էիր , իսկ ի՛նչ ևս այսօր մրայն քու

առնական ուժիդ յենած : Միշտ մտածեցիր և դոր-
ծեցիր հաստատուած կանոններուն և այլոց ճաշակաց
համեմատ . կարողացա՞ր երբէք հասարակաց կար-
ծիքը դիմադրաւելու ոչ միայն պատշաճ ինչ՝ այլ
նոյն իսկ բարին կատարելու ժամանակդ . քաջու-
թիւն ունեցա՞ր զգալու ըստ թելադրանաց «րտիդ,
մտածելու ըստ թելադրանաց մտքիդ , և
դատելու ըստ թելադրանաց դատողութեանդ՝
Ո՛չ , այդ քաջութիւնը չունեցար դու երբէք . ա-
մուսինդ եղաւ առաջնորդդ , և նախապաշարմանց
աշխարհը՝ քու վարժարանդ : Զուրկ պաշտպանէդ՝
դատաքննութեանց , նախանձու և անիրաւութեանց
մատնուած ես արդ : Կ'ըմբռնե՞ս երկիւղդ դիմադրե-
լու եռագլուխ հրէշին որ կ'անուանուի հասարակաց
կարծիք . և որուն ներքե կը քողարկուին ստու-
թիւնք և կեղծաւորութիւնք , կ'ըմբռնեմ խօսելու
և գործելու երկչօտութիւնդ՝ իբր հովանի ունենա-
լով միայն կնոջ պատուասիրութիւնդ . ոչ երբէք
անոր հովանաւորութեան դիմեցիր , զի անկարող
համարեցար զայն , միւշգեռ միակ զօրաւորն է և
միակ հաւատարիմն մեզ :

Լո՛ւր ինձ . ճշմարտութիւնը երբեմն կը սեւնամ
ամբաստանութեան մրուրովը , սակայն ընդ հուպ այդ
մրուրն ի բաց նետելով շքեղափայլ կը հանդիսա-
նայ վերստինն Յարատեւ շարախօսութեան ոչ եր-
բէք մաքրութիւնը նիւթ կ'ըլլայ . կ'ենթարկուի ա-
նոր միայն ինչ որ գեղեցիկ երեւոյթի ներքեւ ան-
բարոյականութիւն կը պատսպարէ : Սուտը ոչ եր-
բէք գեղեցկին գոյներովը կրնայ փայլիլ . անոր ներկն
ունի միայն որ կը թափի իսկոյն դատաքննութեան
փորձոյ մ'առջեւ .

անձնական ուժիդ յենած : Միշտ մտածեցիր և դոր-
ծեցիր հաստատուած կանոններուն և այլոց ճաշակաց
համեմատ . կարողացա՞ր երբէք հասարակաց կար-
ծիքը դիմադրաւելու ոչ միայն գատնած ինչ՝ այլ
նոյն իսկ բարին կատարելու ժամանակդ . քաջու-
թիւն ունեցա՞ր զգալու ըստ թելադրանաց սրտիդ,
մտածելու ըստ թելադրանաց մտքիդ , և
դատելու ըստ թելադրանաց դատողութեանդ՝
Ո՛չ , այդ քաջութիւնը չունեցար դու երբէք . ա-
մուսինդ եղաւ առաջնորդդ , և նախապաշարմանց
աշխարհը՝ քու վարժարանդ : Ձուրկ պաշտպանէդ՝
դատաքննութեանց , նախանձու և անիրաւութեանց
մատնուած ես արդ : Կ'ըմբռնե՞ս երկիւղդ դիմադրե-
լու եռագլուխ հրէշին որ կ'անուանուի հասարակաց
կարծիք . և որուն ներքե կը քողարկուին ստու-
թիւնք և կեղծաւորութիւնք , կ'ըմբռնեմ խօսելու
և գործելու երկչոտութիւնդ՝ իբր հովանի ունենա-
լով միայն կեօջ պատուասիրութիւնդ . ոչ երբէք
անոր հովանաւորութեան դիմեցիր , զի անկարող
համարեցար զայն , միչդեռ միակ զօրաւորն է և
միակ հաւատարիմն մեզ :

Ըո՛ւր ինձ . ճշմարտութիւնը երբեմն կը սեւնա՞մ
ամբաստանութեան մրուրովը , սակայն ընդ հուպ այդ
մրուրն ի բաց նետելով շքեղափայլ կը հանդիսա-
նայ վերստինն Յարատեւ չարախօսութեան ոչ եր-
բէք մաքրութիւնը նիւթ կ'ըլլայ . կ'ենթարկուի ա-
նոր միայն ինչ որ գեղեցիկ երեւոյթի ներքեւ ան-
բարոյականութիւն կը պատսպարէ : Սուտը ոչ եր-
բէք գեղեցկին գոյներովը կրնայ փայլիլ . անոր ներկն
ունի միայն որ կը թափի իսկոյն դատաքննութեան
փորձոյ մ'առջեւ :

բաւոր տէր մ'ունիւ Բայց երբ տէրը կ'իյնայ, ինքն
այ անոր հետ կ'իյնայ, եւ երբ կը մեռնի՝ կ'նոջ բո-
լոր յոյսերը եր մօրին: Յայնժամ կ'ինը կը մերկա-
ցընեն իւր զարդերէն եւ անկարողութեանն հան-
դէպ թողլով զայն կը դռնին բարձրաձայն «Մեծու-
թեանց եւ պատուոյ դռներն ուր կ'առաջնորդեն
գիտութիւնք եւ արժանաւորութիւն՝ դոց են քեզ
համար, մի միայն այն պատճառաւ որ կ'ին ես
գու»: Իբրեւ շնորհք կը թողուն մեզ կեանքը միայն
առանց իսկ խորհելու ասլուստի միջոցաց մասին:
Եւ բոլոր անոնք որ երբեմն մէկ նայուածքդ կը
մուրային հոգ ամուսին մ'ունեցած ժամանակդ,
արդ հաղիւ կը ճանաչեն զքեզ: Եւ այն կ'ին որ
երէկ դեռ թագուհի էր, եւ այսօր թշուառ եւ խեղճ
արարած, տակաւին կ'ուզէ հաճելի ըլլալ անիրաւ
եւ անգութ ընկերութեան մ'որ միշտ պատրաստ է
մահացնելու զինքն աղէտալի վճռոյն, առանց ի
հաշիւ առնելու անոր տառապանքն, արտասուքը,
տքնութիւնները լքումը, եւ բոլոր այն գիւցազ-
նական ճիգերն որով դժբաղդութեան դէմ կը մրցի
իւր կեանքն ասպահովելու մտօք:

Դո՛ւ, Մայտա՛, կը գանգատիս ընկերութեան
անիրաւութենէն. բայց ի՞նչ փոյթ քեզ երբ սիրա
մ'ունիս սիրելու համար, միտք՝ խորհելու, կամք՝
գործելու. ազատ ես, գործէ՛. եւ ով որ ազատ է
եւ կը գործէ, կարեկցութեան տեղի չ'տար: Դո՛ւ
տէր ես գործոցդ եւ բողոքիդ. անձնութիւն
մ'ես արդ եւ ոչ թէ շուք, ձայն մ'ես եւ ոչ ար-
ձալա՞ք. արշալոյսն ես որ օրն կ'աւետէ, ո՛չ ամի-
սոսալի չես:

Մայրսա առ Տիկին Սիրա

Թո՛ղ վայրիկ մ'որ ինքզինքս գտնամ, թո՛ղ որ
սթափիմ. ո՛վ արդեօք կրնայ աղէտիցս չափը հաշ-
ուել: Թաղեցի երջանիկ օրերս անցելոյն գերեզմա-
նին մէջ. տխուր ներկայն եմ արդ որ ձեռքերուն
մէջ կը բերէ ցաւն ու վհատութիւնը: Ընդ վայր
աչքերս կը գոցեմ. կ'ողբամ ամեն ուրեք անոնց
ցուրտ թարթումը. ընդ վայր կ'ուզեմ փախուստ
տալ իմ նսեմ բաղդէս, ո՛հ ամեն ուրեք անոր կը
հանդիպիմ:

Տիկին Սիրա առ Մայրսա

Ի՞նչ բանի կը ծառայէ անընդհատ տրտունջդ.
ցաւը հոգւոյն թոքախան է, կը պիղէ զայն տակաւ
առ տակաւ, եւ հուսկ յետոյ կ'ոչնչացնէ: Անցելոյն
վրայ լալով՝ հոգւոյն ոյժերը կը ցրուին փուճ տեղը.
Ներկային ծառը տնկելը պտուղներն ապագային մէջ
քաղելու համար, այնպիսի ընթացք մ'արժանի է
բանաւոր էակի որ կը ճանաչէ երկրիս վրայ ունե-
ցած կոչումը: Կ'ողբաս մեծութիւն մ'որ ամուսնոյդ
փառաց վրայ հիմնուած էր. կուլաս ստացուածքդ
չեղած բանին համար՝ որմէ իրաւ է որ դու եւս
մաս մ'ունէիր: Այնչափ սնծիդ սեփականացուցած
էիր ուրիշի աշխատութեան պտուղներն որ անոնց
օրինաւոր տիրուհին թուեցաւ քեզ ըլլալ, եւ այսօր
կ'ողբաս այն կորուստն՝ իբր թէ գանձերը հակտիւ
քրտամբ շահած ըլլայիր: Յիշէ որ երկարատեւ է
միայն ինչ որ մեզմէ կը բղխի, եւ ինչ որ մեզմով
կ'ապրի: Պատիւ եւ յարգանք կ'ուզես, գու ան-

ձամբ ստացիր զանոնք: Մայր ես, ուստի ամուսին
և մայր պատրաստելու պաշտօնն ունիս. կիրթ է
միաքղ և զարգացած, գործածէ՛ զայն ի պլտս
մարդկութեան: Յարձակէ՛ խաւարին վրայ որոյ
ներքե կը ծածկուին սուտն ու անիրաւութիւնը:
Չարագրութք բարձրայօն կը կանգնին՝ մինչ ընկե-
րութիւնը կոթաքամակ կը քայլէ: Զինուց շաչիւնը
հարստահարելոց աղաղակները կը խնդդէ, ինչպէս
հարստահարողին զեղխութիւնքը և կողոպտուածին
հեծկլտանքը: Տէրն ու գերին, հալածողն ու հա-
լածեալը, հարուստն ու աղքատը իրարու շփուե-
լով, գիրար բաղխելով, խնդութեան և տառապա-
նաց աղաղակներն իրարու խառնուելով յառաջ
կ'երթան, ոմանք կոխկռտելով, ոմանք կոխկռտ-
ւելով: Անա՛ քեզ ընդարձակ դաշտ գործողութեան:
Մայտա՛: Ի տես ընդհանուր թշուառութեանց մոռ-
ցի՛ր քուկիմներդ. ընդհանուր անիրաւութեանց
առջև մի յիշեր թէ դուն ենթակայ ես անոնց:
Սեղդէ՛ հեծկլտանքդ ի յուր հեծկլտանաց ընկերու-
թեան: Սրբէ՛ արտասուքդ, վե՛ր կանգնէ և քայլէ:

Իսկ զքեզ չձանչնալ ձեւացնողներն, և կան-
գուն տեսնելով զարմացողները՝ մինչ սչնչացած կը
կարծէին զքեզ, եթէ հարցնեն թէ «Ո՛ւր երթաս»,
պատասխանէ «Դուք դատապարտեցիք զիս մթու-
թեան և կորստեան, և ահա յոտս կը կանգնիմ. իմ
դիմացս ձեր նախապաշարմունքն բերիք, եւ ես
ահա հոն կը կոխեմ եւ կ'անցնիմ, զի յանձս շար-
ժում կը կրեմ»:

Միացի՛ր արդարութեան բարեկամաց, միացի՛ր
անոնց որք բերան ունին ճշմարտութիւնը խոստո-

վանելու և թեւեր՝ աշխատելու : Այս ասպարէզին մէջ քաղելիք պատիւներդ պիտի ապրին որչափ ապրիս և յետ մահուան իսկ . զի մեծ սկզբան ծառայելը յաւիտենականութեան համար գործել է . և յայժամ չի պիտի ողբաս վաղանցուկ մեծութեանդ կորստեան վրայ ինչպէս որ կ'ընես արդ : Մեկո սի թող ուրեմն վիշտդ որ գործելու հանգամանքդ կը ջլատէ . դարձո՛ւ աչքերդ շուրջդ եւ դիտէ թէ որդէն սկսեալ մինչեւ մեր գլխուն վրայ կախուած հրային աշխարհները շարժում ու կեանք կը կրին . եւ ամենքը կը հպատակին բարձրագոյն օրինաց , այսինքն շարժման օրինաց : Երբ ամեն անհատական աշխատութեանց բովանդակութեամբը մարդկութեան բնդարձակ գործողութիւնը կը կատարուի եւ անով իւր հաւասարակշռութիւնը կը պահպանուի , ինչ իրաւամբ դու թերի պիտի թողուո՞ս այն մասն որ սահմանուած է քեզ՝ ջանիւքդ լրացնելու : Ե՞րբ արդեօք երկինք դադրեցաւ զմեզ լուսովն ոռոգելէ , բնութիւնը բեղմնաւորելէ , թռչունն երգելէ , առւակը կարկաչելէ , ծաղիկն իւր բոյրը ծաւալելէ , եւ ամբողջութիւնը ներդաշնակութեան աշխարհին մէջ սահմանուելէ : Մա՞րդս միայն ուրեմն իրաւունքն ստացած է խոտորելու ընդհանուր օրէնքէն եւ ոչնչութեան մատնելու ինչ որ կոչում ունի արգաւանդելու եւ ապրելու : Վշտահար կեանքը մարդս ծուլութեան վարժեցնելով՝ իւր ստեղծող եւ գործող կարողութիւնքը կը ջլատէ , եւ իւր թոխը խափանելով կը դատապարտէ սողալու : Սաստիկ վիշտը մեծ յաջողութեան կը նմանի . երկուքն ալ զմեզ կը մոլորեցնեն . առաջինն անզգայութեան կը տանի ,

Երկրորդն անհողութեան : Կ'երկրորդեմ, Մայտա՛ ,
վերջ տո՛ւր կսկիծիդ , անցեալդ արդէն խորասուզ-
ւեցաւ մտայութեան արազընթաց ջուրերուն մէջ .
ի զուր անոր հետքը կ'որոնես ներկային մէջ որ
քեզ հանդէպ զարհուրելի և սպառնալից կը կանգնի :
Անցեալը վրադ գուրգուրաց ինչպէս սիրեցեալ
գողարիկ որդեկի . իսկ ներկայն զքեզ կին պիտի
հանդիսացնէ ընդդէմ դժբազդութեանց անձդ արիա-
ցընելով , և պիտի հարկադրէ մտացդ և սրտիդ
դանձերուն դիմել . պիտի վարժեցնէ վտանգը դի-
մագրաւել , և կենաց նայիլ անվրդով եւ անահ ա-
չօք . կինը աղսն չ'արժէր արդեօք . առաջինը դօ-
րութիւն մ'է , իսկ երկրորդը շնորհք :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Մի՛ այդչափ փութար դատապարտելու զիս , չը
դիտես թէ ո՛րչափ սիրաս թախիծով բեռնաւորուած
է : Ո՛վ արդեօք կրնայ հասնիլ մի՛նչև անոր խորու-
թեան եւ ըմբռնել թէ ի՞նչ բեռի ներքեւ կը հեծէ
այն : Վիճակիս կրած փոփոխութիւնն ա՛յն աստի-
ճանի կը զարմացնէ զիս որ կը տարակուսիմ թէ
արթո՞ւն եմ արդեօք թէ կ'երազեմ : Ի՞նչ անկում ,
ի՞նչ վհատութիւն . խեղճ սի՛րա , ոչ ոք գիտէ թէ
որչափ կը հեծես լոին :

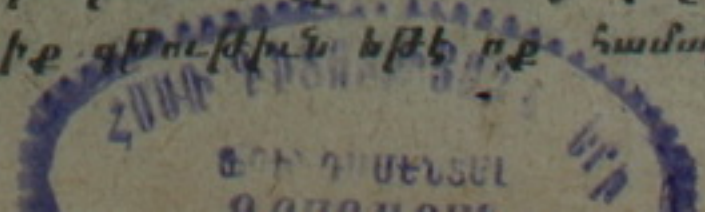
Տիկին Սիրա առ Մայտա

Մարդկային սիրտը բով մ'է ուր կը ցուլուի
մարդկութեան պատմութիւնը : Ո՛վ կը ճանաչէ ա-
նոք յատակը , եւ ո՛վ արդեօք կրնայ հասնիլ մի՛նչեւ
անդ : Կրնա՞ս ի հաշիւ առնուլ սրտին բոլոր բա-

անոյց ցնորքդ նոյնչափ ալ ազատ կը մնաս պատ-
 րանքներէ . տասը հաճոյք՝ կ'արժեն արդիօք մէկ
 պատրանք : Ժպտուն ցնորք և հաճոյք կը կենդա-
 նացնեն ու կը գեղեցկացնեն կեանքը զուցէ սքան-
 շելի խոստմամբ . բայց սրտի պատրանքը դժոխոց
 կատաղութեանց խուճըն է որք կը սուլեն շուրջ
 մարդուն , խլելով իւր արիւնաթաթաւ ծուէնները ,
 և նետելով զանոնք ընկերութեան երեսին որ կը
 իննդայ , կը դատապարտէ և կը բերկրի : Խի՛ղճ
 մարդկութիւն կը ծիծաղիս դու արտօսրի , հեծկլ-
 ասնքի , արեան կաթիլի վրայ որ տակաւին ջերմ է
 սրտին հրովն ուսկից բղխեցաւ : Եւ այն ծիծաղն՝
 որ մէն մի մարդ գրացնոյն կ'անցնէ , հետզհետէ ա-
 ճելով հրէշ ծիծաղի կը վերածուի , և անգթաբար
 կը ճնշէ լքեալ զո՛հ մի , այսինքն սիրտ մի կենսա-
 լից : Եւ այն փշրուած սիրտն որոյ բարախմունքը
 տակաւ առ տակաւ կը ակարանան , իւր յետին վըշ-
 տաագին շունչը կ'աւանդէ վերջօպէս , և անշարժ
 կը մեռայ յաւիտեանականութեան մէջ : Հողը կը
 բացուի , հողը կը գոցուի հրավառ սրտին վրայ
 մահուան ցրտովն համակեալ : Անցորդին անտարբեր
 նայուածքը չգիտէր իսկ այն փոսն ուր կը պարու-
 նակուի մեծ վէպ մի , այսինքն վէպը սրտի մ'որ
 երազեց , սիրեց , տառապեցաւ , լացաւ , որ մատնուե-
 ցաւ , դատապարտուեցաւ և որուն դէմ ընկերու-
 թեան նախապաշարմունք զահճի գեր խաղացին ,
 երբ այդ հէք սիրան ողորմած ձեռքի կը կարօտէր
 իւր գառն վէրքն տիտիելու համար :

Ընկերութեան մէջ ամենայն ինչ պայմանա-
 կան է . չիք գիտութիւն եթէ որք համարձակի գոր-

1-2863
 6155
 A

ծել կամ սիրել հակառակ ընկերական օրինաց եւ նախապաշարմանց : Չոր օրինակ կրօնքն՝ որ հոգւոյն մխիթարութիւնն է, մուկոանդութեան դարձաւ, այսինքն ատելութեան եւ սէրն՝ որ սրտին սնունդն է, ասպականութեան փոխուեցաւ, եւ մատուցութիւն եղաւ : Այսպէս ուրեմն եթէ կը գտնուին դեռ անքիժ սրտեր որ դեղեցկին զգացումը կը տաձեն, ոչ ոք կը հաւատայ ամոնց, զի իբրեւ երեւակայութեան ցնորք կը նկատուին եւ հեղնական ծիծաղով կը յօշատուին այն խեղճ սրտերը :

Սիրոյ եւ հաւատքի ներքեւ շահասիրութիւնը կը պատասպարի գրեթէ միշտ : Փպիտն՝ ինչպէս աղօթքը թակարդ մի կը քօղարկէ . մէկ երկրորդ մի ցոյց կուտան, ե՛ս չըսելու համար, եւ ուրիշն ի հանդէս հանելով՝ դադտագողի անձնական շահերը կ'օգտուին : Մթութիւնն այնչափ թանձրացած է որ ոչ ոք կը հաւատայ լուսոյն . եւ եթէ յանկարծ փայլի՝ մեր աչքը կը խաղտի եւ վերստին խաւարը կ'որոնենք անփութելու համար : Ամեն բանէ կը տարակուսինք նոյն իսկ ճշմարտութենէն, այնչափ իրաւ է որ սուտը ճշմարտին տեղը գրաւեց, տղեղը գեղեցկին, մուլութիւնն առաքինութեան : Ընկերութեան անհաւատարիմ չըլլալու համար ստախոս կը դառնանք մեր անձին, մեր խղճին, մեր սրտին, մեր դաստիարակութեան նկատմամբ, եւ այդ սուտով փառաւորուելով կ'ըսենք պարծանօք «Այս է կեանքը» :

Բայց դու, Մայրա՛, բարձրացի՛ր քան զսուտ եւ դշահ . մեծ եղիր իբր արդարութիւնը, մեծ իբրեւ ճշմարտութիւնը, մեծ իբրեւ սուրբ սէրը : Խոյս

տուր խաւարէն, խոյս տուր ստութենէն. մի՛
վախնար առանձին մնալէդ զի պիտի գտնուին միշտ
գուղնաքեայ եզական մտքեր ընդ քեզ յարաբե-
րութեան մէջ ըլլալու ի հետուստ թէ ի մօտոյ:
Էւ համարելով թէ դուն առանձին մնաս ի՛նչ փոյթ
քեզ. հողիդ յինքն կը քաղէ իւր ոյժն, այսինքն
արդարութեան և ճշմարտութեան սիրոյն մէջ: Ինչ
որ իրականապէս մեծ է ուրիշի պէտք չունի, զի
տկարն է որ նեցուկի կը կարօտի միշտ:

Մայսա առ Տիկին Սիրա

Ճնշուած էի վշտացս բեռին և նոր պաշտօնիս
ներքե զոր դառնալից վիճակս ճակատագրեց ինձ.
յուս հաստութեան անդունդին մէջ մօլորած կը ծը-
փայլի երբ փրկարար ձայնդ յորդորեց զիս ի վեր
կանգնիլ, արիանալ և աղջկանս քայլերն հաստա-
տել կենաց դերբուկ ճամբուն մէջ:

Մինչդեռ քիչ յառաջ ես առաջնորդուած էի,
հարկ է արդ որ առաջնորդ կանգնիմ առանց փոր-
ձառութեան ուղեցոյցն ունենալու: Այնպիսի նոր
աշխարհի մէջ մտայ որուն ուղիները բոլորովին
կ'անդիտանամ. և մէն մի սխալմունքս սուղի կըր-
նայ նստիլ ինձ անշուշտ: Պաշտօնս աս կ'ազդէ ինձ
և սակայն ձեռնամուխ ըլլալու եմ զի մայր եմ և
հայր միանգամայն: Նիւթական վիճակս սահման-
եալ է, թէ և ամուսնոյս դրամական ձեռնարկու
թիւնները փայլուն ապագայ մի կրնային ապահովել
ինձ և թէ այնպիսի ճախորդութիւնք վրայ չի հաս-
նէին, որք դու ցէ անոր մահը փութացուցին: Կրած-
շանունս պատուաւոր է, իսկ պատասխանատուութե-

թիւնս անհուն . շեմ ամաչեր ընկերային աստիճան-
ներէն վար իջնելու , և ի պահանջել հարկին պատ-
րաստ եմ աշխատելու , և աշխատութեան մէջ պար-
ծանքս փնտռելու իսկ : Կը դիտեմ որ անցեալ մե-
ծութիւնս կենաց դերբուկ շաւիղները ծածկելով
անտեսանելի կ'ընէր , իսկ դժբաղդութիւնս յայտ-
յանդիման կը ներկայացնէ զանոնք : Նայուածքս
խրտչեցաւ նախ , բայց երբ առաջին անախորժ ազ-
դեցութիւնը ջնջուի , մարդս ամեն բանի կ'ընտե-
լանայ , նոյն իսկ անհնարին թուածին :

Կաւ դիտես արդէն թէ տղայութեան օրերս
երջանկութեան մէջ սահեցան . մայրս հրեշտակ
մ'էր անձնուիրութեան . իւր անձը մատուցած էր
հօրս և ինձ . հայրս կը պաշտէր զիս քանի որ միակ
զաւակն էի : Իւր չափաւոր հարստութեամբը կը
փափաքէր հայթայթել ինձ կենաց բոլոր հաճոյքն ,
և հայրենի այդ տկարութիւնն ազէտալի ըլլար ինձ
զուցէ , եթէ մայրենի օրինաւոր խստութիւնը հար-
կաւոր սահմաններու մէջ չ'ամփոփէր զիս : Տեսաւ
զիս Պ . Թէսդոսեան , հաւնեցաւ . ամուսնացայ
հետը մինչ տասնևհինգ տարեկան էի և ինքը քա-
ռասուս : Հարուստ էր նա և մեծ պատիւ կը վա-
յելէր : Ծաշակեցի ինչ որ ընկերական բարձր աս-
տիճանը և հարստութիւնը կրնան ընձեռել , ինչպէս
և ազնիւ սրտէ բղխած դանձերը : Երբ ծնողքս ի-
րեաց պօրտակամութիւնը կատարեցին՝ կարծես ա-
ւելորդ համարեցին այլևս ապրիլը : Մայրս նախ
զիս որք թողուց . և հայրս անոր օրինակին հետե-
ւեցաւ . այդ կրկին կորուստը զիս անմխիթար թո-
ղուց , և չգիտեմ ինչպէս վիշտս սիւտուամ պիտի

գտնէր եթէ զուրկ ըլլայի ամուսնոյս գորովէն ինչ-
պէս և զգուանքներէ, ու շնորհալի ժպիտներէ
դատրիկիս որ ծնած էր ամուսնութենէս տարի մը
ետքը: Վերջապէս ժամանակէն դարման զտայ ցա-
ւերուս, և ըստ ամուսնոյս բաղձանաց— վերադար-
ձայ աշխարհային զուարճութեանց, որոնց հրա-
ժեշտ տուած էի ժամանակէ մ'ի վեր: Գիտես ար-
դէն թէ երիտասարդութիւնս և դաստիարակու-
թիւնս որպիսի՜ յաղթանակ պատրաստեցին ինձ
ընկերութեանց մէջ. գիտես նաև թէ որպիսի՜ ճո-
խութեամբ կ'ապրէի: Մեռաւ ամուսինս, մեռաւ
նաև մեծութիւնս և անդորրս. ամենայն ինչ կոր-
սուեցաւ, ասերակ կայ միայն շուրջս, և տխուր
յիշատակը փառաւոր անցելոյս:

Քաշուեցայ արդ անշուք զիւզի մէջ Ասիական
եզերաց վրայ: Հիսար օժտեալ է բնական գեղեց-
կութեամբ, կանաչագեղ բլուրներ թագ մի կը ձե-
ւացնեն իւր գլխին, և տուներու զանազան գոյ-
ները ծովուն կապոյտին կը խառնուին գեղեցիկ
մրցմամբ. կարծես թէ Վոսփորը զիտմամբ իւր ջու-
րերը նեղ սահմանի մէջ կ'ամփոփէ որպէս զի Ա-
սիոյ Հիսարը մօտեցնէ իւր քրոջն՝ Եւրոպիոյ Հի-
սարին, որ այնչափ մելամաղձօտ գեղեցկութեամբ
լի է իւր սգաւոր նոճիներովն. ասոնք անդուլ կը
հսկեն այն շիրմաց վրայ ուր կարկաջահօս ջուրերը
մահուան քունը կ'որորեն իրենց մրմունջովն, և
զորս ալեւոր բերդեր թուին պաշտպանել ընդդէմ
բռնաբարութեանց յանդուգն ձեռաց: Ասիոյ Հի-
սար զուրկ չէ նաև պատմական առաւելութենէ,
զի կը հաստատուի թէ այս վայրէն անցուցած է

իւր բանակը Գարեհէ՛ թագաւոր Պարսկաց, երբ
կ'արշաւէր Սկիւ թացւոց դէմ որք խմբեալ էին Գա-
նուրեան նահանգաց մէջ, և որք խոյս տալով եւ
միշտ ընդ յառաջ քայլերով պարտաւորեցին - գոռոզ
թագաւորը յետս ընկրկիլ, այդ նահանջին ամօթա-
լից յիշատակը հետը տանելով:

Կը ճանաչես ալդէն Հիսարի մեծաշէն տուներն,
և անոնց ընդարձակ պարտէզները: Գնեցի աժան
զնով ծովեզերեայ տուն մի որ հարուստ Տաճկի
հեշտավայրն եղած էր. հոն քերած էին սքանչելա-
պէս գեղեցիկ Չէրքէս պատանուհի մի դոր սիրած
էր անհուն սիրով: Գեղանոցն տարածամ մահն
անտանելի բրած էր տիրոջը սիրոյն այդ տխրագին
յիշատակարանը: Ոչ միայն չէր յանձն առած եր-
բէք վերագառնալ յայդ վայր, այլ եւ ոչ իսկ ըս-
տացուածոց կարգը դասել այն նսեմ բնակարանը:
Այս տունը երկու մասէ կը բաղկանայ ինչպէս զը-
րեթէ բոլոր տօճկարնակ մեծ շէնքերն, այսինքն
կանանոցն և այրանոցը: Կանանոցը յատկացուցի
ինձ ոչ այնչափ ընդարձակ: Ըլլալուն պատճառաւ
որքան է հակառակ մասն՝ որ առաջնոցն շարունա-
կութիւնն է, թէեւ իրարմէ բաժանեալ ըլլան, ըստ
այս մեծ առաւելութեան տօճկաց բնակարաննե-
րուն: Գեղեցիկ քարտիունք մի կը տարածի տանս
բոլոր երկայնութեամբ ուր ամեն գիշեր կը շքիմ
մտախոհելով անցելոյս և ապագայիս վրայ:

Կեանքս տխուր և անձայն կը սահի: Յուլիա-
նէիս զատարարակութիւնը՝ որով կ'զբաղիմ, կարեւ-
ւորագոյն գործս է և միակ մխիթարութիւնս: Հաս-
տատապէս որոշած եմ աղջկանս սորվեցնել կենաց

գիտութիւնը . կ'ուզեմ որ իրաց եւ մարդկանցի որ-
ձառութիւնն ստանայ ըստ կարելոյն , ե պատրաս-
տուած ըլլայ այն ամեն գործող պատահարաց դէմ
որք զիս յանկարծ պաշարեցին , ու ինքն ալ որ մի
անծանօթին առջեւ յանկարծ ե պատրաստ չը գըտ-
նուի իբրեւ զիս , երբ իմ առանձին կարողու-
թեանս մատնուած , յուսաբեկ , կարծեցի թէ անձս
սոսկալի երազի մ'էր ենթարկուած ե կամ բազդին
խաղալիքն եղած : Երբ վիճակս սկսաւ որոշ գծերով
ճշդուիլ , յայնժամ սաստկացան մտատանջութիւն-
քրս , ու առաւել եւս զգացի լքումս , անկարո-
ղութիւնս , ե գործոց մասին տգիտութիւնս : Այս-
պիսի պարագաներու մէջ անփորձ կիներ խարխա-
փելով սխալմունքէ սխալմունք անցնելով դէպի
կորուստ կը դիմէ , ե իւր գործը կը պսակէ անձին
ե ընտանեացն աղէտքով : Երանի՛ այն կնոջ եթէ ո-
ղորմած սիրտ մի կը դիւբացնէ իրեն առաջին քայ-
լերը կենաց ասպարէզին մէջ . երանի՛ իրեն եթէ
փափուկ ոտքերը կը զիմանան հարուածոց ե զինքը
կանգուն կը բռնեն մինչեւ վերջը :

Դժուարին է ինձ մեկնել մարդոց այս անիրա-
ւութիւնը կանանց նկատմամբ , որով զանոնք գոր-
ծերէ հեռացնելով իրենք ա անձին տէր կը հան-
դիսանան : Չեմ ըմբռնեք թէ ինչո՞ւ ուրեմն ընկե-
րութիւնը մեր ձեռաց կը յանձնէ ընտանեկան շա-
հերն որոց կարգադրութիւնը գործոց նկատմամբ
գիտութիւն կը պահանջէ : Ի՞նչպէս կանանց կը
յանձնէ պաշտօն մի որուն բարձրութեան չին հաս-
նիր անոնք ի՞նչ կը հետեի այս ընթացքէն , կիներ
իւր բացորոշ անկարողութիւնը նկատելով օտար

ձեռաց կը յանձնէ իւր գործերուն կառավարութիւնը, եւ խնամակալութեամբ շարաշար կը դործածեն այդ վստահութիւնն իրենց անձնական շահուց ի նպաստ. այսու եղանակաւ ճոխարար ապրելութեամբ կինը յանկարծ չքաւորութեան կը մատնուի դաւկըններովն հանդերձ:

Ահաւասիկ ուրեմն այս դժուարին կացութիւնս ընկերային կարգադրութեանց կը պարտիմ: Հարկ է ինձ գործոց ուսումնս սորվիլ, մօր եւ հօր պաշտօնը վարել միանգամայն. իսկ եթէ շահուցս տնօրինութիւնը բարեկամաց օգնութեան կարօտի, այլ ստիպողական յարաբերութիւնքս՝ անձս այնպիսի դատաքննութեան պիտի ենթարկեն որոյ խստութիւնն անպաշտպան վիճակիս մեծութեանը պիտի համապատասխանէ: Բայց, բարեկամուհի՛դ իմ, փառք քու խրատուցդ, դատաքննութիւնը պիտի արհամարհեմ. բարոյական ուժս պատուասիրութեանս եւ կենացս մաքրութեան մէջ պիտի գըտնեմ:

Կանացի բարձրութիւնս թո՛ղ պատանձման դատապարտէ բանսարկու լեզուները: Ըստ թելադրանացդ կ'ուզեմ օրինակաւս յայանել ընկերութեան թէ՛ կին մի որ պարտուց զգացման վրայ կը յենու կարող է գործել ազատօրէն այն շատ զին մէջ զոր կը պարզեն իրեն իւր խիղճը, միտքն եւ առաքինութիւնը:

Աղէտք ահա վիժեցին զիս խոր դիշիրուան մէջ ուր որոտմունք ահեղամոռնչ կը պաշարեն զիս ամեն ուրեքս. իբրեւ իմաստուն զեկաւար ապահով նաւահանդատի մէջ կը պատսպարեմ կենացս դի-

բարեկ հառաակը մինչեւ երկնից վերստին պայծա-
ռանալը, որով սակաւ ինչ ապահովութիւն կ'ստա-
նայ անարեկ հայեցուածքս :

Միրելիդ իմ, դու որ իբրեւ անձնուէր մայր
հանդիսացար միշտ ինձ համար, շարունակէ առաջ-
նորդելու վեհերոտ և անփորձ քայլերուս : Երբէք
քեզի համար դադանիք չը պիտի ունենամ, և սրբ-
տիս մէջ իբրև վճիռ մի հայելի, ամենայն ինչ
պիտի նշմարես, բայց ցաւ է ինձ ըսել թէ աչքերդ
տխրութեան պատկերին պիտի հանգիպին երբ կա-
մենաս նայիլ անդ :

Տիկին Սիրա առ Մայսա

Զգիտեմ թէ հա՛րկ է ինձ անիծել բաղդն որ
կորզեց քեզմէ կենաց վայելքը, թէ օրհնել այն ա-
ղէտքն որ երեան կը հանէ այն ծածուկ և դեղե-
ցիկ հանդամանքը զոր անդստին նշմարած էի ի
քեզ : Մարդիկ կը նմանին այն աղզերուն որք եր-
կարատեւ բարեբաստութեամբ մեզ կու թեան մէջ կը
խորասուզին : Տխուր արկածք կը զօրացնեն դա-
նանք և ի հանդէս կը բերեն այն թագուն յատկու-
թիւններն որք յինքեանս կը տածէին, առանց իսկ
այդ ստացուածքին դադափարն ունենալու : Դժ-
բաղդութեան դարոցը մարդս ձեւակերպելու միակ
միջոցն է : Ըսէ ինձ, Մայտա', երբէք կրնայիր հա-
ւատալ թէ դու, փափկասուն երիտասարդուհի,
գողարիկ հեշտութեանց վարժ, կրնայի՞րն երկայա-
նալ յանկարծ իբրև կենաց քաջ զինուոր դժբաղ-
դութեան ճակատավայրին վրայ : Եթէ քք համար-
ձակէր զայդ հաստատե՛ք քեզ, անշուշտ իբրև խե-
լագար կը նկատէիր հաստատողը :

Եթէ խարխուլ և սողուն թեան պատճառաւ
բոնադատեալ չըլլայի ՔօրՔօւ կղզւոյն մէջ ապրե-
լու, քանի՛ բերկրալի էր ինձ քեզ կենսակից ըլլալ,
եւ սիրովս բուժել ցաւերդ գոնէ մասամբ: Ասկայն
հարկը կը լռնադատէ զիս ի տար աշխարհ ապրե-
լու, հեռու Պօլիսէն՝ մեր բնիկ երկրէն, զուրկ հայ-
րենի Հայ բարբառէն՝ որ կարծես կրկին գեղեցկու-
թիւն կ'զգենու երբ մեր ականջները կը դադրին
լսելէ իւր կորովալուր վանկերն, եւ հեռու ազգա-
յիններէս որոնց յետնադունին յիշատակն անգամ
համակրելի զգացում կ'ազդէ: Եթէ մերձաւորու-
թիւնն զգացումները կը զօրացնէ, հեռաւորու-
թիւնը կը զայրացնէ զանոնք եւ գեղեցկագոյն գոյ-
ներով կը նկարէ ինչ որ աննշխարելի էր երբ մեր
մօտէս կ'անցնէր: Աննշարին է անգոսնել ազգային
զգացումն եւ խեղդել զայն ընդհանուր մարդկու-
թեան գաղափարին մէջ Յորչփի մարդս իւր անձը
սիրէ՝ պիտի սիրէ նաեւ ինչ որ իրեն հետ ուղղակի
կամ անուղղակի յարաբերութիւն մ'ունի, ինչ որ
իրմէ մաս մ'ունի: Պիտի սիրէ անոնք որ իւր
մանկութիւնը խնամեցին, պիտի սիրէ այն վայրերն
որ իրեն զբօսատեղի եղած են, ու կը յիշեցնեն
իրեն իւր բարձրաձայն երգերն, աղմկալից խա-
ղերն տղայական անմեղ ժպիտներն, երիտասարդ
սրտի անոյշ հառաչանքը, լիզի սրտասուքն, ե-
րազ երբ, խորհուրդներն, այո՛, պիտի սիրէ միշտ
այն վայրերն որ ջերմայնելով աճեցուց իւր գողտր
մարմինը, պիտի սիրէ այն առաջին լեզուն զոր
իւր մայրը սորվեցօւց թօթօվել, և որով մայր
երկնային բառը ձայնեց, բառ սխրալի որ մինչև

մարդուս յետին շունչն ամեն ներդաշնակութենէ
աւելի քաղցրանուագ է. պիտի սիրէ անոնք որ
նոյն լեզուով խօսեցան, աղօթեցին. որ նոյն նա-
խահայրերը, նոյն դիւցազուններն երգեցին. այո՛,
պիտի սիրէ իւր եղբայրներն, և եթէ չի պանծայ
անոնց փառաւոր վիճակին վրայ, գէթ պիտի դուր-
գուրայ եթէ տառապեալ ազգի զաւակ են. զի ո-
չինչ այնչափ համակրելի է որչափ դժբաղդու-
թիւնն, և ոչինչ այնչափ իրաւունք ունի մեր խը-
նամոց, աշխատանաց և սիրոյն: Ո՞վ արդեօք ա-
ռաւել քան զՀայ թշուառ է քանի որ ազգատ է
և տգէտ:

Ո՞վ խեղճ Ազգոյ իմ, երբէ՛ք այսքան մեծ սի-
րով չը սիրեցի զքեզ որչափ այսօր, երբ կը տես-
նեմ զքեզ հեռու ինձմէ, երբ անջատեալ եմ քեզմէ,
երբ օտար լեզու ականջիս կը հասնի միայն, երբ
ախտացեալ եմ, երբ անկարող եմ զքեզ գործով
սիրելու: Դու բառի պէտք չունիս, զի շատ իսկ
խօսքով կ'ողողեն զքեզ. գործի կը կարօտիս լոկ,
և այդ կը պակսի քեզմէ: Ես ևս անարդիւն սէր
մ'ունիմ ընծայելու քեզ. ի՞նչ փոյթ եթէ ըսեմ
«կը սիրեմ զքեզ», դուցէ այդ ևս բառ թուի քեզ
միայն, եւ ինչ որ զգացում է վանկի մէջ ջնջուի:
Ամեն բան կորուսի, ազգս կը մնայ ինձ միայն և
դու, Մայտա՛. թէ՞ տղգիս և թէ՛ քեզ անօգուտ եմ
սակայն, աւելորդ կեանք մ'է իմս: Ինձ վիճակե-
ցաւ ապրիլ հեռի իմիններէս. սակայն չեմ վհատիր,
կը ցաւիմ միայն, կը համբերեմ, և այն դոյզն ինչ
որ կարող եմ գործել իբրև ազգային և իբրև ան-
հատ՝ չեմ ինձայեր երբէք:

Այս կղզին զոր երկինք օժտած է նարնջենեաց
և ձիթենեաց անտառներու մասնաւոր գեղեցկու-
թեամբ, ուր քաղցրաբոյր սիւզ մի կը փշէ անընդ-
հատ, կարծես թէ գոհար մ'է որ Յոնիական ջու-
րերու վերե գեղանազ կը կանգնի առանց ընկըղ-
մելու: Հոս կեանքս բնութեան հետ կապուեցաւ:
Փորձեցի քանի մը խելացի անձինք գտնել և եթէ
կարելի է ընտիր ընկերութիւն մի կազմել, տակաջն
չյաջողեցայ բոլորովին, որով գրեթէ մենակեցու-
թեան դատապարտուած եմ: Ընկերական յարաբե-
րութիւնները կ'ըմբռնեմ ցորչափ շէն հարկադրեր
դմեզ մտաւոր աշխարհին աստիճաններէն վար իջ-
նալ: հասկնալի ըլլալու համար այլոց, և ցորչափ
այդ յարաբերութիւններէն կը բղխի ներդաշնակու-
թիւն կամ ընդհարում, ծնունդ համանման կամ հա-
կառակ հաստատուն գաղափարաց: Ընդհանրապէս
մտրդկանց քարոզած իմաստներն ոչ թէ իրենց
համոզման արդիւնքն է, այլ դիպուածոյն, շա-
հախնդրութեան և կամ օրուան տիրող կուսակցու-
թեան և սկզբան: Դիւրին է յայնժամ նշմարել
անոնց խօսակցութեանց մէջ թեթեւոլիկ և հա-
կասական իմաստներ ու խորհրդածութիւններ,
բնական հեռեանք գաղափարաց որք հաստատ հի-
մունք չունին:

Իսկ մեր սեռին գաղով շարախօսութիւնը կամ
պճնասիրութիւնը խօսակցութեանց գլխաւոր նիւթը
կը կազմէ: Կանանց շատերը կը դատապարտեն
բարձրաձայն ինչ որ կը փափաքին գաղտագողի
գործադրել և կամ կը գործադրեն արդէն: Զիրար
կը պատառեն թագուն մրցմամբ, կը կորսուին և

այս հակառակութեան օգին իրենց ընկերական տը-
կարութիւնը կազմելով կը սաստկացնէ դառնալից
կացութիւն մ'որ եռակի ներգործութեամբ կը ճըն-
շուի, այսինքն ներգործութեամբ օրինաց. կրօնից
եւ նախապաշարմանց: Կանանց գլխաւոր թշնամին
կինն է իսկ, զի միշտ ի դարան կը մտնէ իբրեւ
լրտես հրապարակ հանելու մտօք անմեղ կամ մե-
ղաւոր սրտի գաղանիքն, և հեզութեան մատնե-
լու անգթաբար մարդկութեան աղիողորմ տրամ-
ները: Եթէ կանայք իրենց իրաւանց պաշտպան ըլ-
լային, եթէ միութեամբ իբրեւ թուժք կանգնէին
ընդդէմ նախապաշարմանց եւ անիրաւութեանց
յորձանաց որք զիրենք իբրեւ զհուած խաղալիք
կ'առնեն կը տանին, յայնժամ գիմադրութեան զօ-
րաւոր այժ մի կազմելով զեղծումները կը տապա-
լէին, ինչպէս եւ կը տկարացնէին սուտն ու կեղ-
ծաւորութիւնը՝ գերութեան երկու շար ծնունդ-
ներն: Բայց կանայք իրենց շահերը կ'անգիտանան,
եւ անմիաբանութեամբ նոր դէնքեր կուտան ի-
րենց դէմ:

Իսկ պճնասիրութեան դալով կը հասկնամ թէ
գարդարանքը կանանց համար էական խնդիր մ'ըլ-
լայ զոր անոնցմէ եւ ոչ մէկը կ'արհամարհէ, քանի
որ ամենակարող գործիք մ'է բնական ձիրքերն ի
լոյս հանելու եւ կամ Ֆիզիքական թերութիւնները
քողարկելու. հետեւապէս այնու եղանակաւ նա կը
կատարելագործէ կամ կը սրբազրէ բնութեան ձե-
ռագործը, զեղեցկին նկատմամբ ունեցած ճաշակին
կատարելութեան համեմատ:

|| Գեղեցիկ կինը բնութեան հրաշակերտն է .

մագնիսական կէտն է այն ուր կը ձգտին աչկունք
եւ սիրտք. իտէականն է զոր կ'երազեն արք. իրա-
կանութիւնն է որ յինքն ունի ճառագայթ մի, բոյր
մի, ժպիտ մի, այն ամենայն ինչն է որ կը գրաւէ,
կը դիւթէ, զօրութիւն մ'է ըստ ինքեան, եւ կամ
լաւ եւս ըսեմ բնութիւնն ինքն է բոլոր իւր սրտա-
գին մրմունջովն, գողարիկ դայլայլիկովը, փոթո-
րիկովը, հանդարտութեամբը, լուսովը, շուքովն
և շարժմամբն: Ամենայն ճոխութիւն, ինչպէս և
գեղեցիկ ճաշակաւ դարդ, ծանրագին շրջանակն է
այդ մեծ կենդանի նկարին: Սակայն այդ շրջանակը
շարունակ փայփայուելով գեղն ու յարգը կը կոր-
սընցնէ, և այդ չարաչար գործածութիւնն ի վը-
նաս նկարին արժանեացն է, տասի դարդն որ ըզ-
կին բարձրացնելու յատկութիւնը պիտի ունենար,
իւր գեղձմամբը նուաստացնելու կը ծառայէ, և
գժբաղդաբար այս իրողութիւնը մեր սեռը չէ ըմ-
բրնած տակաւին:

Չես մեղադրեր զիս անշուշտ, Մայտա՛, եթէ
ինքնայօժար մենակեցութեամբ կ'ապրիմ, անախորժ
և անպիտան ընկերութեան կը վերադասեմ ա-
ռանձնութիւնս թէ և այս բնական վիճակ մի չըլլայ
մարդու համար, և չի համապատասխանէ անշա-
հասէր ճաշակացս: Այո՛, կը նախադասեմ իմ անձ-
նական ընկերութիւնս, և ընտիր հեղինակներս ո-
րոց գաղափարներով կը սնանիմ, իմիններովս
կ'ապրիմ, զանոնք ամեն կողմ կը դարձնեմ, կը
քննեմ, կը դնեմ, և այս օգտակար միակերպու-
թիւնն աւելի հաճելի է ինձ քան թէ զանազա-
նութիւններն աննշան և անխմաստ խօսակցու-

Թեանց . Թէև ստոյգ է որ գաղափարաց ընդհա-
րումէն միտքը կը սրի , կը կենդանանայ , սակայն
եթէ անկարող եմ զայն զարգացնելոյ գոնէ իւր
աստիճանը չեմ վար իջեցնէր տկար գլուխներու
մերձաւորութեամբ :

Քեզի հետ թղթակցութիւնս ճշմարիտ բարիք
մ'է ինձ համար . եթէ անձամբ չեմ տեսներ զքեզ ,
գոնէ հոգեին հաղորդակցութիւն պիտի ունենամ
քեզի հետ : Սիրելի է ինձ առաջնորդել քեզ ի հե-
ռուստ եթէ ոչ ի մօտոյ . աչքերս պիտի հետամը-
տին առաջին քայլերուդ այն նոր ասպարիզին մէջ
ուր մտար դու արդ . պիտի ջանամ նշանակել ա-
հագին ժայռերն որք պիտի վիրաւորեն օտքերդ :
Զգուշացիր առատախօս բարեկամութիւններէ . շատ
բառերն զգացման և գաղափարի աղքատութիւն
կը յայտնեն : Երբ սիրտը կը գործէ , երբ միտքը
կ'զբազի , մին կը ծնանի զգացումն , և միւսն ի-
մաստը :

Երիտասարդուհի մ'ես գեղեցկութեամբ օժ-
տուած , հեռացո՛ւ քեզմէ անօգուտը , սիրէ միայն
բարին և ճշմարիտն , ընկերացիր միշտ ասոնց ա-
ռանց նախապաշարմանց ազդեցութենէն զզածուե-
լու : Մի՛ զարմանար եթէ կրկին և կրկին անգամ
կը խօսիմ քեզ նախապաշարմանց մասին , այսինքն
այն ահագին վէրքին վրայօք ուսկից կը կորսուի
ընկերութեան կենսական ոյժն՝ ի թշուառութիւն
մարդկութեան :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Սահեցան օրերն և ամիսներն . ահա երկու
տարիէ որ կենաց աշխատաւորներուն բանակը մը-

տայ : Պարտուցս սկզբան և կրօնքի մէջ գտայ ոյժս ,
կորովս և յարատևութիւնս : Ժամանակս նուիրեցի
Յուլիանէիս միտքն ու սիրտը կազմելու , առանց
զինքը յանձնապաստան ընելու և ոչ իսկ վեհերոտ :
Ուզեցի որ փոքր ի շատէ վարժի իւր անձին ա-
ռաջնորդ ըլլալու . յուսամ թէ ժամանակը կ'ա-
ւարտէ ինչ որ ես ուրուագրեցի միայն : Այս հոգա-
տարութեանս մասնակցեցան նաև քանի մի Հայ
աղքատ աղջկունք , որոնց սորվեցուցի մեր հայ-
րենի լեզուն ինչպէս և մեր ազգային պատմու-
թիւնը : Կը վարժեցնեմ զիրենք սիրել Հայ ազգի
մեր հին փառազարդ և նսեհ օրերուն պատմու-
թեանց մէջ . զի ամեն ոք իրականապէս կրնայ սի-
րել թայց ինչ որ ճանչցած և գնահատած է : Ջա-
նացի մանաւանդ հասկցնել անոնց՝ կանանց պաշ-
տօնն երկրիս վրայ իբրև կին և իբրև մայր : Ես
այս դուզնաքեայ աշխատութեամբս ընկերութեան
կը մատուցանեմ աննշան տուրք մ'իբրև անհատ :

Գործերուս լաւ կարգադրութիւնը զոր կը
պարտիմ մէկ բարեկամի , կ'ապահովէ ինձ համեստ
կացութիւն մի , զոր գուցէ անարգէի ժամանակաւ ,
բայց անգորրալից ինձ թուի արդ : Միակ ընկերու-
թիւնս ծովն է զոր կը սիրեմ անշափ . մտացս կը
խօսի , սիրտս կը մրրկէ . այն ևս կարծես հրավառ
կիրքերով ալէտանջ կը յուզուի՝ վայրենաբար և
անմոռնչ թաւալելով . և երբ մեղկութեամբ իւր
ջուրերն յառաջ կը վարէ գրեթէ աննշմարելի
շարժմամբ , չի՞ ներկայացնե՞ր արդեօք վշտաբեկ
հոգւոյ պատկերն յանձնառու եղած տառապելու ,
որ վայրիկ մի գոնէ կը հանգչի կրած մրրիկներէն

և հողերէն: Ո՛հ, ցաւահար էակն որ կը համա-
կերպի բռնազբօսիկ հանդարտութեամբ ապրելու,
ոչ այլ ինչ է բայց հողի մ'որ կը փայփայէ իւր
ծանր շղթայներն և կը ժպտի անոնց շունդը լսե-
լով. ի՞նչ փայփայանք և ի՞նչ ժպտա: Մովուն փո-
փոխակի կատաղութեան և հանդարտութեան մէջ
զարմանալի նմանութիւն կը գտնամ սրտիս կա-
ցութեան հետ: Երբ աղջիկս կը ննջէ և լուսինն
իբրև բարեկամ հողի, ինձ ի վերուստ կը նայի,
երբ երկինք աստղազարդ է և կը շրջադայիմ քա-
րափանցս վրայ, առանձին, հանդէպ յաւիտենա-
կանութեան, քանի՛ցս զգացի ջերմ արտասուք
մ'որ կ'իյնար Ուկիհանոսին ցրտահար ծոցին մէջ:
Այդ արտասուաց պարունակած դառնութիւնը հո-
գիս միայն կը ճանաչէր, և Աստուած՝ որ տեսած
էր անոր անկանիւր:

Առանձնութիւնն անտանելի է սրտի մի համար
որ կենաց բոլոր ուժովը կը բարախէ: Քանի՛ցս
զքեզ յիշեցի, ո՛վ սիրելիդ իմ, քանի՛ցս աչկուն-
քըս ծովուն վրայ յառելով կը ժպտէին քու անոյշ
սլատկերիդ. քանի՛ցս անունդ շրթունքս հնչեցին
մեղմիկ. քանի՛ցս կարծեցի տեսնել երեք սիրեց-
եալ ստուերներ ձեռք ձեռքի տուած՝ սահիլ իմ
առջևէս ինձ նայելով տխրագին. և ես վշտաբեկ՝
հա՛յր, մա՛յր, ամուսի՛նդ իմ գոչեցի. քանի՛ցս
արդեօք ուզեցի ծովը նետուիլ, ընկղմիլ, կոր-
սուիլ և ապրելէ դադրիլ... Ո՛վ Աստուած իմ, ներէ՛
այս մեղապարտ անձնասպան բաղձանացս. ո՛վ
դժբաղդ դուստրն իմ, քու սէրդ և իմ անյատակ
զգացումս առ քեզ՝ չե՞ն բաւեր ուրեմն բարեբաս-
տիկ ընելու զիս:

Ի զուր հոգին կը կըթենք, կը մարդենք, կը հպատակեցնենք մեր կամացը, յառաջ կը մղենք իբրև զինեալ մարդիկ: Կան վայրկեաններ որ այն կը ստամբակի, կը գալարի, հանգոյցներ կը խորտակէ, կը չարչարուի և հուսկ ուժաթափ կ'իյնայ ճնշման աղաղակով:

Գուցէ այս վշտահար տողերս տխուր գաղափար մի ներշնչեն քեզ պարտուցս անկատար և անզօր գործադրութեան մասին, ո՛վ բարեկամուհիդ իմ. սակայն հոգին այնպէս կը ծանրաբեռնի երբեմն որ եթէ չյորդէ մերթ ընդ մերթ կրնայ պայթիլ ահաւոր և վճռողական թմբիւնով: Թո՛ղ տուր սրտիս ուրեմն իւր աւելորդ բեռը քո՛ւ վրադ թափել. երբ մասամբ իւրք տիտիուի, յոտս կը կանգնի և կը կարողանայ յառաջ քայլել վերստին:

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Պատասխանդ չստացած ահա կը գրեմ քեզ վերստին. յուսահատութեան հառաչանքս և կամ յուսոյ ճառագայթը հոգւոյդ մէջ տխուր արձագանք կամ շող մի գտնելու է: Վերջընթեր նամակաւս անշուշտ զքեզ տխրեցուցի, իսկ արդ պիտի ջնջիմ ցաւոց ամենայն հետք: Երկու շաբաթէ ի վեր Հայ ընտանիք մի՛ թորգոմատունի անուանեալ, տանս միւս մասին մէջ կը բնակի. այս ընտանիքը կը բաղկանայ հասակաւոր տիկինէ և երկու արու որդիներէ, որոց առաջինը տկար կազմուածք ունենալով, Ասիոյ եզերաց առողջարար օդին պատճառաւ այս գիւղիս մէջ հաստատուեցան: Սա կին մ'ունի սքանչելի բայց գոռոզ գե-

դեցկութեամբ որ հիացում ազդեց ինձ, սակայն ոչ համակրութիւն. իսկ երկրորդ որդին բացակայ է:

Գիտես արդէն թէ որպիսի՞ դիւրութեամբ բարեկամութիւնները կը հաստատուին գիւղերուն մէջ ուր քաղքի ծանր և ձանձրալի պատշաճողութիւնք աւելորդ կը համարուին, նա մանաւանդ երբ գըրեթէ նոյն տան մէջ կը բնակին երկու ընտանիք որ արդէն ի համբաւոյ զիրար կը ձանաչեն: Սոյն ընտանեաց հաստատութեան օրէն ի վեր գրեթէ միշտ իրարու կը յաճախենք: Անոնց ճոխութիւնը կը յիշեցնէ ինձ իմ անցեալ մեծութիւնս, և անոնց առատութիւնը կարծես թէ չափաւոր վիճակս կը մխիթարէ: Մայրը գթով համակուած կը թուի ինձ համար, զի տեսայ որ նա գաղտագողի արցունք մի կը սրբէր Յուլիանէիս նայելով: Ահա սիրտ մ'որ իբրև սիրոյ հրեշտակ կը հանդիսանայ լքեալ որբին նկատմամբ: Երկու որդիքն սիրալիր ակնածութեամբ կը վարուին հետս, իսկ հարսը մեծ անտարբերութեամբ: Վերջապէս հասակաւոր տիկնոջ ինձ և աղջկանս յայտնած խանդաղատանաց համար թուի ինձ գոհունակութեան ժպիտ մի նշմարել շրթանացդ վրայ, սիրելի՛դ իմ:

Տիկին Սիրա և ու Մայրա

Չգիտես որպիսի՞ անձկութեամբ մաշեցայ երբ կարծեցի թէ սրտի երկարատև հիւանդութիւնս անողոք հարուածով քեզմէ վերջին բարեկամուհիդ յափշտակելով նաև, յուսահատութիւնդ առաւել ևս պիտի ծանրացնէր: Այս մաշեցուցիչ վիճակիս

մէջ հաղորդեցիր ինձ լուր մ'որ յանչափս մխի-
թարեց զիս, կ'ակնարկեմ նոր գրացիներուդ մար-
դավարութեան: Իրաւունք ունէիր կարծելու թէ
ցաւալից աղաղակդ մտատանջութեան պիտի են-
թարկէր զիս. սակայն չեմ ներեր քեզ եթէ հոգ-
ւոյդ կացութիւնը ծածկես ինձմէ: Երբ վիշտը
բաժնուած է երկու անձանց մէջ՝ թեթեազոյն կը
թուի: Հոգւոյդ յորդութիւնքն արիութեանդ ա-
պացոյցն են իսկ. զի քու արիութիւնդ ամենայն
անցք խրելով քու ցաւոցդ՝ անոր անընդհատ հո-
սումն արգիլեց. և այս ցաւերը դիզուելով՝ եռացին
ներքին գաղտնի մոնչմամբ և յետոյ պայթեցին:
Ինչո՞ւ անձդ կը դատապարտես եթէ զաւկի սէրը
չի բաւեր լեցնելու սրտիդ պարապը. զաւակդ քու
մէկ մասդ է, ուրեմն այն և դու մէկ անջ կը կազ-
մէք. այդ պարապը լեցնելու համար քեզմէ դուրս
բանի կը կարօտիս:

Դրացի տիկնոջդ գորովն ստուգիւ բարիք մ'է
քեզ համար. և գաղտագողի արտօսը համակրու-
թեան մեծ նշան մ'է. զի ոչինչ այնչափ պերճախօս
է որչափ անկեղծ արտասուքի շիթը:

Իսկ երիտասարդ տիկնոջ անտարբերութեան
գալով բնաւ չեմ զարմանար. դու գեղեցիկ ես,
հմուտ, ճարտարախօս և գեղանազ. նա իրաւունք
չունի՞ արդեօք կասկածելու թէ գուցէ իւր ամու-
սինը քեզմով կը գրաւուի, երբ արք այնչափ շու-
տով կը յափշտակուին, և երբ իրենց փոփոխամիտ
ճաշակներովն ենթարկեալ են միշտ շնորհալի նո-
րութիւններէ ախորժելու: Համեստութիւնդ չեմ
կարծեր վիրաւորել եթէ ուզեմ հաւատալ որ այդ

գեղեցիկ պատանուհին գուցէ չի կրնար մրցիլ այն-
չափ դիւրութեամբ քու սրտի, մտայնու Ֆիզի-
քական հանգամանաց հետ: Ընդհանրապէս կա-
նայք զարմանալի նրբամտութիւն մ'ունին որոշե-
լու անձն որ զիրենք կը նսեմացնէ, և անողոք
աչօք կը նային անոր գերազանցութեան. զօրաւոր
թշնամի մ'է նա զոր ի հրապարակ կը փայփայեն
և գաղտնագողի անոր փոսը կը փորեն: Կը դիտես
ուրեմն որ նորութեանդ առաւելութեան կը միա-
ցընես շնորհքներ որք վտանգաւոր կրնան հանդի-
սացնել զքեզ յաչս երիտասարդ կնոջ. որ զքեզ
բաւական չի ճանաչէր տակաւին, և հետեւաբար չի
կրնար ըմբռնել սրտիդ մեծութիւնն և ազնուու-
թիւնը: Երբ կանացի կերպարանքի ներքեւ պահ-
ուած հրեշտակը տեսնէ ի քեզ, յայնժամ կը հար-
կադրի և նա ներողամիտ ըլլալ գերազանցութեան
մի նկատմամբ որ իրեն բնաւ նեղութիւն չի պատ-
ճառեր, ոչ ընտանեացն և ոչ որեւէ ընկերութեանց
մէջ, քանի որ հեռու կ'ապրիս աշխարհէն՝ ուր
երևեցար իբրև փալփլուն աստղ և շուտով անե-
րևութացար:

Կը շնորհաւորեմ զքեզ ազգակից քոյրերուդ
մատակարարած խնամոցդ մասին, ապնիւ պաշտօն,
ըստ ամենայնի արժանի քու վեհ հոգւոյդ. անոնց
ջանա՛ բացատրելու կենաց զսպանակներն, և եթէ
իրենց մտքերը վերահասու չըլլան արդ, փոյթ չէ.
հետզհետէ կ'ընտելանան այդ գաղափարներուն, և
օրին մէկը կը տեսնես որ պտղաբերած են անոնք,
զի տղայական մտքերը լաւ կ'ըմբռնեն միայն ինչ
որ ստէպ կը կրկնուի իրենց: Ի՛նչ օգուտ քօղար-

կել անոնցմէ կենաց տգեղ մասը, յետոյ զայն ներկայացնելու համար իւր սոսկալի ամբողջութեամբը: Լաւագոյն միջոցն այդ փափուկ էակները վարժեցնելն է տգեղը տեսնելու ինչպէս և գեղեցիկն, ու սորվեցնել անոնց դիմագլուխել զառաջինն ու սիրել երկրորդը: Կենաց յանկարծահաս իրողութիւնները կրնան աղէտալի ըլլալ, և մէկ վայրկեանը կարող է ամբողջ կենաց ուղղութիւնը վճռել:

Չեմ ուզեր ներդործել բնաւ կրօնական զգացմանդ վրայ. պահէ կրօնքդ եթէ հոն մխիթարութիւն կը գտնաս. կը վախնամ միայն որ գուցէ մեղկութեան մէջ կ'իյնաս աներևոյթ զօրութեան վրայ յենլով, և կը վարժիս անկէ փրկութիւնդ որոնել, մինչդեռ մարդս նախասահմանուած է յաղթելու դժուարութեանց և վտանգից, իւր ապագան պատրաստելու և մինչև մէկ աստիճան իւր բաղդին տէրն ըլլալու: Անպաշտպան մարդն առաւել ևս կ'զգայ վտանգն որուն ենթարկեալ է. խոհեմութեամբ կը պատրաստէ անոր յաղթելու միջոցներն, և յինքն կ'ամփոփէ բոլոր դործողութեան ոյժը փոխանակ վատնելու զայն պատիր յոյսերով: Երբ կը մատնուինք բարեացակամ զօրութենէ որուն պէտք ունինք, սոյն մատնութեամբ վհատութեանց մեծագունին չենք ենթարկուիր արդեօք: Այդ լքումը կա'մ թշնամանք է և կա'մ անկարողութիւն. քանի'ցս վհատութիւնը տիրեց վրայդ երբ ականատես եղար յոյսերուդ նուաղման. և սակայն մտածեցի'ր արդեօք որ նոր երազներդ նոյն բաղդին պիտի ենթարկուին

ցորչափ դու աներևոյթ էակին աջակցութեան պիտի սպասես միայն :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Կը սխալիս, սիրելի՛ դ իմ, զի գեղեցիկ և սուրբ կրօնքը փոխանակ տկարացնելու կը քաջալերէ, կը յուսադրէ ընդհակառակն : Մենք անկարող եմք թափանցել աստուածային խորհրդոց, անոնց ուղղութեան հետևիլ, անոնց ծառայած նրպատակին վերահասու ըլլալ : Ո՛ր գիտէ թէ ինչ որ թախանձանօք կը խնդրենք՝ մեզի համար աղէտք չի պարունակէր, և թէ այդ աստուածային մերժումը որ մեր փափաքը կը փարատէ նոյն իսկ մեր փրկութիւնը չէ : Թո՛ղ ինձ ուրեմն կրօնք մ'որ նեցուկս եղաւ ցաւերուս մէջ ինչպէս և զօրութիւնս, զի միայն անձնական ուժիս մատնուած ըլլալու գաղափարը կը բաւէ զիս կատարելապէս վհատեցնելու : Դրացւոյս համակրութիւնն ինձ համար երկնային բարութեան նշան մի չէ՞ արդեօք, երբ ինձ նման լքեալ արարածը գորովալից սիրտ կը փնտռէ ու կը դտնայ, միթէ այդ պթութիւնն երկնային սիրոյն չէ՞ ապացոյց : Կարծես թէ Աստուած՝ ըրած կորուստներուս փոխարինութիւն մ'ուզեց ընել ուզեց այս ազնիւ տիկնոջ սիրտն ինձ նուիրելով, բերանս կ'օրհնէ անընդհատ այն ընտիր հոգին որ իբրև մայր կը վարուի մեզի հետ, զի օրհնութիւնն ընտրելագոյն բոյրն է երախտագէտ սրտի :

Իսկ ծաղկահասակ տիկինը, Հերիգայ Թորգոմատունի, բնութեան հրաշակերտն է իբրև գե-

զեցկուծիւն, իւր փափուկ և ճերմակ մորթը, հը-
րալից սև աչքերն զորս խիտ յօնքեր իւրև կամա-
րածև հովանի կը զարդարեն, դիմական գծերու
կատարելութիւնը, փառաւոր հասակն և իւր միւս
յատկութիւնքն արժանի կը հանդիսացնեն զինքը
մեծագոյն նկարչին իտէականն իրականացնելու:
Իսկ իւր բնութեան գալով՝ ինչ ըլլալն երևցաւ
արդէն, այսինքն խիտ դոռոզ և կատարեալ բըդ-
նակալ, իրեն գերին ըրած է իւր ամուսինը. դա
կնոջն ականջովը կը լսէ և անոր աչքերովը կը
տեսնէ. լաւ և անփնաս մարդ մ'է որ խիտ դըժ-
բաղդ կ'ըլլար եթէ որևէ իշխանութեամբ ճնշուած
չըլլար: Հերիգան իւր Աստուածն է, սիրելի զայն և
հպատակիլ անոր, ահա՛ իւր կրօնքն: Ուստի դիւ-
րաւ կրնաս իմանալ եթէ այս կինը կը վախնա՞յ
վտանգաւոր թշնամի գտնալու յիս, ինչպէս ուզե-
ցիր ենթադրել:

Մինչդեռ Լեւոն՝ երկու եղբարց կրտսերա-
գոյնը՝ հակառակն է իւր հարազատին: Բնութեամբ
կորովի, հմուտ, արթուն միտք մ'ունի որուն խե-
լացութիւնն իւր համակրական դէմքին վրայ կը
ներգործէ: Կ'երևայ թէ կը պաշտէ իւր մայրը,
կը կարեկցի եղբօրը, և դժուարութեամբ կը հան-
դուրծէ իւր հպարտ հարսին: Երանի՛ այն աղջկան
որ նախասահմանուած է անոր ամուսինն ըլլալու:

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Անկարելի է ինձ համբերել, կ'ուզեմ հաղոր-
դել քեզ, սիրելի՛ դ իմ, ինչ որ կը կենդանացնէ
զիս, և նոր իմն երջանկութեամբ կը համակէ զիս.
Ընդ ինձ ուրեմն:

Մէկ ամիսէ ի վեր Լեւոնին մօրն հօրեղբորորդին Փարիզէն եկած և ինձ դրացի եղած է. դրեթէ նոյն տան մէջ կը բնակինք: Ինքը մեծ հմտութիւն ունի, բնական պերճախօսութեամբ կը փայլի, բնութեամբ աշխոյժ է, ձայնը կորովի և միանգամայն ներդաշնակ. այնպէս որ խօսակցութիւնը նոր գեղեցկութեամբ կը փայլի: Ազատական գաղափարներու ներքեւ յանգէտս ստրկութեան բարեկամ է, այսինքն կանանց նկատմամբ: Հակառակ քու ազատական ձկտմանց, կուզէ կանանց բարոյական կեանքն անձուկ շրջանակի մէջ բովանդակել, զի կ'ըսէ թէ անոր սահմանն ընդարձակելը բարուց ապականութիւնը սաստկացընելու նպաստել է: Ըստ իւր կարծեաց՝ կանանց համար գործողութեան ազատ դաշտ մի բանալն ոչ այլ ինչ է, բայց ցնդել տալու աշխատիլ անոնց հեշտագին բոյրն որ անշուք և համեստ յարկի մէջ կ'ամփոփի միայն: Կ'ուզէ մեզ սահմանել ընտանեկան յարկն և յատկացնել կեսարու նշանաւոր խօսքը թէ «Կինն և ոչ իսկ կասկածանաց ենթարկուելու է»: Բռնաւոր է, սակայն սիրուն բռնաւոր: Իւր կարծիքը բարձրաձայն կը քարոզէ անտարբեր մնալով ներգործելու ազդեցութեան մասին, այնչափ անկեղծ է և ճշմարտախօս: Բնական և ազնուական ձևերը գեղեցիկ ներգործութիւն մ'ունին առնական գեղեցկութեամբ օժտուած դէմքին վրայ. իւր անունն է Տիգրան, և հաւատա՛ որ մեծանձնութեամբ կը կրէ այդ վեհ անունը: Ինչպէ՛ս սրտիս գաղտնիքը քօղարկեմ քեզմէ առանց խիղճ ընելու. երբ դու հաւաքե-

ցիր արտասուքս, իրաւունք չունի՞ս արդեօք եր-
ջանկութեանս մարգրիտներն ալ քաղելու: Ինչ-
պէս կուզես որ Նախախնամութիւնը չ'օրհնեմ որ
սիրոյ նշոյլով կենացս խաւարը լուսաւորեց: Կը
սիրեմ զՏիգրան, և քանի որ զինքը կը սիրեմ
անզգալի եղան ինձ լքումս և առանձնութիւնս:
Անոր կորովոյն մէջ կը գտնամ պաշտպան մի, և
սիրոյն մէջ՝ հայր մի: Պիտի պատմեմ քեզ յարա-
բերութեանցս բոլոր մանրամասնութիւնքը, և
պատմելով կրկին անգամ պիտի վայելեմ զանոնք:

Ընդհանրապէս գիշերները կը հաւաքուինք
մեր քարափանց վրայ, ուր տիկին մայր Թորգո-
մատունին ստէպ կ'ընկերակցի ինձ և աղջկանս,
իսկ Լևոն երբեմն, մինչդեռ Հերիգան և իւր ա-
մուսինը գրեթէ երբեք: Տիգրանին գալստենէն
ի վեր Թորգոմատունի ընտանեաց անգամ մ'ալ
աւելցաւ:

Գիշեր մի լուսինը կը տքնէր յերկինս, հազա-
րաւ որ աստղունք կը շրջապատէին զայն իբրև
հսկող աչկունք, և ոչ հով մի կը յուզէր ծովն որ
կարծես թէ հանդարտութեան մէջ կը հանդչէր:
Առանձին նստած էի քարափանց վրայ աղջկանս
հետ և կը մտախոհէի. ազնիւ դրացիս ըստ սովո-
րութեանն՝ եկաւ ինձ մօտ բազմեցաւ, իւր օրի-
նակին հետևեցաւ նաև Տիգրան, կը խօսակցէինք,
սակայն Տիգրան իւր աշխոյժը կորուսած էր, տը-
խուր էր, իսկ իւր աչկունքն՝ որ վրաս յառեալ
էին, լուռ պերճախօսութեամբ զիս կը շփոթէին:
Գիշերուան մեղամաղձային գեղեցկութիւնը, Տիգ-
րանին ներկայութիւնն ու ձեն, այնպէս զիս յու-

զեցին որ կարծես թէ աներևոյթ ձեռք մի սիրտս
իւր աւերակներէն դուրս կը հանէր և վերակեն-
դանութիւն կուտար անոր: Չգացի յանկարծ աչ-
քերուս խոնաւնալը, և մատնտու արտասուք մի՝
որ կախուած էր արտեանունքէս: Ուզեցի պահել
զայն Տիգրանէն որ շատ իսկ դիտած էր աշդէն
այլայլութիւնս. ոտքի վրայ ելայ աճապարանօք,
և հովահարս որ սրտիս մասունքն եղած էր մօրս
նուէրն ըլլալով, ծովուն մէջ գլորեցաւ: Ճիշ մի
հանեցի, և երկրորդ յուսահատ ճիշ մ'առաջինին
յաջորդեց երբ տեսայ որ Տիգրան ծովը կը նետ-
ւէր և յաղթանակաւ կը վերադարձնէր ինձ հովահարս,
անխօս արտասուքս յայտարարեցին անոր իմ ե-
րախտագիտութիւնս: Տիգրան թրջած՝ տունը գա-
նաց, ետեէն գնաց նաև տիկին թորգոմատունի որ
հազիւ կ'սթափէր կրած յանկարծական յուզմուն-
քէն: Ես ալ մտայ սենեակս ուր աղջիկս կը ննջէր
արդէն անմեղ քունի շնորհքներով գեղեցկացած:
Կը ջանայի ննջել բայց ի դուր, զի երջանկու-
թեան բեռին ներքև ճնշուած էի. վերջապէս ա-
նօգուտ մրցումէ վերջը ելայ, վերադարձայ քա-
րափանցս վրայ և արտասուքս թափեցի յորդա-
ռատ: Յետոյ աչքերս դէպ ի երկինք բարձրացնե-
լով ծնրադրեցի, և հողիս քանի մի սիրավառ
խօսքեր արձակեց զորս յաւիտենականութիւնը
քաղեց: Այնպէս կը թուէր ինձ թէ աղօթքս
ընտրելագոյն ներդաշնութիւնն էր տիեզերաց, և
թէ Աստուած կ'ընդունէր զայն. կարծես թէ նոյն
միջոցին Արարչիս հետ միացած էի, կը փափաքէի
ասլրելէ դադրիլ, կ'աղօթէի անընդհատ, երբ յան-

կարծ զգացի ձեռք մ'որ ուսիս վրայ փափկարար
կը կռթնէր. գլուխս վեր ըրի և, ո՛հ, տեսայ Տիգ-
րան որ քովս էր կեցած: «Ներէ՛ ինձ, ըսաւ, եթէ
կը վրդովեմ առանձնութիւնդ. քունը խոյս տա-
լով աչքերէս՝ ելայ, և պատուհանիս առջև նրս-
տած՝ երկինքէն և ծովէն փոքր ինչ անդորր կը
խնդրէի, երբ յանկարծ տեսայ սպիտակափայլ
հրեշտականման երևոյթ մի զոր սիրտս ճանչցաւ
իսկոյն: «Երկուքնիս ալ առանձին կը տազնա-
պէինք, իսկ արդ միանալով վայելենք կեանքը,
սէրը, այս գեղեցիկ գիշերը, յաւիտենականու-
թիւնը, վայելենք զԱստուած, և կամ լաւ ևս ը-
սեմ դու ես աստուածս», շարայարեց, և ձեռքս
իւր ձեռքին մէջ առնելով ծունկը դրաւ իմ առ-
ջևս: Ես դողահար և իբր յիմար «Ոտք ելի՛ր, ըսի,
աղերսագին ձայնիւ, փախի՛ր, թո՛ղ որ փախչիմ»:
«Ի՞նչ, ըսաւ, փախչի՛ս, փախչի՛մ, երբ կը սիրեմ
զքեզ, և քանի օրէ ի վեր յարմար առիթ կը
փնտռեմ այս խոստովանութիւնն ընելու քեզ:
Վստահ եմ որ տեղեակ ես այն հրոյն որ հոգիս կը
լափէ. սակայն անհամբեր էի զրուցելու զայդ
անձամբ, և բերնէդ սպասել կեանքը կամ մահը»:
Յուզմունքը զիս լուր կը թողուր. «Սօսէ՛, ըսաւ,
յուսահատ ձայնիւ, վերջացո՛ւր տանջանքս»:
«Լո՛ւր ինձ, պատասխանեցի շնչասպառ. գիտես
թէ բաղդն անգութ եղաւ ինձ համար, և ինձմէ
ամենայն ինչ յափշտակեց թողլով միայն դուստր
մի, հրեշտակ մի, որ յանձնեց մայրենի խնամոցս
և սիրոյս. ես անոր ստացուածքն եմ, և պէտք է
որ անոր համար ապրիմ միայն այսուհետև»:
«Լաւ,

ըսաւ, փոխանակ մէկի երկուք կ'ըլլանք զաւակդ սիրելու, երկուք՝ զքեզ պաշտելու. և ինչ որ բաղդը կորզեց քեզմէ ես պիտի վերադարձնեմ իմ գորովովս. ըսէ՛ միայն որ կը սիրես զիս, Մայտա՛) : Հեծկլտանք մի և մէկ նայուածքս բոլոր պատասխանս եղան : «Ապրիս, գոչեց, շատ իսկ բարեբաստիկ եմ քեզ նման հրեշտակէ սիրուելուս համար. քեզ կը նուիրեմ կեանքս, թո՛ղ երկինք վկայ ըլլան խոստմանս» : «Երդում ըրէ նաև, ըսի՛ անձնուէր եղբայր մ'ըլլալու ինձ համար և յարգելու զիս իբրև կին, ու առաւել ևս իբրև մայր որ զաւակին անմեղութեան գանձապահն է» : «Կ'երդնում, պատասխանեց, եղբայր մ'ըլլալ քեզի համար մինչև այն օրն որ պիտի զոհեմ քեզ բոլոր կեանքս՝ իբրև ամուսին» :

Երկու սիրահար հոգիներու յորդութիւնն, անոնց յառաջանքն և սրտին բարախումներն յաւիտենականութիւնը միայն կրնայ ի հաշիւ առնել : Բաժնուեցանք իրարմէ վերջապէս, բայց սիրտս Տիգրանայ պատկերն հետը տարաւ : Ապուշ դարձած էի, և իբր յիմար երջանկութեան ովկիանոսին մէջ ալէծուփ կը տատանէի : Այն բարեբաստ ժամէն ի վեր ամեն գիշեր զիրար կը տեսնենք, բընութիւնը վկայ ունենալով միայն մեր սիրոյն և զԱստուած խորհրդակից :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Երջանիկ ես, և ես ալ քեզմով : Երբ սիրտը գոհունակութեամբ լի է ամենայն ինչ ներդաշնակութիւն և շողթուի : Տիգրան քեզ նկատմամբ ըն-

դարձակ կրակարան մ'է որ զքեզ ջերմութեամբը
կ'ողողէ . վայելէ՛ ուրեմն բարեբաստութիւնդ և
մի՛ ցրուեր ընդ վայր անոր մասունքն :

Ես ալ ունեցայ երբեմն ծնողք որ կը պաշ-
տէին զիս , ամուսին մ'որ կը գուրգուրար վրաս ,
զաւակ մի զոր անհուն սիրով կը սիրէի . արդ ա-
ռանձին եմ իբրև երկնահայեաց և տերևազարդ
ծառին կոճղը զոր շանթք զարկաւ և աւերեց :
Անցեալ շքեղութիւն մի կը ներկայացնեմ և ոչ
այլ ինչ : Երբ կը սիրէի և սիրուած էի չգիտէի
կենաց յարգը , զի սիրելն ապրիլ է : Այսօր կը նը-
մանիմ աւերակաց ոգւոյն որ կերկերածայն կ'եր-
գէ անցեալ փառազարդ յիշատակներ . վա՛յ անոր
որուն և ոչ մի հաճոյք կ'ընձեռէ ծաղիկն որ կը
ծլի , հողմն որ կը սուլէ , լուսինն որ կ'երազէ ,
առուակն որ կը մրմնջէ , տղան որ կը խնդայ ,
սիրտն այն որ իրեն կը ժպտի . բնութեան մեծ
գիրքը գոց է անոր համար . իւր կեանքն սպիտակ
թերթ մ'է միայն որոյ վրայ գծուած է Մաև բառը :
Այնպիսի անձի համար կեանքը դիակ մ'է զոր կը
կրկտէ , և որոյ մէն մի յօշոտած անդամներն հե-
տըզհետէ ի բաց կը նետէ դիպուածին բերման
համեմատ . երբ այդ դիակէն ոչինչ կը մնայ , յայն-
ժամ ցրուեալ մասունքը կ'որոնէ շունչովը կեն-
դանացնելու և կազմակերպելու համար , բայց ի
նանիր , զի կեանքը չի վերածնանիր երբէք : Բա-
րեբաստութեանս ժամանակը կը ճանաչէի՞ արդեօք
վիճակս . երջանկութեան ծաղիկը տերևաթափ չը
ընելէն վերջը տեսայ թէ ոչինչ կը մնար ինձ և
ափսոսալով ի զուր որս կողմ նայեցայ : Առանձին-

էի և աննպատակ . առանց նպատակի ապրիլը դա-
տարկութեան հետ եղբայր ըլլալ է : Որոշեցի ու-
րեմն կեանքն ուսումնասիրել առանց կրից և ան-
շահասէր մտօք : Դիտեցի որ երկու գլխաւոր զօ-
րութիւնք դրաւած էին մարդկութիւնն , այսինքն
կրօնքն և անիրաւութիւնը : Կրօնքն հարստահա-
րութեան և տանջանաց գործիք դարձած է . զոր
օրինակ խիղճն ազատ չէ , և ոչ իսկ միտքը , սիրտն
ու գործողութիւնը : Խիղճը , միտքը , սիրտն ու
գործն ազատ մարդը կը ձեռնցնեն , և ազատ մարդը
դարերէ ի վեր իւր ազատութիւնը կը զոհէ կարգ
մը մարդոց որ կ'անուանի կղեր , և սա կը մտցնէ
մարդը երկաթեայ շրջանակի մէջ : Մարդիկ այս
անձուկ սահմանին մէջ կը խլրտին զիրար վանե-
լով , բաղխելով , ատելով , վիրաւորելով , ի խա-
ւարին իրարու վրայ թաւալելով , զիրար կոխկրօ-
տելով , մեռցնելով : Եւ երբ լնյսը կը ջանայ թա-
փանցել մինչև այդ մարդկային սև կոյտին խորը ,
մակերևոյթին կը հասնի միայն , իսկ մնացորդ ամ-
բողջ մասերը մթութեան մէջ խորասուզուած կը
մնան : Այդ ամբողջութիւնը պիտի լուսաւորուի
երբ գիտութեանց ջանը մինչև ընկերութեան ըս-
տորնայարկն իջնայ . բայց այդ դժուարին աշխա-
տութիւնը հսկայական մրցումն է գիշերուան
ընդդէմ արշալոյսին . և մինչև այս վերջնոյն յաղ-
թանակը տանիլը քանի՜ զոհեր պիտի թաւալին
արդեօք գիշերուան ծոցոյն մէջ , աւանդ : Մէն մի
աղանդ որ կը ծնանի , նոր իմն վիհ մ'է ընդ մէջ
ազգաց , նոր գերեզման մարդկութեան համար :

Իսկ անիրաւութեան գալով ամեն ուրեք տե-

սայ զօրութիւնը որ կը յաղթահարէ իրաւունքը , նկատեցի տէրն և ստրուկը , նշմարեցի այրն՝ իշխող , կիներ՝ գերի : Մարդն՝ անիրաւութեան ներքեւ ճնշուելով գլուխը կը խոնարհեցնէ , յառաջ կը քայլէ , տիրոջն համար կ'աշխատի , անոր համար կը վճարէ , անոր համար քրտնաթոր կը հեծէ , կը հառաչէ , երբեմն կը զայրանայ , կ'ստամբակի , ի վեր կը կանգնի վայրիկ մի , և յետոյ դառնալով կ'անցնի կ'երթայ :

Իսկ կնոջ գալով՝ շղթայներուն շաշիւնը յսեւով ապրեցաւ մինչև ցարդ առանց երբէք զանոնք խորտակելու փորձն ընելու . նա կը ծնանի ըստրուկ , կը մեռնի ստրուկ : Մինչ ծաղկահասակ աղջիկ՝ անմեղութիւն մ'է զոր կը պաշտեն խաբելով : Մինչ ամուսին՝ շղթայներն առաւել ևս կը ծանրանան իրեն համար . ամենահօր տէր մ'ունի , նա գերի է , խիստ օրինաց խարազանն իւր գլխուն վերև կը շաչէ անընդհատ : Կիներ կը ջանայ այդ բռնաբարութիւնը շնորհքներովը թեթեցնել . սրտութեամբ և խորամանկութեամբ տիրոջը վրայ իսկ տիրելով : Այս ընթացքը հետևանք է բռնութեան . հետևանք է երկու դատուած հաւատարոյժերու որք նախասահմանուած են միատեղ գործելու , և որուն մին արգիլուած , ճզմուած կը գտնուի : Փոխանակ այն ներդաշնակութեան որ երկու միացեալ ոյժերէն պիտի գոյանար , շփոթութիւններ , ալէկոծութիւններ կը ծնանին որք իբրև չարադրուժ յորձանք ընկերութեան երակաց մէջ կ'ընթանան : Մայրն որ իւր աղեաց մէջ մարդկութիւնը կը կրէ , զուրկ է իշխանութենէ . իրեն

վերև կը կանգնի ամուսնական իշխանութիւնն ,
այսինքն բռնաւոր կարողութիւն մ'որ ընտիր բա-
նականութեան , փափուկ զգացման կը տիրէ շատ
անգամ : Մայրը՝ դայեակ մարդկութեան , փոխա-
նակ լուսով և ճշմարտութեամբ պարարուելու ,
իրբև սնունդ ունի նախասպաշարմունքն և խա-
ւարը զոր ար.ք իւր շուրջը կը բարդեն , վերապա-
հելով իրենց գիտութեանց և իշխանութեան ա-
ռանձնաշնորհութիւնն : Եւ զարմանալի կէտն այն
է որ կնոջ դիզած մթութիւնն այրը կը ջանայ
ջնջել իւր լուսովն անընդհատ , և այսու եղանա-
կաւ ընկերութիւնը փոխանակ միշտ ընդ առաջ
ընթանալու մերթ յետս կ'ընկրկի , և մերթ յառաջ
կը քայլէ քանդելով մէկ կողմէն ինչ որ կը գործէ
միւսէն : Այսպէս ուրեմն արանց համար նախամե-
ծար է դժուարին և թերի աշխատութիւնն ան-
ձանցն վերապահելով իշխանութիւնը , քան թէ
հեշտագին և յառաջադէմ գործողութիւն մի կա-
նանց հետ հաւասարութիւն ունենալով :

Կը բանտարկեն զկին տանը մէջ՝ ըսելով անոր
«Այս վայրին մէջ ամփոփէ՛ բարոյական ոյժդ .
հո՛ս պիտի նուաղի՛ իբրև երկար օրհաս , ինչ որ
գործելու կորով և դիտաւորութիւն ունիս . սահ-
մանավայրդ՝ ահա՛ այս չորս որմերն են . հո՛ն զա-
ւակներդ ինամէ , ահա՛ պաշտօնդ :» Արդարև վը-
սեմ է մարդկութեան հոգատարութեան պաշտօնը
սակայն այդ պաշտօնին գործադրութեան համար
կը տրո՞ւին արդեօք պէտք եղած միջոցներն , ըս-
կըզբունքն և ուսումը որոնցմէ կախում ունի ընկե-
րութեան առաւել կամ նուազ փայլուն ապագան :

Երիտասարդուհին որ կ'ամուսնանայ. շատ անգամ
չգիտէր իւր մայրենի պարտքը, և իւր տգիտու-
թենէն կը բղխի մոլորութիւնը, մոլորութենէն մո-
լութիւնը, մոլութենէն ապականութիւնը, ապա-
կանութենէն տկարութիւնը, այսինքն քայքա-
յումն, ընկերութեան մահը: Այսպէս ուրեմն կնոջ
տգիտութիւնը և ստրկութիւնն ի վտանգ կը
դնէ բոլոր ընկերային շէնքին հաստատութիւնը:

Կինը որ մայր եղած է՝ նպատակ մ'ունի վեր-
ջապէս: Բայց կը հարցնեմ ես, արք ի՞նչ նպատակ
կուտան անորդի կամ չամուսնացած կնոջ որ աղ-
քատ կարգին չի վերաբերիր: Կամ անգործութիւնը
և մահաբեր ձանձրոյթը զինքը պիտի մաշեցնեն,
և կամ մնասակար պճնասիրութեամբ պիտի պա-
րապի: Առաջին և երկրորդ մասին մէջ ընկե-
րութիւնը նոյնչափ զրկել է կանանց գործակ-
ցութենէն՝ որ հակառակ ոեւին գործունէու-
թեան միանալով՝ յառաջագիժութեան հետեանքը
կը կրկնապատկէ:

Բայց ամէն ազատ շաւիղ, ամէն մտաւոր
սահման, ամէն փառաց ճամբայ արգիլուած է
կանանց. ասոնք արանց առանձնաշնորհութիւնքն
են զորս ամբողջապէս կուզեն անվտանգ պահել:

Այդ զրկողութիւնն արդարացնելու համար
կանանց անկարողութիւնը կ'առարկեն. այդ ան-
կարողութիւնն ո՞վ աշխատած է արդեօք ապա-
ցուցանելու, և ո՞վ կարող է ապացուցանել քանի
որ մինչև ցարդ կանանց նկատմամբ աշխատու-
թեան դաշտ մի չի բացուեցաւ. քանի որ հարկ
եղած հանգամանքն չի տրուեցաւ անոնց մտաւոր

և բարոյական կատարեալ մշակութեան համար :

Ուրեմն մարդիկ առանց փաստի անկարողութիւն մի կը հաստատեն, մանաւանդ երբ պատմութիւնը հակառակը կը վկայէ, յիշատակելով այն մեծ դերերը որ կանայք խաղացած են ամեն անգամ որ պարագայները ներած են իրենց . նամանաւանդ ի նկատի առնելու է թէ անոնք սոյն դերերը կատարելու և ոչ իսկ պատրաստութիւն ունեցած էին ոչ հաստատուն գիտութեամբ, ոչ փորձառութեամբ, և ոչ իսկ գործնական հմտութեամբ . ուսկից կը յայտնուի թէ ո՞ր աստիճանի ընդունակ է կանանց միտքը զարգացման, թէ ո՞ր աստիճանի կրնայ բարձրանալ, և ո՞ր աստիճանի կրնան ծառայել անոնք յառաջագիմական սկզբան :

Բայց պիտի առարկեն ինձ թէ ինչո՞ւ կինը նուաստ վիճակի կ'ենթարկուի ինքնայօժար եթէ ինքն հաւասար է արանց, և թէ ի՞նչպէս չի խորտակեր այն լուծն որ զինքը կը ճնշէ : Եւ ես կը հարցնեմ թէ բազմադարեայ ստրկութեան մէջ ապրող Եւրոպայի ժողովուրդները նուա՞զ մարդ էին արդեօք քան իրենց յաջորդող սերունդներն, որք բռնութիւնը տապալեցին երբ մտաւոր զարգացմամբ իրենց իրաւանց վերահասու եղան :

Մեղկութիւնը, սովորութիւնը, ֆիզիքական ոյժը, նախապաշարմունք և տգիտութիւնը կը վիժեն զմարդիկ այնպիսի անասնական վիճակի մէջ, ուսկից կը փրկուին միայն՝ շնորհիւ այն զանազան ոյժերու որոնց հետևութիւնն է հրապարակուած իրաւունքն :

Արդէն բողոքալից ձայներ կը բարձրանան ընդդէմ կանանց դերութեան և ի նպաստ իւր բնական իրաւանց, զորս ինքն անձամբ սկսած է ճանաչել և պահանջել: Ծշմարտութեան սկզբունքըն ոչ երբէք խեղդամահ կ'ըլլայ, զի կը ծլի անընդհատ, կը զարգանայ և անիրաւութեան աւերակներուն վրայ կը կանգնէ իւր յաղթական գըլուխը: Բայց ճշմարտութեան սկզբան յաջողութիւնը դարերու յամրաքայլ աշխատութեան կը կարօտի, և գրեթէ քիչ անգամ սերունդք իրենց քրտանց և արեան պտուղները կը քաղեն. զի մէն մի սերունդ իւր յաջորդին համար կը գործէ:

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Ներէ՛ որ խորհրդածութեանցդ չի պատասխանեմ և լռութեամբ զարմանամ անոնց վրայ: Թո՛ղ տուր ինձ արդ որ զգացմամբս ապրիմ միայն և անով վերականգնիմ. թո՛ղ որ հոգիս քաղցրանուաղ երգէ սիրոյ հովանւոյն ներքեւ: Կը սիրեմ, և եթէ հարկ ըլլայ կրկնել սոյն բառը ամբողջ յաւիտենականութեան մի մէջ, պիտի թուէր ինձ թէ բաւական չէր դարձեալ: Տիգրան և Յուլիանէս երկու ճառագայթք են որոնց կեդրոնը հոգիս է: Տեսնել զանոնք իմ քովս, խառնել հայեցուածքս անոնց հայեցուածքին, ի՛նչ բարեբաստութիւն, ո՛ր Տէր, Տիգրանայ ինձ համար ունեցած փափուկ հոգատարութիւնը, մեր անոյշ երազները, մեր խորհրդոց ապագայ գործադրութիւնը, շատ իսկ երջանկութիւնս կը ծանրացնեն,

կարծես թէ կ'ընկճիմ անոր բեռին ներքև : Խոստովանի՛մ քեզ անկեղծօրէն . երբեմն անմեղ վայելիցս բաժակը շատ լի թուելով ինձ կը վախնամ որ չի յորդէ՝ հետը տանելով երկնային հաճոյիցս կաթիլները : Երբ օր մի Տիգրան պիտի դադրի զիս սիրելէ , կը փափազիմ որ նախ նրտիս շարժումը կասեցնէ . բայց ո՛վ տարաբաղդ մայր , կը մոռնամ արդեօք թէ դուստր մ'ունիմ , և թէ ներելի չէ իսկ այդպիսի երազ մի տեսնել : Ոչ , ոչ , չեմ ուզեր վճիտ օրերս պղտորել սև ապագայի մ'երկիւղիւ որ հետևանք է նոյն իսկ երջանկութեանս : Սիրող սիրտն արև մի կը կրէ յինքն արդարև , որոյ փայլը թեթև ամպէ մ'իսկ կրնայ քողարկուիլ . այլ եկո՛ւ տե՛ս որ սէրը միշտ ամպերով չըջապատուած է : Բայց ո՛րչափ անիրաւեմ գանգատելու առանց պատճառ մ'ունենալու : Տիգրանայ խօսքերը , ձևերը , աչքերը , ամենայն ինչ կը յայտնէ թէ իւր սիրտը նուիրած է ինձ , և թէ ինքն իմ պաշտպանս է : Դեռ անցեալներն երբ Հերիգան՝ ըստ իւր սովորութեան , վիճակիս անչըքութեան ակնարկութիւն ըրաւ , Տիգրան բարկացայտ աչօք անոր նայելով ըսաւ թէ « Կնոջ մի մեծագոյն հարստութիւնն իւր առաքինութիւնն է » : Հերիգան շրթունքները չարչարեց , նայուածք մ'արձակելով ինձ որ չգիտեմ ինչո՞ւ զիս սարսափեցուց : Սաստկապէս մեծամիտ կին մ'ըլլալով կ'ուզէ որ ամեն մարդ իւր առջին խոնարհի և և պաշտէ զինքն : Երևակայէ ուրեմն Տիգրանայ խիստ խօսքերուն ըրած ազդեցութիւնն իւր վրայ : Կարծես թէ այս կինը մասնաւոր հաճոյք կ'ըզգայ

զիս վշտացնելու . բայց ի՞նչ փոյթ . Տիգրանայ սէրն ամենայն ինչ հանդուրժելի կ'ընէ ինձ . սիրուիլ իրմէ , և սիրել զինքն արդեօք բաւական չէ՞ արիացնելու համար զիս ընդդէմ ամենայն փոթորկաց որ կրնան ինձ սպառնալ :

Ուզեց ընծայել ինձ մեծագին գոհար մ'իբրև առհաւատչեաց իւր հաւատարմութեան . բայց ես մերժեցի զայն : Սիրտը գոհարներուն ազնուագոյնն է որուն մօտ բոլոր ուրիշներն աղօտ փայլ մ'ունին . հետևապէս զայն առանձնացնելով կրնանք անոր շքեղութիւնն անվտանգ պահել :

Յիկին Սիրա առ Մայտա

Կեանքը տխուր ածու մ'է որ կը զուարթանայ երբեմն նարմենազան և գեղապաճոյճ ծաղկանց երամով . երբ հանդիպիս անոնց՝ վայելէ զանոնք առանց յիշելու թէ պիտի թարշամին ձեռացդ մէջ , զի կատարեալ երջանկութեան բոպէ մի յաւիտենականութիւն կ'արժէ : Տիգրան կը սիրէ զքեզ , աւելի ի՞նչ կ'ուզես ուրեմն . ինչո՞ւ թոյլ կուտաս որ կասկածներ ծնանին ընդ մէջ սրտիդ և անոր . վայելէ՞ ներկայն՝ անփոյթ ապագայիդ վրայ . ապագային դիրքը կարդալ փորձելն ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ կենաց երկնից վերջին աստղը մարել և խաւարին անդունդը վիժել : Ճանչցի՛ր յարգն այն բոպէին որ ուրախութեան կաթիլ մի կ'ընծայէ քեզ . ի՞նչ փոյթ թէ սաստկաշունչ քամին պիտի ջնջէ զայդ . այդ կաթիլը տևողութիւն մ'ունեցած պիտի ըլլայ կենացդ մէջ , և քու սիրտը ի հաշիւ առած պիտի ըլլայ զայն : Սէրը՝ որ

անձնութիւնն է, և վսեմին ու գեղեցկին անձնաւորութիւնն, այնչափ ապականեցաւ ու գարշահոտ ինչ եղաւ, որ այսօր սիրտն անպատուութիւն կը համարի հռչակելը զայդ: Բայց դու, Մայտա՛, որ ազնիւ հոգի մ'ես, որ ճշմարիտ կին ես, որ սիրելու և անձդ նուիրելու պաշտօնն ունիս, մի՛ ամաչեր սիրելու, ընդհակառակն փառաւորուէ անով, զի կ'զգաս անշուշտ թէ որպիսի՛ մեծութիւն կայ երկու անկեղծ սրտերու մէջ որք իրարու համար կ'ապրին. այդ ընթացքին մէջ երաշխաւորութեանց վսեմագոյնը կայ:

Մայրա առ Տիկին Սիրա

Մեկնեցաւ Տիգրան. ուրախութեան ներքև միշտ արտօսը մի կը քօղարկի, և վստահութեան ներքև մահաբեր երկիւղը: Մեկնեցա՛ւ, ի զուր աչքերս կ'որոնեն զնա, սիրտս միայն իւր պատկերը կը տեսնէ:

Վերջին գիշեր երբ ամենայն ինչ կը ննջէր ու միայն լուսինը կը տքնէր, Տիգրան եկաւ հետս տեսնուելու մեր քարափանց վրայ: Խոստացաւ ինձ մշտատե հաւատարմութիւն՝ դոհահար և շքնչասպառ ձայնիւ. այնչափ մօտ էր երջանկութիւնն՝ և սակայն հեռացաւ ինձմէ. աւա՛ղ, այս է կեանքը: Զգացման խորութեանս մէջ ամփոփուած ըլլալով ոչինչ կը տեսնէի, և տիեզերք համայն կը բովանդակուէր յայն կէտ որ զՏիգրան կը պարունակէր: Ծովն ոչ ևս մրմունչ ունէր ինձ համար, և ոչ իսկ պայծառ երկինքը մէկ աստղ. Տիգրանայ ձայնը ներդաշնակագոյն նուագն էր:

անոր հայեցուածքն երկնային մի ջան։ Ո՛րչափ վսեմ էր երբ խորախորհուրդ ձայնիւ ըսաւ ինձ «Մայտա՛, կ'երդնում քեզ թէ՛ ո՛չ երկինք և ո՛չ երկիր պիտի կարողանան երբէք զիս բաժնել քեզմէ»։ և զայս ըսելով ոսկիէ մատանի մ'անցուց մատիս «Թո՛ղ այս վկայ ըլլայ խօսքերուս» ըսելով, «և քու անբաժանելի ընկերդ, զի ասոր մէջ ամբողջ հոգիս ամփոփեցի. բայց և դու, Մայտա՛, երդո՛ւմ ըրէ զիս միշտ սիրելու, և միայն զիս սիրելու»։ Սիրտս երդուաւ յառաջ քան բերանս։ Բաժնուելու ժամանակս աչքերս դէպի Տիգրանայ սենեակն ուղղուեցան, և հոն կարծեցի տեսնել կին մ'որ կը դիտէր զմեզ։ Տէ՛ր, ի՛նչպէս սարսափեցայ. ոչ, ոչ, չէի սիւալեր, վստահ էի թէ տեսայ զՀերիզան. վա՛յ ինձ, ըսի սոսկալով։ Երբ նայեցայ վերստին սենեկին, ոչինչ տեսայ, կարծես թէ շուք մ'էր որ անյայտ եղաւ։ Տիգրան այլայլութիւնս նշմարելով ուզեց պատճառն իմանալ. անկարող խօսելու՝ մատովս պատուհանը ցոյց տուի միայն. բայց նա բան մը չտեսնելով ոչինչ կարող էր հասկնալ։ «Ոչ, գոչեցի յուսահատաբար, աչքերս չխաբեցին զիս, ապահով եմ թէ Հերիզան էր»։ Տիգրան սրմտելով «Այ նենգաւոր, ըսաւ»։ «Արդեօք ի՞նչ ըրած եմ անոր, շարայարեցի, որ իբրև թշնամի կը վարուի հետս ամեն ժամանակ»։ «Ի՞նչ ըրիր կը հարցնես, պատասխանեց Տիգրան, տիրեցիր սրտի մի զոր կը յուսար օր մի գրաւել։ Քու և անոր մէջտեղ առաքինութեան և մոլութեան մէջ եղած անհուն անջրպետը կայ, այսինքն ուխտադրութ կնոջ և հրեշտակի։

Այդ անօրէն կինն առ ոչինչ կը համարի հաւատարմութեան ուխտն որ ըրած է ամուսնոյն . առ ոչինչ կը համարի կնոջ նուիրական անուէնը . առ ոչինչ կը համարի նոյն արիւնն որ իւր ամուսնոյն և իմ երակացս մէջ կը շրջի . ինձ նկատմամբ ունեցած մեղապարտ զգացումը կարծես թէ անտարբերութեամբս առաւել ևս բորբոքեցաւ . իսկ իմ արհամարհանքս անոր նկատմամբ նոյնչափ սաստկացաւ . երբ նշմարեց ակնածական ընթացքս քեզ նկատմամբ , իբրև առիւծ մօնչեց , զի նախանձը կը մաշեցնէ զինքը :

Վարանելով կը մտածէի թէ Հերիզան պիտի մատնէ՞ սէրս արդեօք թորգոմատունի տիկնոջ և Յուլիանէիս , և այսու մատնութեամբ անարժան պիտի ընէ զիս անոնց վատահոլութեան : Ինչ պիտի մտածէ աղջիկս . պիտի կարծէ թէ օտարական մի իւր մօրը սէրը գրաւեց , և զայդ իբրև յափշտակութիւն պիտի նկատէ . անշուշտ իւր փափուկ սիրտն ոչ միայն պիտի վշտանայ , այլ և պիտի կորսնցնեմ իւր վրայ ունեցած ազդեցութիւնս : Տակաւին այնքան դեռահաս է որ չկրնար սրտիս գաղտնիքն իմանալ և ներել , եւ միթէ ընկերութիւնը կը ներէ՞ որ մօր մի սիրտը բաբախէ երբ աղջկանը նաև նոյնը կրնայ գործել : Ի՞նչ փոյթ ընկերութեան նախապաշարմունքը՝ ցորչափ խնդիրն ինձ միայն կը պատկանի . բայց կ'զգուշանամ երբ որ և է վնաս կրնամ հասցնել Յուլիանէիս սրտին կամ ապագային :

Երկրորդ օրը Հերիզան տեսայ , բայց իւր դէմքն անթափանձելի էր , ոչինչ յայտնեց ինձ , մինչդեռ ամեն պարագայէ օգուտ կը քաղէ զիս կեղեքելու .

երանի՝ թէ երեւակայութեանս խաղալիքն եղած
ըլլայի :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Անհամբեր եմ հաղորդելու քեզ ինչ որ անպատու մ ուրախութեամբ կը համակէ զիս . օրհնեալ ըլլայ երկինք , աղջիկս Լեւոնին նշանեցի : Յուլիանէն և Լեւոնն երկու սրտեր են իրարու արժանի : Արդէն քանի ժամանակէ ի վեր կը թուէր ինձ թէ աղջիկս Լեւոնի ուշադրութիւնը գրաւած էր , բայց որոշ քան մի չէի տեսներ բնաւ : Կը նշմարէի միայն Յուլիանէիս վրայ սրտագրաւ մելամաղձոտութիւն մի , կը լսէի իւր գաղտնագողի հառաչանքն և այս ամենայն՝ անհուն վարանմունք կ'ազդէր ինձ : Օր մի երբ աչքերը կարմրած էին , դիտելով թէ ինքը ծածուկ լացած էր , այնպէս հոգիս ցաւով համակուեցաւ որ զինքը թւերուս մէջ առնելով հարցուցի իրեն վշտաց պատճառն : «Աղջիկս , ըսր , դու մօրդ համար գաղտնիք մ'ունիս . ուրեմն չես սերես զիս . դու ունի՞ս արդեօք քան զմայրդ մեծագոյն բարեկամ մի աշխարհիս վրայ . ո՞վ առաւել քան զիս կրնայ սիրել զքեզ . խոստովանէ ինձ վիշտդ , զի կը հասկնամ աչքերէդ որ արտասուած ես» :

Սկսաւ լալ դառնագին և անխօս , գողտրիկ գլուխը թւերուս մէջ ծածկելով : «Կը սիրե՞ս զԼեւոն , դո՛ւստր իմ սիրուն , ըսի , և ա՛յսպէս լռին կը մաշիս» : «Մայրի՛կս , պատասխանեց , ա՛հ , ո՞ւր էր թէ մեռնէի» : Նոյն օրէն իւր խորհրդակիցն եղայ . կը մխիթարէի զինքն առանց մեծ ակնկա-

լուծիւններ տալու սակայն, յորդորելով Աստու-
ծոյ վրայ դնելու բոլոր յոյսերն և սպասելու: Սի-
րելի՛դ իմ, ո՛րչափ զաւակի մ'արտասուքը մայ-
րենի հոգւոյն վրայ կը ծանրաբեռնի: Բոլոր այս
խրողութիւնները չյայտնեցի քեզ որպէս զի, գոնէ
այս մասին, մտատանջութենէ ազատ մնաս: Բա-
րեքազդաբար Յուլիանէիս վիշտերն երկարատև
չեղան:

Օր մի տիկին Թորգոմատունին ինձ այցելու-
թեան գալով իմացուց թէ դուստրս իւր հարսն
կ'ուզէր ընել ըստ իւր սրտին և Լևոնի փափա-
քանաց: Այնպիսի զգացումներ կան որ մարդս
կ'ըզգայ միայն առանց բացատրել կարենալու:
Նոյն վայրկեանին չգիտէի թէ ո՛ւր էի, ի՞նչ ըզ-
գացի: Ուրախութեամբ հաւանութիւնս տուի, և
յետոյ Յուլիանէս կանչելով խնդիրն իմացուցի՛
իրեն: Վիզս ինչաւ նա և սկսաւ տասուել:
Մեծ երջանկութիւններն ինչպէս մեծ վիշտերը բառ-
չունին: Ազնիւ տիկին Թորգոմատունին այնչափ
յուզուեցաւ այս տեսարանէն որ Յուլիանէս թե-
ւերուն մէջ առնելով եռանդեամբ համբուրեց և
պահանջեց որ այժմէն մօր նուիրական անունը
տայ իրեն: Ո՛րչափ ցաւալի է որ այսպիսի բա-
րութեան հրեշտակ մի խիստ մօտերս պիտի մեկնի
ի տար քաղաք երթալու և իւր կրտսերադոյն
որդւոյն հետ բնակելու, որ ժամանակէ մ'ի վեր
վատառողջ է:

Ի՞նչպէս նկարագրեմ առաջին տեսութիւնն
երկու նշանածներուն, ամօթար աղջիկս հազիւ
թէ կրնար երեսը նայիլ իւր Լևոնին որ լռութեամբ

կը հիանար անոր վրայ : Յուլիանէս ճակատին վրայ
կը կրէր տասն ու վեց գարնան անմեղութիւնն ու
սէրը . նոյն օրէն ի վեր իբրև դրախտի թռչուն
կ'ոստոստէ երջանկութեան ճիւղերուն վրայ այն-
պիսի հեշտալից ճիշեր արձակելով , որք կրնան
բղխիլ միայն այն հոգիներէն որ կ'անգիտանան
սուտը , կասկածն և ապականութիւնը : Յուլիանէիս
համար աշխարհ գեղեցիկ և ահագին նուագարան
մ'է որուն ցնցումէն ներգաշնակ և յաւիտենական
վանկ մի կ'արձակուի , այսինքն սէրը :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Սիրելի՛դ իմ Մայտա , քու վրայ ունեցած
սէրս մեծ ըլլալով ցնծութեանդ կատարելապէս կը
մասնակցիմ : Անմեղութեան սէրը ծիածան մ'է որ
ճշմարտութեան փայլուն գոյներով կը փայլի . զի
չիք անդ կեղծ և շինծու բան : Կոյս սրտին մէջ
ամենայն ինչ վստահութիւն , հաւատք է և յոյս .
ամենայն ինչ կը նուագէ անդ , կը ժպտի , նոյն իսկ
արտասուքը : Հոն օրերն անստուեր են , ամենայն
ինչ կը շողշողայ . յաւիտենական արշալոյս մ'է
առանց գիշերուան , որ գեղանազ կը ժպտի յարա-
տև գարնան : Երանի՛ մատաղ սրտերուն որ կը
նկատեն կեանքն իբրև թանկագին գոհար արփւոյն
շողերովն փայլող , և զոր յոյսն ձեռամբը կը խը-
նամէ : Թո՛ղ այդ անոյշ ցնորքն Յուլիանէիդ . թո՛ղ
որ վայելէ այդ կարճատև բայց գեղեցիկ ցնորքն
որ կենաց բոլոր իրականութիւնը կ'արժէ : Արթ-
նութիւնը շատ իսկ շուտ կը հասնի . թո՛յլ տուր
ուրեմն իրեն իւր ոսկեղօծ երազները : Հաւատքը

կեանք է, մինչ կասկածն երկարատև և անգութ
օրհաս մի. անմեղութիւնը հաւատք է, իսկ փոր-
ձառութիւնը՝ կասկած:

Մայրաւառ Տիկին Սիրա

Կեանքը հակապատկերաց շարք մ'է: Գեղեց-
կաբոյր ծաղկան մօտ որ դէպ երկինք կը նայի, կը
տեսնես ուրիշ մ'որ դալկահար և գլխիկոր գետինը
կը ծռի. կը դիտես մերձ ժպտին արտասուքը,
մերձ կենաց մահը:

Յուլիանէս որ թարմ գեղեցկութեամբն ու
բարերաստութեամբը կը փայլի, բարեկամութիւն
հաստատեց հիւժեալ պատանւոյ մի հետ զոր կար-
ծես թէ մահն իբրև հարսն ընտրած է անձին: Որք
մ'է նա. իւր մայրը մեռեր է ծննդաբերութեան
միջոցին. գերեզմանէն ծլած ծաղիկ մ'է:

Պ. Պետրոս Թ . . . իւր հայրը, կենաց ան-
դորրութիւնները կը մատակարարէ այդ ախտաբեկ
որբին. բայց ինչ օգուտ քանի որ Հրանոյշ զուրկ
է մայրենի գորովէն: Օտար շահախնդիր ձեռաց
յանձնուած էր կենացը խնամատարութիւնը: Խեղճ
հիւանդն Ասիոյ առողջարար օդէն եկաւ դարման
փնտռելու. իւր բնակութիւնը մօտ է մերինին որով
ստէպ առիթ կ'ունենանք զինքը տեսնելու:

Մովեզերեայ դաշտ մի կայ մօտակայ ամփանց
վրայ բազմադարեայ ծառերով հովանաւորեալ: Այդ
ընդարձակ վայրին մէջ կը տիրէ ահաւոր լռութիւն
մի զոր կ'ընդհատէ թռչնոց դայլայլիկը միայն:
Մերթ ընդ մերթ վանկ մի կը լսուի, ուրիշ մի կը
պատասխանէ առաջնոյն և յանկարծ երաժշտական

ամբողջութիւն մի կը կազմուի : Ի՞նչ կը խօսին
թռչունք , ի՞նչ կ'ուզեն : կը ճանաչե՞ն արդեօք իբրև
զմեզ վիշտն ու հրճուանքը . կը ճանաչե՞ն ծնողաց
սրտին ցաւը . կը ճանաչե՞ն կենաց պատրանքը .
կ'ողբա՞ն սիրեցեալ բացակայի վրայ . կուլա՞ն , կը
հիւժի՞ն անհնարին բաղձանքներով : Ի՞ գուր ջանացի
մեկնել անոնց խօսակցութիւնը , նոյն տգիտու-
թեամբս մնացի : Այդ սքանչելի վայրը բնութեան
սիրահարաց ուխտատեղին է կարծես : Ստէպ կ'եր-
թանք հոն և ծառի մի հովանւոյն ներքև անդոր-
րաւէտ ժամեր կ'անցնենք : Յայսմ վայրի հանդի-
պեցանք տարաբախտ Հրանոյշին որ կը շրջագայէր
մելամաղձոտ դիմօք խնամապար տիկնոջը հետ :
Անհուն համակրութեամբ դրաւուած էինք . իւր աչ-
նահար դէմքն , իւր նուազուն աչքերն , իւր կրօ-
նակն որ սակաւ ինչ կամարածև եղած էր տկա-
րութենէ , իւր անոյշ և տխուր կերպարանքը զին-
քը կը հանդիսացնէին իբրև անկեալ հրեշտակ մ'որ
երկրիս վրայ յուսահատ կը թափառի : Գորովալից
աչօք կը նայէինք իրեն և ինքը մեզի . նա մանա-
ւանդ առաւել համակիր նայուածք մի կ'ուզէր
աղջկանս : Գուցէ հատակի նմանութիւնն էր պատ-
ճառն , և կամ բաղդատութիւն մ'որ երևան կը
հանէր բոլոր իւր դժբաղդութիւնն : Երիտասար-
դութիւնը՝ շինծու պատշաճութիւնն արհամարհե-
լով՝ սրտին լեզուին կը հետամտի : Ուստի օր մի
Յուլիանէս մօտեցաւ հիւանդին , հետը խօսեցաւ ,
և սոյն օրէն ի վեր անբաժանելի են : Նա կապ-
ուեցաւ Յուլիանէիս բոլոր սաստկութեամբ կարօ-
տակէզ սրտի մ'որ սիրելու պէտքը կ'զգայ և ան-

ամբողջութիւն մի կը կազմուի : Ի՞նչ կը խօսին
թռչունք , ի՞նչ կ'ուզեն : կը ճանաչե՞ն արդեօք իբրև
զմեզ վիշտն ու հրճուանքը . կը ճանաչե՞ն ծնողաց
սրտին ցաւը . կը ճանաչե՞ն կենաց պատրանքը .
կ'ողբա՞ն սիրեցեալ բացակայի վրայ . կուլա՞ն , կը
հիւժի՞ն անհնարին բաղձանքներով : Ի՞ գուր ջանացի
մեկնել անոնց խօսակցութիւնը , նոյն տգիտու-
թեամբս մնացի : Այդ սքանչելի վայրը բնութեան
սիրահարաց ուխտատեղին է կարծես : Ստէպ կ'եր-
թանք հոն և ծառի մի հովանւոյն ներքև անդոր-
րաւէտ ժամեր կ'անցնենք : Յայսմ վայրի հանդի-
պեցանք տարաբախտ Հրանոյշին որ կը շրջագայէր
մելամաղձոտ դիմօք խնամապար տիկնոջը հետ :
Անհուն համակրութեամբ դրաւուած էինք . իւր աչ-
նահար դէմքն , իւր նուազուն աչքերն , իւր կրօ-
նակն որ սակաւ ինչ կամարածև եղած էր տկա-
րութենէ , իւր անոյշ և տխուր կերպարանքը զին-
քը կը հանդիսացնէին իբրև անկեալ հրեշտակ մ'որ
երկրիս վրայ յուսահատ կը թափառի : Գորովալից
աչօք կը նայէինք իրեն և ինքը մեզի . նա մանա-
ւանդ առաւել համակիր նայուածք մի կ'ուզէր
աղջկանս : Գուցէ հատակի նմանութիւնն էր պատ-
ճառն , և կամ բաղդատութիւն մ'որ երևան կը
հանէր բոլոր իւր դժբաղդութիւնն : Երիտասար-
դութիւնը՝ շինծու պատշաճութիւնն արհամարհե-
լով՝ սրտին լեզուին կը հետամտի : Ուստի օր մի
Յուլիանէս մօտեցաւ հիւանդին , հետը խօսեցաւ ,
և սոյն օրէն ի վեր անբաժանելի են : Նա կապ-
ուեցաւ Յուլիանէիս բոլոր սաստկութեամբ կարօ-
տակէզ սրտի մ'որ սիրելու պէտքը կ'զգայ և ան-

է՛ մեզի ուղեկից կ'ըլլայ : Յայնժամ Հրանոյշ մեւա-
մաղձոտ հաճութեամբ կը նայի երկու նշանածնե-
րուն , և երբեմն դառնագին ժպիտ մի կ'անցնի իւր
անգոյն շրթանց վրայ . զի իւր խօսնայրը գերեզ-
մանն է . իրեն համար երկինք ոչ եւս աստղ մ'ունի ,
ովկիանն՝ ոչ եւս կոհակ մի , և իւր սիրտը կը շի-
ջանի յառաջ քան հրով փայլելու : Անցեալներն իւր
հօրը հանդիպեցանք մինչդեռ կը շրջագայէինք .
Հրանոյշ դէպ անոր յառաջանալով « Հայր իմ ,
ըսաւ , ահաւասիկ այն ազնուասիրտ տիկինը որ իմ
վրաս այնչափ գթով կը հսկէ , և ահաւասիկ քոյրս » :
Պարոն Պետրոս թ . շնորհակալիքը մատոյց ինձ այն-
պիսի ճոռոմարանութեամբ որ իրեն համար ունե-
ցած հակակրութիւնն առաւել ևս սաստկացաւ :
Կեղծ քաղաքավարութիւն մ'ունի , և թէպէտ ե-
րիտասարդ է տակաւին , լայց առաջին անգամ
ծեր կը թուի : Աղջկանն համար արուեստալից դո-
րով մի կը յայտնէր որ կարծես թէ անոր զար-
մանքը կը շարժէր . վերջապէս ցաւալի է որ այդ
մարդը հայր է այդպիսի հրեշտակի :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Հիւանդ երիտասարդուհիդ համակրութիւնս
գրաւեց . աշխարհ շատ իսկ կը ներկայացնէ այս-
պիսի բազմին զոհեր : Առանց մօր դժբաղդ տղան
արտաքսեալ մ'է սրեգակէն զրկուած՝ որ տակաւ
առ տակաւ կը նուաղի , կ'անցնի և ցուրտ վէժ մի
միայն կը յայտարարէ իւր քայլերը երկրիս վրայ :
Ոչինչ կը հաւասարի մայրենի սիրոյն . մայրը կը
սիրէ անսահման անձնուիրութեամբ . իրեն համար

չկայ զոհ, և կամ լաւ ևս ըսեմ կեանքը զոհերու
շարունակութիւն մ'է զորս ոչ կը նշմարէ և ոչ իսկ
կ'զգայ: Կը սիրէ ոչ թէ վարձատրուելու, այլ մի
միայն սիրելու համար. և նոյն իսկ որդիական ա-
պերախտութեան հանդիպելով դարձեալ մայր կը
մնայ, այսինքն կը սիրէ դարձեալ, կը նուիրէ զոր
ինչ ունի՝ սիրտն ու կեանքը: Մայրենի զգացման
մեծութիւնը կազմողը կատարեալ անշահասիրու-
թիւնն է. և կը նկատեմ այդ զգացումը իբրև
ճշմարտագոյնը, վսեմագոյնը և մի միայն հաս-
տատր:

Մայրը մարդկութեան նախնական գիրքն է.
ով որ չգիտեր սոյն գրքին մէջ հեգել, անկարող
պիտի ըլլայ միշտ բնութեան մեծ գրքէն կար-
գալու, զի կոյր մ'է նա, զի մայր անունը սիրոյ
անբաւութիւնը կը պարունակէ. և ով որ այդ
բառը չ'ըմբռներ, արարչութեան վսեմագոյն վան-
կէն զրկուած կը մնայ: Չգիտեմ թէ արդեօք մայ-
րենի սիրոյն անբաւութիւնը զուտակաց ապերախ-
տութիւնը չի՞ պատճառեր շատ անգամ: Որովհե-
տև մարդկային բնութիւնը ամեն բանի վարժե-
լով՝ մեծագոյն զոհերն անգամ իւր վրայ ազդե-
ցութիւն չեն ըներ. այնչափ կը կարծէ իւր սեփա-
կան իրաւունքը վայելել: Բայց երբ այդ կար-
ծեցեալ իրաւունքէն կը զրկուի, այն ժամանակ
միայն կը ճանաչէ անոր յարգն և կ'զգայ անդար-
մանելի կորուստը: Որքը ջերմ կլիմաներու տունկն
է որ ցուրտ երկիր մի փոխադրուելով իւր պայծառ
երկնից ջերմութենէն կը զրկուի, ցուրտ քամիէն
կ'ոսնի, կը դալկանայ, կը թարշամի իւր բոյրը
չ'արձակած. հէ՛ք ծաղիկ:

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Տիգրանէն լուր ստացայ : Նամակը վսեմ միութեան յօդն է երկու սիրեցեալ սրտերու մէջ : Տիգրանայ մէն մի բառը կրկնութիւն մ'է իւր սիրոյն և հաւատարմութեանը : Այո՛ , լաւ կը ճանչեմ անոր սիրտը և սակայն այդ կրկին յայտնութիւններն առաւել ևս հաւատքս կը հաստատեն : Ինչո՞ւ պահեմ քեզմէ . բայց քանի որ ծովն զմեզ կը բաժնէ , այնպիսի վայրկեաններ ունիմ որ կասկածն առջևս կը կանգնի իբրև զարհուրելի հրէշ , և կը ներկայացնէ ինձ կին մ'որ զիս Տիգրանէն կը բաժնէ , և չգիտեմ ինչո՞ւ սոսկումը կը գրաւէ զիս մահը փափաքելի ընելով ինձ : Սակայն միթէ ապերախտ չե՞մ . անոր նման բարձր սիրտ մի կրնա՞յ երբէք ուխտադրուժ ըլլալ . ո՛հ , հայհոյանք մ'է իմ կասկածս սիրոյ դէմ : Կը սիրեմ զՏիգրան , նա կը սիրէ զիս ստուգապէս . վարանմունքս զգացմանս չափազանցութենէն կը գոյանան , գիտեմ . և երբ կը ցրուին և հաւատքը կը վերադառնայ , թուի ինձ որ անեղամուռնչ ծովուն կոհակաց խաղալիքն ըլլալէն վերջը գեղազուարճ եզերքի կը վերադառնամ , երազելով և պաշտելով :

Տարաբազդ Հրանոյշի օրերը վերջանալու մօտ կը թուին : Մեր ընկերութիւնը անոր համար անհրաժեշտ պէտք մ'եղած է . հետևապէս երբ անկարելի է անոր շրջագայութեան երթալը իր տանը մէջ կ'ընկերանանք իրեն : Անընդհատ կը խօսի կոյս երևակայութեանն երազներուն վրայ որք կենաց երազին մէջ պիտի անհետանան : «Աւա՛ղ ,

կ'ըսէր, երբէք կեանքն այնքան սիրելի չթուեցաւ ինձ որչափ արդ որ խոյս կուտայ ինձմէ:» Ուրիշ անգամ մ'ալ կը մրմնջէր, «Ես վայրենի անտառ մ'եմ որ իբր շող ճանաչեցի միայն շանթերուն փայլը որ անոր գողութը լուսաւորեց: Կեանքս ճերմակ էջ մ'է որ ո'չ մի սիրտ անունը գծեց, այլ մահը միայն իւր սև դրոշմը դրաւ անդ: Գիտնայիք թէ ո՞րքան աղետալի է հրաժարիլ կենաց բոլոր վայելքներէ: Ես ալ հոգի մ'ունիմ ուրիշներուն նման, ես ալ երիտասարդ եմ, ես ալ գիտէի սիրել, գիտէի ժպտիլ երկնից և ծաղկանց: Եկայ, տխուր վկայ մի հանդիսացայ կենաց վայելից, և առանց մասնակցելու անոր, վշտերս ուսիս վրայ բեռնաւորած՝ մահուան մութ կայանը կ'իջնամ տրտմայոյզ:»

Օր մի իւր վիճակը սատկացաւ յանկարծ: Յուլիանէն տուն խրկեցի, և ես գիշերն ի բուն հսկեցի հիւանդին վրայ՝ իբրև մայր իւր սիրելի որդեկին, կը նայէր ինձ երախտագէտ աչօք և կ'ըսէր «Որչափ պիտի պաշտէի զքեզ թէ ապրէի. բայց երկինքէն վրադ պիտի հսկեմ: Դու մեղմացուցիր ճակատագրիս դառնութիւնն այս վերջին օրերուս մէջ, և ես կ'օրհնեմ զքեզ ի փոխարէն, զի չունիմ այլ ինչ նուիրելու բաց ի օրհասական հոգւոյ մի օրհնութիւններէն»: Ուրիշ օր մ'ալ քովն էի դարձեալ, ներկայ էր և Հերիգան. դարմանալի բաղձանք մ'ունեցաւ նա. ինձմէ խնդրեց ոսկիէ մատանիս որ Տիգրանայ և իմ գլխագիրները կը կրէր: Եթէ խեղճ աղջիկը գիտնար Տիգրանին պատուէրն անկէ չի բաժնուելու, եթէ

գիտնար թէ ի՞նչ զոհի կ'ենթարկէր զիս, անշուշտ այդպիսի բաղձանք չէր յայտներ. բայց ի՞նչպէս կրնար ենթադրել թէ այդ սիրոյ գրաւական մ'էր: Մատանին տուի, մատն անցուց, և համբուրելով ըսաւ «Ինձմէ չպիտի բաժնուի մինչև ցմահս. յետոյ վերստին դու մատդ պիտի անցնես՝ և այսպէս կամայ թէ ակամայ միշտ զիս պիտի յիշես»:

Չգիտեմ ինչո՞ւ յանկարծ տխուր ազդեցութեամբ համակուեցայ. թուեցաւ ինձ թէ մահը Տիգրանայ սիրտը հետը կ'առնէ կը տանի, թէ չարագուշակ ամպ մի սիրելւոյս դէմքը մ'թնցուց, և անյայտ ըրաւ աչքիս առջևէն: Ծիչ մի պիտի արձակէի բայց ուշարբեցայ. յուզմունքս զօպեցի, Հրանոյշ ոչինչ հասկցաւ, սակայն Հերիդան ուշադրութեամբ կը դիտէր զիս նոյն միջոցին: Ի՞նչ պիտի ըսէ Տիգրան եթէ իմանայ թէ պատուէրին չի հնազանդեցայ, և գիտնայ մանաւանդ թէ իւր մատանին մահուան մատը կը զարդարէ. զի նախապաշարումներ ունի նա մահուան նկատմամբ: Բայց ի՞նչ կրնայի ընել. արդեօք ներելի՞ էր վերջին բաղձանք մ'անկատար թողուլ:

Հէ՛ք աղջիկ. կարծես յուսահատութիւնը զինքն ամեն վայրկեան կը կեղեքէ: «Ա՛հ, ըսաւ, կենացս հորիզոնը միշտ մ'թապատ և սպառնալից էր: Երիտասարդութիւնս գարուն չունէր. մինչ ծաղիկներ կ'որոնէի տեսայ յանկարծ փոս մի որ կը բացուէր ոտիցս ներքև. նայեցայ անդ, տեսայ մահը որ կը ժպտէր ինձ, և դողասարսուռ աչքերս կափուցի»: Մահուան մերձաւորութիւնը այսպէս

զգալ՝ հոգւոյն համար անյատակ անդունդին մէջ
թաւալիլ է շարունակ :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Մարդս ունի այնպիսի վայրկեաններ ուր
զարհուրելի կերպիւ կ'զգայ առանձնութեան բեռը :
Դու հիւանդ մի կը խնամես, կը տքնիս անքուն,
անոր շունչը կը դիտես, և կը կարծես շարունակ
որ մահն զքեզ անկէ կը բաժնէ : Յուզմունքէ
յուզմունք կ'անցնիս, վարանմանց մէջ կ'ապրիս,
ցաւերով կ'ապրիս, բայց վերջապէս կ'ապրիս, զի
ամենայն ինչ կը շարժի ի քեզ : Սակայն երբ միտ-
քը կարծես թէ անխլիրտ է, թէ մարդս անշարժ
զանգուածի կը վերածուի ձանձրոյթէն, չգիտես,
Մայտա՛, թէ ո՛րքան դառնագին է զգալ առանձ-
նութիւնը բազմութեան մէջ : զգալ որ մեր ներ-
կայութիւնն և ոչ զգացում մի կ'արթնցնէ տըխ-
րութեան կամ ուրախութեան. ոչ յուսոյ, և ոչ
պատրանաց : Չգալ որ աննշմարելի առարկայ
մ'ենք, զգալ որ ոչ երջանկութիւնն ենք և ոչ
դժբաղդութիւնը, զգալ մեր բանականութեան և
զգացմանց ոչնչանալը, զգալ վերջապէս որ կեան-
քրն ենք մահուան մէջ. ո՛հ, քանի՛օն սոսկալի է
այս վիճակը :

Երբեմն կը շրջագայիմ նարնջենեաց և ձի-
թենեաց անտառներուն մէջ որով օժտուած է
Քօրֆու : Երբ այդ դալարագեղ աշխարհն շուրջս
անուշաբոյր մթնոլորտ մի կը կազմէ և իւր հիա-
նալի տեսքովն աչքերս կը բերկրեցնէ, կը թուի
ինձ յայնժամ թէ թափառական և օտար ոգի մ'եմ

որ կ'անցնիմ կ'երթամ անշշուկ : Սակայն կան այն-
պիսի վայրկեաններ որ կ'իմանամ թէ յիս կեանքը
կ'արթննայ, թէ յիս ամենայն ինչ կը մռնչէ, կը
գուրգուրայ, կը մրմնջէ . կը յիշեմ թէ դուստր
էի, ամուսին և մայր . կը բաղձամ ներդաշնակու-
թիւն մի կազմել շուրջս որուն արձագանքը լսելի
ըլլայ բարեկամ սրտի մէջ . բայց այդ ներդաշնա-
կութիւնը պիտի անհետանայ ոչնչութեան մէջ, և
ինձմէ և ոչ բան մի պիտի մնայ՝ յիշատակ մ'ար-
թընցնելու համար :

Առանձին եմ յիսուն տարիներու ծանրու-
թիւնը տանելու . վա՛յ անոր որ ոչինչ ունի սիրե-
լու կամ ատելու : Ստոյգ է որ ատելութիւնը սար-
սափելի ընկեր մ'է . բայց վերջապէս շարժում
կ'ազդէ ի մեզ և զգալ կուտայ թէ գոնէ կ'ապ-
րինք : Ոչ, մարդս առանձնութեան համար ստեղ-
ծուած չէ . օղակ մ'է այն որ ուրիշ օղակներու
հետ շարայարուած մարդկութեան շղթային տեղ-
դութեան կը ծառայէ : Երբ առանձին կը մնայ՝
աստ անդ կը տարուբերի, կ'աւլուրի, կը հալած-
ուի, և հուսկ վերջնական կերպիւ կը կորսուի :
Այսպէս ուրեմն մարդկային բանականութեան և
զգացման ամբողջութիւնը կը մղուի լուելեայն
դէպ ի ոչնչութիւն :

Անձնական տկարութիւնս կ'առանձնացնէ զիս
ընկերութեան մէջ . ընդ վայր կը կարծէինք բա-
ւականանալ մեր մտածութեամբն և կամ մեծ
հանճարից երկերովն : Մարդս կը կարօտի շարժուն
բանականութեան որ կը կենդանացնէ զինքն եր-
բեմն նայուածքով և երբեմն ձայնիւ : Հառաչանքը

ժպիտը , մռնչումը , զուարթ կամ տխուր արտա-
սուքն , ասոնք կեանքը կը կազմեն : Սոյս տալ
վշտէն ինչպէս հաճոյքէն՝ ոչնչանալ է , և այս է
իմ բաժինս աշխարհիս վրայ : Ես նսեհ պանդուխտն
եմ որ թւերը խաչաձև կուրծքին վրայ դրած
կ'սպասէ որ ըսեն իրեն « Թօթափէ՛ կեանքը , մահ-
ուամբ զգեստաւորէ՛ հանգչելու համար » :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Վարագոյրը գոցուեցաւ , ողբերգութիւնը
վերջացաւ , Հրանոյշ ոչ ևս է : Երբ աղջկանս բազ-
կին վրայ յեցեալ պարտէզն իջաւ վերջին անգամի
համար , կարծես թէ աշունն էր որ գարունէն կ'ա-
ռաջնորդուէր , մահն էր որ ձեռք տուած էր կե-
նաց : Ծառի մի հովանւոյն ներքև հանգչեցաւ , և
աչքերը մերթ ծովուն , մերթ երկնից , մերթ մեր
վրայ ուղղելով նուազեալ ձայնիւ կը մրմնջէր
« Ի՛նչպէս կեանքը գեղեցիկ է , ի՛նչպէս կը բաղ-
ձայի ապրիլ ձեզի հետ ըլլալու համար միշտ : Բայց
ես որք թռչունն եմ որ զո՛ւրկ է բոյնէ , որոյ
թւերը ջախջախուած են , և երբ կը փութայ իւր
թռիչն առնուլ՝ գետինը կ'իյնայ մահագոյժ ճիչ
մ'արձակելով որ անպատասխան կը մնայ » : Աչնա-
հար և չոր տերևը ծառէն իւր վրայ ինկաւ . առաւ
զայն , նայեցաւ և ըսաւ կերկերաձայն « Խե՛ղճ դու
տերևիկ , նոյն բաղդն ունինք . կենաց ծառը զիս
ևս ընդհուպ գետնամած պիտի թողու . ոչ թռչուն
մի հովանւոյդ ներքև պիտի պատսպարի , և ոչ
սիրտ մի սրտիս ներքև պիտի հովանաւորի : Դրժ-
բա՛ղդ տերևիկ , դու քոյրս ես զի քեզ նման փոս

մի պիտի ունենամ իբրև տիեզերք» : Այս խօսքերը զինքն ուժաթափ ըրին . տարինք զինքն իւր խուցն ուսկից ոչ եւս կենդանի դուրս պիտի ելնէր :

Վերջին օրը Յուլիանէս հեռացուցի իւր սիրելիէն , ուզելով խնայել իւր փափուկ սրտին : Չէր կարծեր թէ մահն այնչափ մերձ էր , և կը յուսար տակաւին երբ ամենայն յոյս կորսուած էր , զի երիտասարդութիւնը յուսալից երազներով կը սնանի միշտ :

Նուազեցաւ Հրանոյշ տակաւ առ տակաւ , կարծես թէ հրեշտակ մ'էր որ թևերն վայրիկ մի կ'ամփոփէր ետքը իւր թռիչն առնելու համար դէպ երկինք : Բայց մշտատև կերպիւ աչքերը գոցելէն յառաջ ձեռքս բռնեց , համբուրեց մատանիս և ըսաւ « Թո՛ղ այս սրբանուէր ըլլայ քեզ . աւա՛ղ ոչ ևս պիտի տեսնեմ Յուլիանէս » : Հրաժեշտի ողջոյնը տուաւ հօրն որ կարծես թէ վերջապէս ըզգածուած կ'երևար մահուան տեսարանէն՝ երբ մինչև նոյն օրը ցուրտ անտարբերութիւն մի կը յայտնէր , եթէ ի բաց առնուի իւր քանի մ'անգամ ցոյ տուած շինծու խանդաղատանքն : Այս սրտաճմլիկ պատկերին առջև արտասուացս հեղեղը չի կարենալով արգիլել թողուցի սենեակը . բայց երբ վերադարձայ հոն՝ Հրանոյշ ոչ ևս էր : Ծնրադրեցի իւր անկողնոյն առջև , և հոգիս դառնապէս լացաւ . իւր ցրտահար ձեռքը համբուրելէն վերջը մատանիս ուզեցի առնել , բայց գողցուած էր իւր մատէն : Յիմարած , յուսահատ , կարծես թէ մահն էի մահուան հանդէպ . կը թախանձէի , խոստում-

ներ կ'ընէի մատանիս գտնելու համար, բայց ի զուր. անյայտ եղած էր առանց և ոչ մէկու ուշադրութիւնը գրաւելու:

Ի՞նչ պիտի ըսեմ Տիգրանին, ի՞նչ բացատրութիւն պիտի տամ մատանւոյս կորստեան վրայօք: Ըսի քեզ արդէն թէ նախապաշարեալ միտք մ'ունի մահուան նկատմամբ, և երբէք յանձն չեմ առներ իւր անդորրութիւնը վրդովել խոստովանութեամբս, և կարծել տալ իրեն թէ Դամոկղէսի սուրն անընդհատ գլխուն վրայ կը շողայ. նամանաւանդ երբ պատուիրած էր ինձ տուած նուէրէն չի բաժնուիլ երբէք. Ի՞նչ բացատրութիւն տամ իրեն, «իբելի'դ իմ, օգնէ' ինձ խրատներովդ: Երբ մարդս սաստիկ ճնշուած է ցաւերով՝ ընելի՛քը չը գիտեր, և վայրիկ մի կը տարակուսի նոյն իսկ կենդանի ըլլալուն վրայ: Բազմ'իցս խոստացայ գողը վարձատրել, հաստատեցի թէ իբրև մասունք նկատելուս համար է որ այդչափ կարևորութիւն կուտամ այնպիսի դուզնաքեայ արժէք ունեցող բանի. բայց ի զուր խօսեցայ, ի զուր խոստացայ: Բարեկամուհի'դ իմ, կարծես թէ գլուխս պիտի պայթի, զի կորստեանս մէջ աղէաք մի կը գուշակեմ. կարծես թէ տխուր նախազգեցութիւն մ'ունիմ. ո՛հ :

Թաղեցին Հրանոյշը մօտակայ գիւղերուն գերեզմանատան ծառի մի ներքև, զոր ընտրած էր ինքն անձամբ Ստէպ աղջկանս հետ կ'երթանք այցելելու իւր մենիկ գերեզմանին որոյ վրայ կը թափենք գեղեցիկ և անուշահոտ ծաղիկներ: Այդ սիրուն հրեշտակը չգիտէր թէ ի՞նչ վարանմունք և

ի՞նչ ցաւ պատճառեց ինձ . և սակայն երբէք դառն
գանգատ մի իւր դամբանական անդորրը չի պիտի
վրդովէ , քա՛ւ լիցի : Պիտի աղօթեմ միշտ մերձ գե-
րեզմանին ամենայն ջերմեռանդութեամբ հոգւոյ մը
որ կը պաշտէ անոր յիշատակը :

Անցեալներն սաստիկ յուսահատելով՝ գնացի
հոն առանձին իրմէ օգնութիւն հայցելու . ծնրադ-
րեցի հողին վրայ և աղերսագին խնդրեցի իրմէ որ
մատանիս ինձ վերադարձնէ : Թուեցաւ ինձ թէ
գլուխը կը շարժէր տխրագին մինչդեռ ցաւոց
կայլակ մի կը սահէր իւր դալկահար դէմքին վար :
Անշուշտ յուզեալ երևակայութեանս հետևանքն
էր այդ տեսիլն , և սակայն չգիտեմ ի՞նչու , կար-
ծես թէ միտքս անշարժ մնաց նոյն միջոցին՝ մտա-
ծելու կարողութիւնս կորսնցնելով ինչպէս և
զգալու : Սոսկալի նախապդեցութեամբ կը մաշիմ
ու կը մահանամ . և սակայն հարկ է որ Յուլիա-
նէիս շյայտնեմ վարանմունքս , մօտակայ ամուս-
նութեան երջանկութեան լոյսը չնսեմացնելու հա-
մար տխրութեամբս . և դեռ երեք ամիս պէտք է
հարսանեացը համար : Հարկ է ուրեմն բոլոր վիշ-
տերս հոգւոյս խորն ամփոփել որպէս զի և ոչ մէկ
հայեցուածք մինչև հոն ժամանէ . հարկ է որ
արիւնթաթաւ մէն մի կաթիլը փոխանակ դուրս
ելնելու իբր սփոփանք՝ յետս ընկրկի սառելով ,
և սրտիս վրայ առաւել ծանրանալով կրկին տան-
ջանօք պատառէ դայն : Երանի՛ անոնց որք ազատ
են լալու և հառաչելու : Արգիլեալ արտասուքն
իբրև հրարուղիս կը ներգործէ . վա՛յ հրաշնչու-
թեան , զի կեանք մի կը խորասուզի աւերակացն
ներքև :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Խելքդ կորուսի՞ր արդեօք: Մայտա՛, կ'ուզես անպատճառ անձդ չարչարել, շուքը մարմնացնել, և սիրտդ չի մեռած անոր թաղման հանդէ՞սը կատարել:

Կ'ըմբռնեմ թէ մատանւոյդ կորուստը տխուր ազդեցութիւն մ'ըրած ըլլայ վրադ, ոչ թէ իբրև չարագուշակ ինչ նկատելով զայդ, այլ պարզապէս սիրելի անձի յիշատակին խառնուած ըլլալուն պատճառաւ: Եթէ Տիգրանայ միտքը նախապաշարմամբ լի չըլլար՝ գործելիքդ շատ կը դիւրանար ամենայն ինչ պատմելով իրեն անմիջապէս: Բայց նախապաշարմանց աղետալի ազդեցութենէն մեծագոյն հանճարներն անգամ ազատ չի մնացին: Նախապաշարմունք այն հրէշներն են զորս մարդիկ անձամբ ստեղծեցին իրենց բանականութեան դէմ մարտ մղելու, չարչարուելու և մոլորելու համար, բարի կամ չարագոյժ նշաններ հետեցնելով ընդհանուր օրինաց բնական ընթացքէն: Միևնոյն դէպքերն ու նշաններն տարբեր հետեանք ունենալով՝ պատճառ մի չէ՞ր արդեօք նախապաշարեալ մտքերը բուժելու, երբ միշտ մի և նոյն պատճառը՝ մի և նոյն պայմաններու մէջ, միևնոյն հետեանքը կ'արտադրէ:

Զօր օրինակ շատերը կորուսած են իրենց նըշանտուքի կամ ամուսնութեան մատանին, և սակայն իրենց երջանկութիւնը բնաւ չէ խանգարուած: Համարելով թէ մատանւոյ մի կորուստն աղետալից ըլլայ, ուրեմն պէտք է ենթադրել թէ զայն ան-

վտանգ պահելով՝ մշտապես երջանկութիւն կ'ապահովենք մեր անձին . կրնա՞ս արդեօք զայդ հաստատել այն անձանց նկատմամբ որ մատանի կը կրեն : կ'ընդունի՞մ թէ՛ մատանին կորուսած մարդը տարախտ եղած ըլլայ , բայց ոչ թէ այդ զրկման պատճառաւ , այլ անտեսանելի , աննշմարելի և հետեւապէս անդիմադրելի պատճառներով՝ որք զանազան իրերու ծնունդ տուին տխուր վերջաւորութիւն մ'ունենալով մեր նկատմամբ : Բայց ինչ որ մենք վերջացած կը համարինք , շարունակութիւն մ'է որ նոր իրեր երեւան կը հանէ , մէկը միւսին յաջորդել կուտայ , ուրիշ հետեւութիւն կ'արտադրէ , ուրիշի մի ծագում կուտայ , որով հետզհետէ իրաց շարունակութիւնը կը հաստատուի : Մէկ պատճառէ ուրիշ բիւրաւոր պատճառներ յառաջ կուգան , տարբեր ազդեցութիւններ կ'ունենան , տարբեր շարժումներ կ'արտադրեն , տարբեր եզրակացութիւններ կը գոյացնեն , տարբեր զգացմանց ծնունդ կուտան : Ամէն մարդ առաւել կամ նուազ բաժին մ'ունի այս ընդհանուր շարժումէն , և սովորաբար ինչ որ մտ է՝ ամբողջութիւն կ'ենթադրուի , ինչ որ հետեւանք է՝ պատճառ :

Ի՞նչպէս մետաղը մարգարէական ոգի կրնայ ունինալ ապագայ աղէտք մի յայտնելու համար՝ և կամ ի՞նչ զարմանալի ազդեցութիւն՝ դէպքեր պատարաստելու և անոնց ուղղութիւն տալու : Կ'ուրանանք մինչեւ չտեսնելու աստիճան ինչ որ ամենապարզ խորհրդածութիւնը յայտ յանդիման ցոյց կուտայ մեզ : Կարծես թէ մարդկային միտքը միտում մ'ունի մոլորութեանց մէջ թափառելու , և միշտ

լոյսէն խոյս տալով խաւարին մէջ ահարեկ շրջելու :
Մարդս կ'ուզէ անպատճառ շղթաներ տալ իւր մը-
տաց և անոնց բռնին ներքեւ լլկիլ ու տառապիլ :

Քեզ վերադառնալով , Մայտա' , գոհցէ առար-
կես թէ ըլլած կորուստդ այլ և այլ կասկածանաց
զքեզ ենթարկէ գտնուած վիճակիդ մէջ , թէ և
կարծեմ թէ աւելորդ է երկիւղդ քանի որ Տիգրան
բաւական կը ճանաչէ զքեզ , և հետեւաբար որ և է
կասկածէ կրնայ ազատ ըլլալ : Եթէ իրեն յայտնած
ըլլայիր եղելութիւնն ամենայն ճշմարտութեամբ ,
արդէն մտատանջութիւններդ վերջացած պիտի ըլ-
լային , և մանաւանդ այդ խոստովանութիւնն
ընելու պիտի յորդորէի քեզ առանց ժամանակ կոր-
սընցնելու : Բայց Տիգրանայ նախապաշարմանց
խնդիրը կը յարուցանես , չես ուզեր սեւ գաղա-
փարաց ծնունդ տալ , ուրեմն սպասէ՛ անոր վերա-
դարձին և այն ժամանակ եղելութիւնը կը պատմես
իրեն , մահուան գոյները թեթեւցնելով ըստ կա-
րելւոյն , զի իրողութիւնք աննպաստ գոյներով կը
նկարուին ի հեռուստ : Քու ներկայութիւնդ կը
մեղմէ իրաց անախորժ ազդեցութիւնը , և այսու
եղանակաւ հարուածին ոյժը կը պակսի :

Յուզեալ երեւակայութեան խաղալիք եղած ես
սթափէ՛ , հանդարտէ՛ , բայց միշտ գոժէ՛ , փնտռէ՛ ,
խոստացի՛ր : Եթէ այդ գողութեան նպատակն ոսկ-
ւոյ սէրն է , ո՞վ է այն որ առաւելն ստանալու չի
փափագիր՝ վերադարձնելով գողցուած առարկայն
երբ վստահ է անպատիժ մնալու :

Այն որ չի խղճմտիր գողութիւն ընելու , չա-
մաչէր խոստովանելու զայն՝ երբ շահէն դրդուի :

Վարձատրութիւնն՝ հանդերձ անպատժութեամբ և լռութեամբ դիւրամատչելի կ'ընեն գողերուն ամէնէն անզգամն անգամ: Արիացի'ր ուրեմն և աներկբայ եմ որ ընդ հուպ կ'ստանաս վերստին Տիգրանայ սիրոյն առհաւատչեայն:

Հերիզայ առ Պետրոս Թ...

Ի զուր կը հիւժիս, ի զուր կ'սպառնաս կեանքըդ փճացնելու: Ոչինչ կը լսեմ, ոչինչ կը հաւատամ. փաստ կ'ուզեմ, ծառայութիւն կը պահանջեմ: Սիրել՝ կը նշանակէ սիրուած առարկային գերին ըլլալ, անոր հնազանդիլ, կամքերը կատարել՝ մինչև իսկ այլանդակ բաղձանքը. հպատակիլ կուրօրէն, և ի պահանջել հարկին վրէժխնդիր կանգնիլ, խղճին ու պատւոյ ձանը խեղդամահ ընել, և մեղապարտ հանդիսանալ:

Բայց դուն ի՞նչ ըրիր, որո՞նք են քու ծառայութիւնքդ սրտիս վրայ իրաւունք ստանալու համար: Կարծես թէ դո՞ւ միայն կը տոչորիս ինձ համար՝ հրաբորբոք սիրով: Գեղեցկութիւնս շատ մարդկանց աղետալի եղաւ. միթէ պատճա՞ռ մ'էր որ ես ևս սիրեմ այն ամէն անձերն որք ինձ համար կը հառաչեն: Ոչ հառաչանքով, և ոչ արտասուօք սիրտս կը գրաւուի. զոհ կը պահանջեմ. և ով որ զոհուելու պատրաստ է, ապահով կրնայ ըլլալ հոգւոյս վրայ իշխելու:

Պետրոս Թ... առ Հերիզայ

Զքեզ պաշտելն սրտիս օրէնքն եղած է, և քեզ ծառայելը միակ փառքս. Հրամայէ՛ ուրեմն,

ինչ է ուզած ծառայութիւնդ, ինչո՞ւ զոհի խօսք
կ'ընես, սիրով տոչորող սիրտը կը ճանաչէ՞ զայն
արդեօք. թէ կեանքս անգամ ուզես կը նուիրեմ
քեզ, միայն թէ պաշտելի բերանդ այդ հրամանը
տայ ինձ: Ի ու թագուհի ես, և ես քու գերիդ.
Ի՞նչ է կամքդ, խօսէ՛ և մատուցած ծառայու-
թեանցս մեծութեան հաւասարին վարձատրու-
թիւնքս: Լուր ինձ, Հերի՛ գայ: Քառասուն երեք
տարեկան եմ, կեանքը վայելեցի այն ամէն հա-
ճոյքներով որ հարստութիւնը կրնայ ընծայել:
Մինչդեռ քսան և չորս տարեկան էի, ամուսնա-
ցայ. կինս գեղեցկութեան, և առաքինութեան
տիպար մ'էր. զինքը գերիս ըրի և թողուցի որ
զիս պաշտէ: Իւր նկատմամբ ունեցած անտարբե-
րութիւնս զինքը չարաչար կը վշտացնէր, ու ճո-
խութեամբ և հարստութեամբ կ'ուզէի փոխարինել
ինչ որ կը զլանայի իբրև սէր. սակայն այս փո-
խարինութիւնը չէր գոհացներ զինքը: Միակ զա-
ւակս էր Հրանոյշ. յուսացի թէ կինս մխիթարու-
թիւն կրնար գտնալ մայրենի սրտին մէջ, հոն ամ-
փոփելով զգացմանցը բոլոր սաստկութիւնը և
կ'ուրախանայի, զի իւր սէրը տաղտուկ կը պատ-
ճառէր ինձ. բայց օր աւուր կը նուազէր նա, և
օր մի անկողին մտաւ վերջնական կերպիւ. ասոնք
եղան իւր վերջին խօսքերը «Նուիրէ՛ զաւկիդ այն
սէրը զոր մերժեցիր ինձ:»

Հրանոյշ որք մնաց, օտար ձեռքեր խնամեցին
իւր մանկութիւնը տանս մէջ. բայց նա բնաւ նե-
ղութիւն չէր պատճառեր ինձ քանի որ ազատ
կ'ապրէի իբրև ամուրի մի:

Երիտասարդ էի և հարուստ, շատերն հառա-
չեցին ինձ համար, շատերն փափաքեցան ընկերա-
կան վիճակիս մասնակցիլ, բայց անոնց և ոչ մին
սրտիս ճամբան գիտցաւ գտնել: Կարծես թէ դու
վրէժխնդիր ուղեցիր ըլլալ այն ամէն հառաչանաց
և արտասուաց որ պատճառեցի՝ անհնարին տրիփ
մը վառելով սրտիս մէջ, տրիփ որ քանի մի սէրեր
թուի յինքն պարունակել:

Երբ առաջին անգամ տեսայ զքեզ աղջկանս՝
հետ նստած՝ աչքերս շլացան շնորհալի հրասլոյր-
ներէդ, և կարծեցի թէ հրեշտակային երևոյթ մ'ես,
զի երբէք չէր հանդիպած ինձ այդչափ կատարե-
լու թիւններ տեսնել կնոջ մի վրայ: Նոյն օրէն ի
վեր անջնջելի կերպիւ դրոշմուեցաւ պատկերդ
սրտիս մէջ, և ոչ այլ ինչ կ'երագէի, բայց հան-
դիպիլ քեզ, և փառք աղջկանս որուն վրայ կը
գթայիր, առիթ ունէի զքեզ ստէպ տեսնելու, կը
փափաքէի անոր տխուր բաղդն ունենալ՝ քաւական
էր որ համակիր մէկ նայուածքդ վայելէի:

Օր մի ոչ ևս կարենալով տոկալ շարչարանացս՝
յայտնեցի քեզ սէրս, և ոչ իսկ պատասխանեցիր
ինձ: Կրկին անգամ նոյն յայտնութիւնն ըրի և
նոյն արհամարհոտ լռութիւնն եղաւ պատասխանդ:
Քանի ժամանակէ ի վեր խոյս կուտաս ինձմէ, և
ի դուր տունդ կը յաճախեմ, տեսութենէդ զիս
զրկելով՝ մահ կուտաս ինձ մէն մի օր, և սակայն
կենդանի եմ տակաւին: Բայց եթէ վերջ չտաս
խստութեանցդ՝ ես վերջ պիտի տամ իմ անհնարին
վշտացս, ըսի զայն քեզ արդէն: Կամ մահս վճռէ,
կամ տանջանքս դադրեցուր: Ըսէ՛, որո՞նք են

հրամաններդ, պատրաստ եմ զանոնք կատարելու .
եթէ հարկ ըլլայ նոյն իսկ մարդասպան սրով ձեռ-
քերս զինել, պատրաստ եմ դարձեալ, զի իմ միակ
պատիժս զքեզ չտեսնել է :

Հերիզայ առ Պետրոս Թ. . .

Կը հաստատես ինձ թէ պատրաստ ես նոյն իսկ
ոճիր մի գործելու . սակայն չէ այդ փափաքածս :
Վրէժ մի կ'ուզեմ լուծել, բայց ոչ մահուամբ որով
տանջանքը կը վերջանայ . այլ կեանքով, որպէս զի
մէն մի օր նոր թոյն մատուակէ որոշած զոհիս
հոգւոյն, և անոր մասունքն յօշոտէ անհնարին
ցաւերով : Երբ վրէժս յազեցնես, երբ տեսնեմ ա-
տած կինս տառապանաց անդունդին մէջ գահա-
վիժած, և զգամ սիրտս երջանիկ անոր թշուա-
ռութեան տեսքէն, երբ ոչ ևս հարկադրուած ըլ-
լամ դառնութիւնս չյայտնելու որպէսզի իրեն
սահմանուած հարուածս ապահովեմ՝ և իւր սիրտը
մեռցնեմ, այն ժամանակ զքեզ իբրև տէրս պիտի
համարիմ օրինացդ հպատակելով :

Որստ երիտասարդ էի և գեղեցկութիւնս
բազմաթիւ թշուառներ ըրած էր արդէն : Շատերն
ուզեցին հետս կարգուիլ, բայց ամուսինս տարաւ
յազթանակը՝ կրած անուանն ու մեծ հարստու-
թեանը պատճառաւ : Իւր անմուռնչ հպատակու-
թիւնն իմ կամացս և այլանդակ բազմանացս . իւր
տկարութիւնը թերութեանցս ներողամտութեամբ
նայելու, արհամարհանք ազդեցին ինձ իւր նկատ-
մամբ : Վեց տարիէ ի վեր ամուսնացած եմ, և վեց
տարիէ ի վեր արհամարհանքս օր աւուր սաստ-

կացաւ : Կը սիրէ զիս անշուշտ , բայց իւր տկարութիւնը շատ աւելի մեծ է քան սէրն , և վստահ եմ որ նոյն ձևով պիտի վարուէր որևէ կնոջ հետ : Իսկ ես կ'ուզեմ եզական զոհ , եզական սէր . կ'ուզեմ որ ինձ միայն շնորհուի ինչ որ ուրիշներուն կը մերժուի . կ'ուզեմ վերջապէս սիրտ մի , ընթացք մի քուկինիդ նման :

Ամուսնութենէս ի վեր բազմիցս տեսայ ամուսնոյս մէկ ազգականն , որ տղայ հասակէն ի վեր որբ մնալով , իրեն հետ միատեղ խնամուած էր ընտանեկան յարկին ներքև ընտիր դաստիարակութիւն մի ստանալով : Վերջապէս իւր մտաւորական ձիրքերն ու ճարպիկութիւնը կարողացուցին զինքը Փարիզու մէջ հաստատուելու , գործունէութեան ասպարէզ մի բանալով անձին : Երբ զինքը տեսայ առաջին անգամ , իւր վեհանձն ձևերն , առնական գեղեցկութիւնն և անդիմադրելի պերճախօսութիւնն այնպիսի ազդեցութիւն մ'ըրին վրաս , որ օր աւուր սաստկացաւ փոխանակ տկարանալու : Նա եղբայրական պատկառելի ընթացք մ'ունէր ինձ նկատմամբ և ոչ այլ ինչ : Սիրտս սոսկալի հրրով կը տոչորէր , միտքս կը զառանցէր . քանիցս ուզեցի յայտնել անոր հոգւոյս վիճակը . բայց երբ խոստովանութեան վայրկեանը կը հասնէր , լեզուս խօսելու կարողութիւնը կը կորսնցնէր և բերնիս մէջ անշարժ կը մնար . այնչափ նա պատկառանք կ'ազդէր ինձ : Վերջապէս մեկնեցաւ և կարծեցի թէ հեռավորութիւնն ախտս պիտի բուժէր . բայց ո՛րքան կը սխալէի : Գիշեր և ցերեկ երազներուս առարկայն եղած էր նա , և ոչ մէկ ուրիշ պատկեր անորը կրնար ջնջել :

Վերադարձաւ երկրորդ անգամ, և այն ժամանակ հառաչանքս բաւական լսելի կ'ընէի: Բայց համարելով թէ չէր լսեր կամ չէր ուզեր լսել, ստոյգ է որ յառաջադիմութիւն չէի ըներ գտնուած վիճակիս մէջ և յուսահատութեամբ կը մաշէի: Օր մի վերջապէս արիացայ և յայտնեցի իրեն սրբտիս վիճակը. ցրտութիւն յայտնես ինձ, ամուսնոյս հետ ունեցած ազգականութիւնը յիշատակեց, անոր նկատմամբ ունեցած երախտագիտութիւնն, և դեռ չգիտեմ ինչե՛ր: Այսպիսի անտարբերութիւն մի մեծագոյն նախատինք մ'էր իմ շնորհացս նկատմամբ, երբ մէկ նայուածքս իբրև պարզև կը նկատէի: Ոչ, չէի ներեր իրեն, սակայն կը յուսայի միշտ: Բայց դառնութեանս չափը լրացաւ երբ յանկարծ օր մի իմացայ իւր սէրն ուրիշ կնոջ մի նկատմամբ: Արհամարհե՛լ զյս ուրիշի համար, ուրեմն այդ էր պատճառն իւր կեղծ առաքինութեան:

Գիշեր մի երբ ամենքը կը ննջէին, և ես միայն անքուն կը տքնէի, զգացի յանկարծ Տիգրանայ սենեկին դրան ճռնչելը. ոտք ելայ, լրտեսեցի զինքն և տեսայ . . . գիտե՞ս ինչ . . . ծնրադրած զդա կնոջ մ'առջև: Տեսայ նաև որ մատանի մի մի կը հանէր անոր մատէն և ի փոխարէն ուրիշ մի կ'անցնէր. կարծեցի թէ յուսահատութենէս պիտի մեռնէի: Լսեցի տեսածս, անոնց գաղտնիքը պահեցի, ցաւս սրտիս մէջ թաղեցի, վրէժխնդրութիւնս միայն կանգուն կեցաւ, և երդուայ բաժնելու այն երկու սրտերն որ զիրար կը պաշտեն, և որք կը կարծեն թէ ոչ ոք տեղեակ է

իցենց սիրոյն : Այդ մարդը Տիգրան Գնդուենին է ,
և կինը՝ Մայտան : Ահա հնչեց գործելու ժամն .
վրէժս լուծէ՛ և յետոյ եկո՛ւ սրտիս մրցանակն
ընդունիլ : Հրանոյշ մեծ ծառայութիւն մատոյց ինձ
Մայտային մատանին կրելովը , զի իւր մահուանէ
վերջը գաղտնապէս յափշտակեցի զայդ :

Արդ , գնա՛ գտի՛ր Տիգրանը . համոզէ՛ զինքը
Մայտայէն սիրուելուդ և իբրև ապացոյց՝ ցոյց
տուր մատանին որ իրեն ծանօթ տառերովն դրոշ-
մուած է :

Լաւ ծանօթացած եմ ընաւորութեանը : Օթէ-
լոյի նման նախանձոտ մ'է , և ոչ երբէք կը հաճի
ամուսնանալ կնոջ մի հետ որ կասկածանաց տեղի
տուած է : Եթէ նա նամակ գրէ Մայտային , և
կամ սա Տիգրանին , նամակներն կը խոտորեցնեմ
Մայտայի սպասաւորին միջնորդութեամբն : Փոփո-
խակի լռութիւնը զանոնք մոլորեցնելով՝ երկուքն
ալ իրարմէ մատնուած կը կարծեն , և իրարմէ կը
բաժնուին :

Այժմ մոռցամ եմ զՏիգրան . կրած նախա-
տինքս կը յիշեմ միայն , և ես նախատանաց երբէք
չեմ ներեր : Պիտի տեսնեմ վերջապէս Մայտայի
կասկածներով տանջուիլն , և յուսահատութեամբ
նուազիլը : Պիտի պատճառեմ անոր՝ ինձ պատճա-
ռած սոսկալի վշտերը . պիտի վառեմ սրտին մէջ
այն դժոխքը որ լափեց զիս . և իւր դժբաղդու-
թեան վկայ ըլլալով՝ իմ անցեալ ցաւերուս յիշա-
տակը պիտի ջնջեմ . ազատօրէն պիտի շունչ առ-
նեմ . վերջապէս պիտի ապրիմ զքեզ սիրելու հա-
մար միայն . սէրս պիտի չափուի վրէժինդրու-

Թեանդ չափով : Նրբ պատրաստ ըլլաս մեկնելու՝
եկո՛ւ որպէս զի բերանս երկրորդ է քեզ գրչի՞ս ը-
րածները : Եթէ զքեզ ընտրեցի իբրև վրէժխնդիրս ,
այնու պատճառաւ է որ լաւ համոզուեցայ թէ
զքեզ միայն կրնամ սիրել Տիգրանէն վերջը :

Պետրոս Թ... առ Հերիգայ

Ամեն վայրկեան որ կ'անցնի , երջանկութենէս
մաս մի կը գողնայ . վաղն ուրեմն կը փութամ
գալ հրամաններդ ընդունիլ , և հետևեալ օրը կը
մեկնիմ : Ո՛րչափ զարհուրելի է քեզմէ բաժնուե-
լու գաղափարը . բայց քեզ ծառայելու փափաքս
միակ մխիթարութիւնս պիտի ըլլայ : Ի՛նչ է կեան-
քըն առանց քեզ եթէ ոչ ցամքած ովկիան մ'որ
կաթիլ մի ջուր չունի անգամ : Կը կրկնեմ քեզ ,
սիրտդ շահելու համար ոճիրն ու մահը կ'անգոս-
նեմ , անտարբերութենէդ կը վախնամ միայն :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Բաւական ժամանակէ ի վեր Տիգրանէն նա-
մակ չեմ ընդունած . ի՛նչ կը նշանակէ արդեօք
այդ լռութիւնը : Չեմ համարձակիր , ոչ , չեմ հա-
մարձակիր կարծելու թէ զիս մոռցաւ արդէն .
Տիգրան ուխտադրո՛ւժ . ոչ , ոչ , ճշմարտութեան
և վեհանձնութեան դէմ հայհոյել է : Ոչ , բերանը
չէր ստեր երբ կ'երդնոյր հաւատարիմ մնալ ինձ :
Սակայն ո՞վ կրնայ հաւաստել ինձ թէ որ և է գե-
ղանի՛ յիշատակս ջնջած չէ արդէն , և թէ սէրն
ուրիշի մի կերպարանքով չէ տիրապետած անոր
սրտին , երբ սա կը ջանար յաղթել այդ բռնակալ

զգացման : Եթէ հակառակ կամացն ուխտադրուծ
եղաւ , ա՛հ , ի՞նչ պիտի ըլլայ վիճակս . և կամ
եթէ օր մի պարտազանց սրտի մնացորդները վե-
րադարձնէ ինձ՝ ի՞նչ ընեմ զանոնք . անշուշտ կը
մերժեմ , զի նախատեալ սէր մի ոչ երբէք գիտէ
ներել : Բերանս չի պիտի անիծէ զայն , զինքն
այնչափ սիրելէս յետոյ . սակայն սիրտս մահուան
պիտի դատապարտուի սաստիկ բարախելէն վեր-
ջը . տարաբաղդ սիրտ մի փոսն ունի միայն ա-
պաստանարան :

Բայց կը զառանցեմ . ոչ , Տիգրան ուխտադր-
րուծ չէ : Անբաւ սիրով սիրելէն վերջը չի կրնար
մոռնալ զիս այնչափ շուտ . չի կրնար պատկերս
արտաքսել ուրիշի մի տեղն անցնելու համար :
Խելքս կը ցնորի , երբեմն մթուժեան մէջ խառնա-
շրփոթ կը մոլորի , և երբեմն ի լոյս կը վերա-
դառնայ : Ոչինչ կը հաւասարի չարչարանացն տա-
րակուսանքի , զի մարդս մի և նոյն ժամանակին
կը հաւատայ և չհաւատար , կը նշմարէ և չնշմա-
րեր , կ'ապրի և չ'ապրիր : Կարծես թէ մշուշ մի
կը շրջապատէ միտքն ու սիրտը , և երբ կը կար-
ծենք ցրուել այս մշուշը՝ վերստին կը ձևանայ
թանձրամած : Վայրկեաններ ունիմ որ անձս կը
չօշափեմ՝ զգալու համար թէ կենդանի եմ տա-
կաւին , և զայդ ապահովելովս տարակուսանքս
միայն կ'զգամ . Անստուգութիւնը սրտին հողե-
վարքն է . չգիտէ մարդ թէ ո՞րն ուզէ . սոյն վի-
ճակին վերջանա՞լը թէ շարունակութիւնը : Ո՞ր-
չափ աղօտ է և ամպամած յուսոյ նշոյլն որ կ'ե-
րերայ սոյն օրհասական ժամանակին :

Երբ ազջիկս ամուսնացնեմ ազատ պիտի ըլ-
լամ. և այն ատեն պիտի սուրամ դէպի Փարիզ.
անտես մնալով պիտի հսկեմ Տիգրանին վրայ,
պիտի տեղեկանամ, իմանամ ամեն բան. և եթէ
ուխտադրուծ մ'է ոչինչ պիտի գիտնայ առած
քայլիս վրայօք. իրեն համար կը մեռնիմ, եթէ
հարկ է, բայց ինքը պէտք չէ որ իմանայ: Իսկ
եթէ հաւատարիմ է ներողամտութեանը պիտի
դիմեմ իրմէ կասկածած ըլլալու համար, և յան-
ցանքս պիտի քաւեմ զինքն առաւել պաշտելու,
եթէ չէ անհնարին ինչ զինքն առաւել պաշտելը:
Ոչինչ կրնայ խափանել խորհրդոյս գործադրու-
թիւնը, զի ինձ համար կենաց և մահու խնդիր
է այն:

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Եւ ես կը յորդորեմ զքեզ Փարիզ երթալու
դիտաւորութիւնդ գործադրելու: Երիտասարդ ես,
կրնաս նախանձորդներ ունենալ: Հեռաւորութիւնն
անախորժ կամուրջ մ'է որոյ վրայէն կը շրջին
թշնամանք, կասկած, երկիւղ և նախանձ: Կաս-
կածն մեծագոյն հաւատքն իսկ կը ցնցէ, և սիրեց-
եալ բերնէն ելած ճշմարտութեան ձայնն է որ կը
վերահաստատէ զայն: Մարդկային սիրտն ոչինչ
բանէ կը քայքայի և նոյնպէս կը վերանորոգուի.
Ինչ որ սառ էր երէկ՝ հուր կ'ըլլայ այսօր. ինչ որ
մահ կ'սպառնար՝ կեանք կուտայ: Անմիջապէս որ
ազատ ըլլաս, գնա՛, Մայտա՛, ուր կ'առաջնորդէ
սիրտդ քեզ:

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Օրերը կը սահին, կ'երթան, յուսահատութիւնը միայն անշարժ կեցած է հանդէպ ինձ: Քանիցս գրեցի Տիգրանին, և ոչ մէկ պատասխան մ'ընդունեցայ. մոռցուած եմ, դիւրիմացութիւն կայ, որո՞ւ յայտնեմ ցաւերս: Լեռն կրնար զիս վարանմունքէ ազատել՝ և նոյն իսկ Լեռնէն կ'ուզեմ վիճակս քողարկել: Կը յուսայի արդէն անկախ ըլլալ այս վայրկենիս, սակայն աղջկանս ամուսնութիւնն կրկարեցաւ զանազան պատճառներով, բայց կը յուսամ թէ խիստ մօտերս կը կատարուի՝ եթէ նոր արգելք մի չի ծնանի:

Ահ, չորս ամիս է արդէն որ Տիգրան լռութիւն կը պահէ, և գիտեմ սակայն թէ ողջ առողջ է: Գիշերուան մէջ թանձր ամպերով սեւցած երկինքն, ոչ առաւել խաւարած է քան հոգիս:

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Կ'ըմբռնեմ դառնագին վիճակդ, բայց երբ չես կարող դարձան գտնալ անմիջապէս, կը մնայ քեզ համբերել և քաջութեանդ մասունքը չի վատնել յուսահատութեանդ մէջ: Ժամանակը մօտեցաւ, կ'ըսես, ուր պիտի կարողանաս Փարիզ երթալ, ուրեմն հանդարտէ՛: Մի՛ դատապարտեր զՏիգրան յառաջ քան իւր պատճառներն իմանալու, զի գուցէ դո՛ւ, նոյն իսկ, արդարացնես զինքը: Դու կը դատապարտես զինքն, ո՛ր գիտէ թէ ինքն ալ նոյնը չ'ըներ քեզ նկատմամբ: Հանդարտէ՛, սիրելի՛ դ իմ Մայտա՛, զի մօտեցաւ ժամանակն ուր ամենայն ինչ պիտի բացատրուի քեզ:

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Մայրենի գոհունակութիւնս մոռցնել կուտայ ինձ վայրիկ մի իմ անձնական հոգերս. Յուլիանէս ամուսնացաւ, պաշտօն մ'ունի այդ: Հարսնութեան սպիտակ զգեստներով աղջիկս հրեշտակի կը նմանէր որ երկինքէն գլորելով մահկանացուի մի բազկաց մէջ կը պատսպարէր: Եւ այն անոյշ տխրութիւնն որով համակուած էր նոյն օրը՝ նոր գեղեցկութիւն մի կ'աւելցնէր իւր կուսական շնորհաց:

Պսակը գիշերը կատարուեցաւ Լեւոնի տունը, բիւր լոյսերով շքեղացած սրահի մէջ, զոր երփնե-
րանգ ծաղկանց շարքն ու բուրմունքն անուշաւէտ
և գեղեցկատեսիլ պարտիզի կը նմանեցնէին: Պսակի
խորհուրդն, Աւետարանին սրտագրաւ յորդորներն,
եկեղեցական ձայնակցութիւնն ա'յնպիսի ազդեցու-
թիւն մ'ըրին վրաս որ արտասուքս լռին կը հոսէր,
մինչ ես կը վերանայի ու այլ և այլ զգացումներ
ու մտածումներ սիրտս ու միտքս պաշարելով,
մոռցնել կուտային ինձ թէ բազմութեան մէջ էի:
Բայց երբ սթափեցայ վերստին իբր թէ երազէ մը
արթննալով, տեսայ որ Հերիգայն կը դիտէր զիս
այնպիսի վայրագ աչօք, որ կարծես թէ որսն էի
զոր կը պաարաստուէր անգթութեամբ յօշոտելու:
Եւ սակայն այս կինը մարգարիտներով և ազա-
մանդներով շքեղապէս զարդարուած էր, և այնպիսի
տարօրինակ գեղով կը փայլէր, որ շուրջը գանուող
բոլոր ծաղկահաս գեղանիններն անողորմաբար կը
նսեմացնէր. կրնար ըսուիլ թէ անոնք իւր հրա-
պոյրներուն առաւելութիւնն երեւան հանելու պաշ-
տօնն ունէին:

Բայց երբ նա սկսաւ վալսել ի ձայն նուագա-
րանաց պարին արագութեամբն արբշիռ, այնպէս
սրարշաւ կ'ընթանար որ կարծես թէ վերանալով կը
թեւարկէր. սակայն երբ երաժշտական վերջին
ձայնը հնչեց, և երբ գեղեցիկ կուրծքին ել և էջն
իւր զգացած հեշտութիւնը կը յայտարարէր, թե-
րեւս ենթադրէիր թէ կը ցաւէր այդ հեշտութեան
կարճատեւութեան վրայ: Երբ Հերիգայն կը պարէ,
թուի երկնային երեւոյթ մի մարդկանց միտքն ու
սիրտը մոլորեցնելու համար: Երբ կը քայլէ կը կար-
ծուի թէ բռնաւոր թագուհի, կամ լաւ եւս ըսեմ,
չար ոգի մ'է մարդիկ ի կորուստ մատնելու համար:
Ամեն անցած տեղերէն յափշտակութեան արձա-
գանք մի կը լսուէր. կը ճանաչէր նա իւր արժէքը,
և ապահով էր գործած մեծ ազդեցութեան վրայ:
Չկայ բան որ այնչափ ապահովութիւն ազդէ կնոջ
մի որչափ գեղեցիկ ըլլալու գիտակցութիւնը. զի
գեղեցկութիւնն անդիմադրելի զօրութիւն մ'է որուն
առջեւ մեծն, իմաստունը, բռնաւորն, ամեն մարդ
վերջապէս փառաւորուելով կը խոնարհի:

Հերիգային հիացում ազդելու սովորութիւնն
այնչափ մեծ է, որ Տիգրանայ անտարբերութիւնն
անմարտելի է իրեն: Որչափ կնոջ մի պաշտուելու
վարժութիւնը մեծ ըլլայ, նոյնչափ դժուարութեամբ
կը ներէ զինքը պարտութեան մատնողին. հետե-
ւապէս ոչ Տիգրանին կը ներէ և ոչ ալ ինձ, անոր
կողմանէ ինձ յայտնուած համակրանացն համար:

Հարսանեաց գիշերն ինձ ուղղած հայեցուածքն
այնչափ անհուն չարութեամբ լի էր, որ չգիտեմ
ինչո՞ւ ահ կ'ազդէ ինձ, թէ և ամեն ջանք կ'ընեմ

արհամարհելու զայն : Ի՞նչ յարարերու թիւն ունի այս կինն իմ բաղդիս հետ : Տիգրան կ'արհամարհէ զինքը , բնաւ կարեւորութիւն չտար անոր խօսքերուն . և վերջապէս ինչո՞վ կրնայ զիս ամբաստանել եթէ նոյն իսկ բաղձար վնասել ինձ : Աշխարհիս վրայ այնպիսի բաներ կան որոց ազդեցութիւնը մարդս կը կրէ առանց կարենալ մեկնելու , և ես սոյն վիճակին մէջ կը գտնուիմ :

Եթէ Յուլիանէս Լեոնի կինն ըլլալուն համար ուրախութեամբ կը համակուիմ , միւս կողմանէ կը ցաւիմ որ Հերիգա ին հետ նոյն յարկին ներքեւ պիտի մնակի , և անմեղութիւնը չարութեան ընկեր պիտի ըլլայ :

Ո՛ւր էր թէ տիկին Թորդոմատունին պարտաւորած չ'ըլլար ի տար երկիր ապրելու , ու հոս ըլլար անփորձ աղջկանս վրայ հսկելու , մինչ ես պիտի մեկնիմ ասկէ բաղդին քմահաճութեանց ենթարկուելու համար :

Պետրոս Թ... առ Հերիգայ

Հասայ Փարիզ , վրէժդ լուծեցի : Գտայ Տիգրանը , պատմեցի անոր Մայտայի բարեկամութիւնը Հրանոյշի նկատմամբ , իւր հոգատարութիւնը , մինչև անգամ իմ յարկիս ներքեւ մէկ քանի գիշեր անցնելը , և աւելցուցի թէ կրնայ ինքն իւր ազգականացը դիմել պատմածիս ստուգութիւնն ունենալու համար : Հաւտացուցի իրեն թէ այդ կինն այնպիսի տրիփ մ'ազդած էր ինձ որ ուզեցի հետն ամուսնանալ . թէ նա առաջարկութիւնս մերժած էր նախ ուրիշի մ'ըրած խոստումն առարկելով :

և թէ վերջապէս ընդունած էր գուցէ վիճակիս մէջ առաւելութիւններ նշմարելով : Ըսի թէ մինչ կը պատրաստուէի զինքը կինս ընելու՝ տեսայ որ նենգաւոր մ'էր, թէ անպատիւ կին մ'էր, և թէ կը մատնէր զիս ինչպէս կը զոհէր զքեզ : Եթէ փաստ կ'ուզես, աւելցուցի, ահա՛ մատանիդ զոր տուած էիր իրեն գիշեր մի լուսնի լուսով, և զոր մատէն հանելով ինձ յանձնեց այն օրը որ կը խոստանար զիս միշտ սիրելու :

Առաւ զայն դողալով, նայեցաւ մէջի տառերուն, գետինը նետեց սոսկալի աղաղակով, կոխկրօտեց «Թո՛ղ անցեալ յիշատակէն ոչինչ մնայ» գոչելով որոտալից ձայնիւ : «Մա՛յտան մատնեց զիս, կ'ըսէր իւրովի զինքը հրեշտակ կարծեցի և սատանայ մ'էր, ճշմարտութիւն կարծեցի և ստութիւն էր, սրտին մէջ օձերը բո՞յն ունէին ուրեմն : Եթէ գիտնար այն կինը թէ որպիսի՛ անհուն սիրով կը սիրէի զինքը, պիտի ափսոսար իւր կորստեան վրայ : Արդ քոյոր սէրս արհամարհանաց վերածուեցաւ, ինձ համար չկայ Մայտա : «Մեռար դո՛ւ, նենգաւորդ Մայտա, Տիգրանին համար» գոչեց վայրենի յուսահատութեամբ : Բայց անոր յուսահատութիւնն իմ երջանկութիւնս կը կազմէր, զի հրամաններդ կը գործադրուէին :

Մայտան քեզ մատնելովս, ըսի Տիգրանին, վրէժ մի կը լուծեմ. այն կինը պէտք է որ դըժբաղդ ըլլայ ինչպէս ուրիշները տարաբաղդ ըրաւ : Սակայն եթէ փորձէ դիմել քեզ վերստին, համոզել զքեզ իւր դիւթիչ լեզուով՝ զգուշացի՛ր, զի նա լքմանը մէջ պէտք է իւր պատիժը գտնայ :

Տիգրան ինձ մտիկ կ'ընէր կարծես թէ առանց լըսելու, այնչափ ցաւն անզգայութեան տարած էր զինքը: Յայտնի է թէ մեծ սէր մ'ազդած էր Մայտա:

Իսկ եթէ այդ կինն այնչափ մեծ ազդեցութիւն կրցած է ընել, երևակայէ՛, Հերիզա՛յ, թէ դու աննման գեղեցկութեամբդ ի՞նչ խորունկ և անբոյժ վէրք բացած ես սրտիս մէջ, վէրք որ փափուկ մատունքդ կրնան սփոփել միայն:

Պաշտօնս լրացաւ, կը վերադառնամ կոստանդնուպոլիս: Փարիզու դուարձութիւններն ու արբեցուցիչ շարժումը բնաւ ազդեցութիւն չունին վրաս: Ինձ համար տիեզերք մէկ կէտի վրայ կ'եզրականայ այսինքն քու գտնուած կէտիդ, Աշխարհ կլին մ'ունի միայն, այն ալ դու ես. մէկ երջանկութիւն կայ, այն է սիրոյդ վայելքը:

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Մինչ ճամբորդելու պատրաստութիւններ կ'ընէի այնպիսի ջերմէ գրաւուեցայ, որ զիս պարտաւորեց երեք շաբաթ անկողնոյ ծառայել: Ի՞նչ զարմանք եթէ տկար մարմինս ցնցուեցաւ այնչափ զանազան յուզմունքներէ, վշտերէ, տխրախառն ուրախութիւններէ: Յուլիանէս իւր անդուլ խնամօքն, որդիական սիրոյն սփոփանքը նուիրեց ինձ: Իսկ Հերիզան մէկ քանի անգամ այցելութեան եկաւ ինձ՝ գուցէ Տիգրանայ գործերուն ձախորդ վիճակն իմացնելու համար: Հետաքրքրութեամբ դէմքս կը դիտէր դառնութեան հետքը նշմարելու մտօք անշուշտ. բայց ո՛րչափ ի դերև կ'ելնէին

իւր յոյսերն : Վիրաւորել ուզող ձեռքը կը դար-
մանէր , թշնամին յանգէտս բարեկամի դեր կը խա-
ղար . և Հերիգան որ երբէք սիրելի չէր եղած ինձ ,
պաշտելի արարած մի թուեցաւ աչացս : Անհնարին
մտատանջութեանցս մէջ մխիթարութիւն մի զգացի
ենթադրելով թէ՛ Տիգրան իր ըրած կորուստները
չիմացնելու և զիս վշտացնելու բաղձանքով լռու-
թիւն պահած էր : Տիգրանայ ըրած կորուստը Լե-
ւոն ևս հաստատեց , թէ և կորուստն մեծ չէ ըստ
ինքեան , ըսաւ : Բայց Տիգրան չգիտէր գուցէ թէ
ինձ համար միակ աղէտքը իւր սրտին կորուստն
է : Կը փափաքէի ընդհակառակն , որ մեծ ըլլար
իւր ձախորդութիւնն որպէս զի ապացուցանէի
իրեն զգացմանցս անշահասիրութիւնը՝ զինքն աղ-
քատ սիրելով ինչպէս սիրեցի հարուստ , և անձս
իրեն նուիրելով օգնէի , մխիթարէի , և փոխանակ
սին բառերու՝ գործքով սէրս իրեն յայտնէի : Ար-
րոյ մէջ երբէք անձնուիրութեան ապացոյցներն
աւելորդ չեն համարուիր , զի ամեն անգամ թուի
թէ առաջինն է որ կը տրուի . և երբ սիրտը նոր
ապացոյց տալէ կը դադրի , սիրելէ ալ դադրած
կը համարուի :

Առաջին շողենաւով կը մեկնիմ Փարիզ եր-
թալու , և ուղղակի Տիգրանին դիմելու համար :
Ո՛րչափ ժամանակը յամրաքայլ կ'ընթանայ . ժա-
մանակը երջանիկ սրտերուն վրայէն սանձարձակ
կը սուրայ կ'անցնի . իսկ անհամբեր և վշտալից-
ներու առջևէն՝ դանդաղ դանդաղ կը ոտլայ ,
և մէն մի շարժումը համբել կուտայ : Երջանկու-
թիւնը շունչ մ'է որ անմիջապէս կը շողիանայ :

Անհամբերութիւնն հող մ'է որ ոտից ներքե միշտ
փլչելով քայլից արագութիւնը կ'արգիլէ. մինչ
վիշտը ճահիճ մ'է որ ժանտահոտութեամբն հո-
գին կը թունաւորէ: Ասոնց երեքն ալ շատ իսկ
ճանչցայ:

Լեւոն առ Տիգրան

Ամիսէ մ'աւելի է որ Մայտան մեկնեցաւ Փա-
րիզ երթալու համար և տակաւին ոչ մի լուր ու-
նինք իրմէ: Յուլիանէն յուսահատած է, անմխի-
թար է, աշխարհիս ծայրն երթալու պտտրաստ է
մայրը գտնալու համար. և միթէ իրաւացի չէ՞
այդ գորովն՝ քանի որ Մայտան կատարելութեան
տիպարն է և մայրերուն լաւագոյնը: Ո՞վ չի զար-
մանար այնչափ արեւաբար բարձրութեանց գագա-
թէն իջնալուն վրայ առանց իսկ իւր համեստ վի-
ճակը քողարկել փորձելու, և անշուք կենաց դա-
տապարտուելով իւր անձը զոհել աղջկանը դաս-
տիարակութեան, ինչպէս և ազգին տարարազդ
դուտերց՝ ամենայն անձնութիւնութեամբ:

Եւ ինձ ներելի՞ է արդեօք ապերախտ ըլլալ
անոր նկատմամբ երբ ինձ համար պատրաստեց
Յուլիանէն, երբ փոխան տղու՝ դտայ հասուն
կինն որ գիտէ խորհիլ և գործել, և փոխան կնոջ՝
հրեշտակը որ գիտէ սիրել ու զոհուիլ: Յուլիանէն
Մայտային մանրանկարն է, այսինքն պարտուց
զգացմամբ, արիութեամբ և աշխատասիրութեամբ
համակուած է: Իստէ՛ ուրժմն եթէ Մայտայի
անստոյգ վիճակը կրնայ զիս մտատանջութեան
չ'ենթարկել:

Հաճէ՛ ուրեմն հարկ եղած տեղեկութիւններն ստանալ և հաղորդել ինձ անմիջապէս: Յուսամ թէ սոյն պաշտօնը սիրով կը կատարես քանի որ դու ալ զՄայտան կը յարգես իբրև զիս: Կը վախնամ թէ դժբաղդ պատահար մ'ունեցած ըլլայ օտար երկրի մէջ. եթէ գտնաս զինքն՝ եղբայր մ'եղիր իրեն համար պատշաճ դատուած օգնութիւնն հայթայթելով:

Տիգրան առ Լեւոն

Բացակայ էի Փարիզէն. գնացած էի Անգղիա գործերու պատճառաւ. հոն առաքինի և բարեկիրթ ազգակցի վը ծանօթանալով հետն ամուսնացայ: Իսկ արդ վերադարձայ և կը փութամ աւետել քեզ այս լուրը, վստահ ըլլալով որ եղբայրական սիրտդ անտարբեր չի կրնար մնալ վիճակիս փոփոխութեան վրայ, թէև այս միջոցիս յու զմուռնքով պաշարուած ըլլայ միտքդ:

Մայտայէն լուր մ'առնելու բոլոր ճիգերս ա պարզիւն մնացին մինչև ցարդ: Կը կարեկցիմ Յուլիանէիդ՝ որ անմեղ հոգւոյ թանկագին արտասուքներն կը թափէ. երանի՛ թէ իւր ցաւն սփոփանք գտնէր ընդ հուզ, զի առաքինի և հաւատարիմ անձինք երջանկութիւնն ունենալու են միշտ իբրև բաժին. թօ՛ղ չաբերն և հաւատադրութենէրն միայն տանջանաց գառապարտութիւն: Երանի՛ թէ ես ալ ամուսնութեամբ վայելէի այն անոյշ միոթարութիւնները զոր կուտայ քեզ Յուլիանէիդ, և ջնջէի իսպառ այն ցաւոց հետքերն

որք կիսամեռ թողուցին սիրտս . չգիտեմ թէ պիտի վերածնի՞ այս :

Իրաւ է որ կինս թուի ունենալ այն ամեն հանգամանքն որ ամուսնութեան յարկը դրախտավայրի կը վերածեն : Բայց ի՞նչ դժբաղդութիւն եթէ սիրտս ստամբակի և արհամարհէ ամեն շընորհք . ամեն ձիրք , և փոխանակ երջանկութեան՝ դժբաղդութեան ծովուն մէջ ալէտանջ ծփալու յամառի : Ի՞նչ տարապայծան վիճակ եթէ վշտաց դատապարտեմ այն անմեղ էակն որ բաղդակից եղաւ ինձ :

Ա՛հ , Լևո՛ն , եթէ սրտիս վրայ տարածուած սև քողը կարենայի վերցնել , ո՞րչափ արդեօք պիտի անիծէիր այն ջնջուած աղէտալի անունը որ սարսուռ կը պատճառէ ինձ մի՛նչև ցարդ : Յանուն մեր բարեկամութեան և ոչ մէկ ակնարկութիւն մ'ընես իմ սիրային տխուր վէպիս նկատմամբ՝ որուն յիշատակը կատաղութիւն կ'ազդէ ինձ , և առաւել ևս կը գրգռէ սրտիս մէջ բացուած վէրքերս , զորս կարծեցի թէ հրեշտակ ամուսնոյ մի խնամքը կրնային բուժել : Կը սոսկամ մտածելու թէ գուցէ սխալ քայլ մ'առի , զոր յուսահատութիւնս թելադրեց ինձ :

Մայրա առ Յիկին Սիրա

Կը մակարերեմ անհանգստութիւնդ յետ երկարատև լռութեանս : Անձնական տկարութիւնս և Փարիզու քժշկաց դիմելու հարկն պատճառ բռնելով , մեկնեցայ Պոլլիսէն կսկիծ մի թողլով հոն՝ այսինքն ազջիկս , յոյս մի տանելով հետս՝ այսինքն

Տիգրանը տեսնելու երազը : Հասայ Փարիզ՝ քաղաքակրթեալ աշխարհի մայրաքաղաքն , ուր մարդկային հանճարին ո՞ր աստիճանի հսկայանալն ակներև կը տեսնուի . ուր ամենայն ինչ շարժում է և կեանք , և ուր կարծես ամեն մարդ կ'ուզէ օգտիլ ժամանակէն , պարագաներէն և դէպքերէն : Քանի մը տեսածներէս հետևցուցի թէ հոն ամենայն ինչ անընդհատ շարժման ենթակայ է , միտքը , սիրտն ու մարմինը : Մարդիկ կ'ապրին գործելու , յառաջանալու և վայելելու համար : Բայց դատելու համար՝ քննելու , բաղդատելու , ուսումնասիրելու է , և մանաւանդ ազատ միտք ու սիրտ ունենալու է . իսկ ես ոչ մին և միւսն ունէի , զի մի միայն մէկ գաղափարէ պաշարուած էի , այսինքն Տիգրանայ բերնէն կեանք ընդունիլ և կամ մահուան վճիռը լսել :

Փարիզ հասնելուս պէս փութացի Տիգրանայ բնակարանն երթալ և զինքը փնտռել : Բացակայ է նա , պատասխանեց դռնապանն , այնպիսի ցուրտ եղանակաւ որ կարծես թէ խօսելու կը դանդաղէր : Աչքին փայլեցուցի ինչ որ ամենէն ծոյլ լեզուներն խօսելու յօժարամիտ կ'ընէ , և ձեռքին մէջ հրաշալի մետաղը դնելով խնդրեցի իրմէ իմացընելու ինձ Տիգրանայ վերադարձին ժամանակն , առարկելով թէ ստիպողական գործ մի իւր ներկայութիւնն անհրաժեշտ կ'ընէ , և ամեն յապաղում՝ վնասակար : Տիկի՛ն , պատասխանեց , մեղմ ձայնիւ . Պ . Տիգրան Անգղիա դնաց և հոն ամուսնանալով , յուսամ թէ շարաթէ մ'ետքը կը վերադառնայ իւր հարօին հետ : Կարծես թէ երկինք

բոլոր իւր հրեղէն գունդերով դլխուս վրայ ինկաւ
և զիս անկենդան թողուց, այնչափ լսած խօսքերս
էութեան զգացումէն զրկեցին զիս:

Ի՞նչ եղար, տիկին, հարցուց դռնապանն այլ-
այլութեամբ: Յաջողեցայ ուշաբերելու և երկար
ճամբորդութեանս վերագրելու անհանգստու-
թիւնս: Վերջապէս հարցուցի իրեն եթէ կրնա՞ր
ապահովել զիս տուած լուրերուն ստուգութեան
վրայ: Ի՞նչպէս, տիկին, պատասխանեց, Պ. Տիգ-
րան բազում տարիներէ ի վեր այս տանը մէջ կը
բնակի. իւր բարութեամբը զիս պատուած է միշտ.
և այս օրերս նամակ մ'ընդունեցայ իրմէ որով կը
պատուիրէր ինձ ամենայն ինչ վայելուչ կերպիւ
պատրաստել տալու իւր նորապսակ հարսն ընդու-
նելու համար. ի հաստատութիւն զրոյցիս անա-
իւր նամակը, տիկին, ըսելով, զայն ինձ յանձնեց.
ճանաչեցի Տիգրանայ գիրը, տարակուսելու տեղի
չէր մնար աւա՞ղ:

Հեռացայ այս տունէն. սկսայ քայլել առանց
գիտնալու թէ ո՞ւր կ'երթայի, ի՞նչ կ'ընէի, և ի՞նչ
պիտի ընէի. մտածութիւն և զգացում մեռած
էին յիս: Յանկարծ զգացի թէ կը նուազէի. բայց
դուռ մի տեսայ, ներս մտայ, և ետքը չգիտեմ
ի՞նչ պատահեցաւ: Երբ սթափեցայ տեսայ որ գե-
ղեցիկ սենեկի մէջ էի, թէ կին մի կը հսկէր վը-
րաս, և թէ ազնուադէմ մարդ մի քանի մի քայլ
հեռու կեցած էր: Ո՞ւր էի, որո՞նք էին այս երկու
անձինք որք կը համակրէին ինձ: Տիկին, ըսաւ,
ազնիւ մարդն ազու ձայնիւ, ապահով եղէ՛ք, և
համարեցէք թէ ձեր տանը մէջն էք: Դեռ քանի՞

մ'օր պէտք է լռութեամբ և հանդարտութեամբ անցնէք. այս է բժշկին պատուէրն. ուստի բնաւ ձեր մտքէն չանցնէք անկողինը թողուլ: Յայտնեցէք միայն թէ ձեր ազգականներն որոնք են, որպէս զի անոնց իմաց տրուելով ձեր քովը գան: Անկարող խօսելու՝ նշան ըրի միայն թէ չունէի, և հազիւ տկար ձայնիւ կարողացայ իմացնել թէ օտարական մ'եմ:

Կ'երևայ թէ քսան օրուան չափ մահուան և կենաց մէջ ապրեցայ այս պատուական անձին պաշտպանութեան ներքեւ, ու վարձկան կնոջ մի խնամատարութեամբը: Հետզհետէ կազդուրուելով աչքերս սիրով բարերարիս կը նայէին. կարծես թէ նա մօր մի գուրգուրանօք կը գորովէր վրաս: Օր մի գուարթ դիմօք մօտեցաւ ինձ, ձեռքս բռնեց և անուես հարցուց: Մայտա, պատասխանեցի: Ի՛նչ գեղեցիկ անուն, ըսաւ ժպտելով. բայց տակաւին պէտք չէ որ խօսիք, շարայարեց քաղցրութեամբ:

Ճարտար բժշկի առաջնորդութեամբ և պաշտպանիս հոգատարութեամբն ի կեանս կը վերադառնայի, ոյժ կ'առնէի վերստին: Ո՛հ, երանի՛ թէ մահուան թմբիրէն չ'սթափէի քանի որ ցաւերուս յիշատակը վերստին պիտի արթննար... Վերջապէս երբ կարողացայ խօսիլ, օրհնեցի ընդհանուր իմ բարերարս, ինչպէս արդէն օրհնած էի նայուածքովս: Իմացուցէք ինձ ո՛վ ըլլալնիդ, ըսի, որպէս զի լեզուս օրհնէ ձեր անուսն և ծնողքդ անդադար: Բաւական ըլլայ ձեզ գիտնալն առ այժմ թէ Կոմս Բ . . . ն եմ. երբ որ կատարելապէս ա-

առողջանաք, կը խոստանամ ձեզ առաւելն զբուցել,
պատասխանեց:

Քիչ ատենէն կարողացայ սենեկիս մէջ քայ-
լելու: Բարերարիս բնակած տանը մէջն էր սեն-
եակն ուր փոխադրուեցայ՝ դռնապանէն աղէտալի
լուրը լսելէս ի վեր. փա՛ռք ազնուասիրտ կոմսին
որ երիտասարդութիւնս և լքեալ վիճակս նկա-
տելով պաշտպան կանգնած էր ինձ՝ իւր յարկին
ներքեւ պատսպարելով զիս, և վարձելով ինձ
համար անբնակ սենեակ մի՝ մեծատարած ապա-
րանին մէջ:

Գաղղիական վեհանձն և օտարասէր զգացում-
ներն այնքան հանրածանօթ են որ այդ ճշմարտու-
թիւնը կրկնելու հարկ չկայ. օտարականը կը կարծէ
երկրորդ հայրենիք մի գտնալ ի Փարիզ՝ մարդկու-
թեան հայրենիքը:

Կոմսին ազնիւ ընթացքն չէր կրնար մոռցնել
տալ ինձ Տիգրանայ նենգաւորութիւնը, զի անկա-
րելի է ջնջել իսկոյն յիշատակ մի զոր պաշտած ենք
և որ արմատ թողած է սրտին մէջ: Յանկարծ ար-
մատախիլ ընելու կամեցողութիւնը վտանգաւոր
կ'ըլլայ, զի սիրտն ալ միատեղ կրնայ խլիլ, և
հետեւապէս խիստ մահուամբ մեռնիլ: Դրուժա՛նը,
զիս ուրիշի կը զոհէր. ահա այս էր ուրեմն իւր
լուութեան պատճառն: Որո՞ւ հաւատալ եթէ Տիգ-
րան ուխտադրութեղաւ: Ընդհանրապէս այրն իւր
սիրոյն վերեն կիներ կը ճանչնայ դարձեալ. իսկ
կնոջ մի սիրոյն վերեն Աստուած կայ միայն: Արք
կնոջ գեղեցկութիւնը կը սիրեն, իսկ կինն հողի մի
կ'ուղչ պաշտել:

Երջանկութիւնը մեռած էր յիս, և անոր աւերակաց վրայ կը վերածնէին օրերն և գիշերներն. առաջիններն տխուր էին իբրև թանձրամած ձմեռնային աւուրք. իսկ երկրորդներն յուզուած էին սոսկալի երազներով. լոյսն ու խաւարը նոյնչափ անտեսանելի էին ինձ: Եթէ այնպիսի ազնիւ վարմունք՝ որոնց համար բացատրութիւն չկայ, կարող ըլլային սրտիս վէրքերը բուժել, անշուշտ իմիներս գոցուած կ'ըլլային արդէն: Բայց արդեօք կա՞յ դարման խորոնկ խոցերուն համար որք հետըզհետէ տարածուելով սիրտը կը փտտեցնեն վերջապէս: Կը ջանայի ջնջել յիշատակ մ'որ անընդհատ կը վերանորոգուէր, և երբ զայն հեռու կը կարծէի, յանկարծ քովս կը գտնէի: Սէրը բռնութիւն մ'է, ահագին, անդիմադրելի զօրութիւն մ'է. ո՞ր միջոցներով կրնայ ապիկար սիրտն անոր յաղթել: Երբ սրտին շղթաներն դիւրաբեկ են՝ զանոնք ջախջախելը դիւրին է. բայց երբ ծանր են իմիներուս նման, ա՛հ, ոչ այլ ինչ կը մնայ եթէ ոչ գլխիկոր համակերպիլ:

Տակաւ առ տակաւ կը զօրանայի, և Կոմսն անձնուիրութեան նոր ապացոյց մի կուտար ինձ ամեն օր. մերթ կը ջանար սենեակս գեղեցիկ և ընտիր ծաղիկներով զուարթացնել. մերթ գիրքերով կը պաշարէր զիս, և մերթ այլ և այլ ուրիշ փոքրիկ ընծայներով: Օրուան մէկ մասն ինձ հետ կ'անցնէր, երբեմն զուարթ և երբեմն ծանր խօսակցութեամբ՝ ջանալով ձանձրոյթս փարատել: Բոլոր ճիգս կը թափէի անկէ ցաւերս քողարկելու որպէս զի իւր գթած սիրտը չի վիրաւորեմ. զի

տխրութեան գոյնով երեսը կը ծածկուէր երբ ան-
զուսպ հառաչանք մի բերնէս կ'ելնէր, և կամ ար-
տօսը մ'աչքիս մէջ կ'երերար:

Առանձին սենեկիս մէջ կը ճաշէի միշտ. բայց
օր մի կոմսն հրաման ինդրեց սեղանակիցս ըլլա-
լու: Ի՞նչպէս, կոմս, ըսի, այդ հրամանի՞ն կը
սպասէք: Շնորհակալ եմ, տիկի'ն, պատասխանեց
երախտադիտութեամբ: Ձիս Մայտա անուանեցէք,
ըսի, իրաւունքնիդ է այդ: Տարիքս կուտայ ինձ
այդ իրաւունքը գուցէ, շարայարեց կոմսը ժպտե-
լով: Տարիքնիդ, կոմս, պատասխանեցի, մեծ
չթուիր այդպիսի իրաւանց տէր ընելու համար
զձեզ, այլ իմ նկատմամբ ունեցած ձեր անձնուի-
րութիւնն և անհուն բարիքդ կուտան ձեզ սոյն
իրաւունքը:

Կոմսն համակրալից դէմք մ'ունէր և հազիւ
քառասուն կամ քառասուն հինգ տարու կը թուէր
ըլլալ. իւր ազնիւ դէմքին վրայ կարծես թէ
տխրութիւնը դրոշմուած էր: Աչքերն սրամտու-
թիւնը կը յայտնէին, լայն էր ճակատը, մազերն
ու մօրուքը սկսած էին ձերմկիլ, հասակը բաւա-
կան բարձր էր, ձայնն անոյշ, ժպիտը մելամաղ-
ձոտ, ազնիւ և անարուեստ էր քաղաքավարու-
թիւնը, առատ և իմաստալից էր խօսակցութիւնը.
Վերջապէս բնական ազնուականութիւն մի կը տի-
րէր բոլոր անձին վրայ:

Օր մի երբ կը խօսակցէինք, իւր գոհունա-
կութիւնը յայտնեց առողջութեանս յառաջադի-
մութեանը վրայ, թէ և մահուան գոյներն դէմքէս
բոլորովին անյայտ չէին եղած: Փափաքեցաք ո՞վ

ըլլալս գիտնալու, ըսաւ Կոմսը. քաջութիւնն ու-
նի՞ք կենացս պատմութիւնը լսելու: Կը տարա-
կուսի՞ք, Կո՛մս, պատասխանեցի, երբ այնքան ու-
րախութեամբ ականջ կը դնեմ ձեր որ և է պատ-
մութեանց: Սաստիկ կը բաղձայի ձեր կենաց ըն-
տելանալ, բայց չէի համարձակեր վերստին փա-
փաքս յայտնել, յարեցի: Երբ գիտնաք ո՛վ ըլլալս,
դուք ալ գուցէ կը պատմէք ձեր կենաց վէպն եթէ
վստահութեան արժանի դատէք զիս, թէև ապա-
հով որ եմ հրեշտակ մ'էք դուք, ըսաւ: Ամենայն
իրաւամբ վստահութեանս արժանի էք, պատասխա-
նեցի, և ուզեցի առաջինն ըլլալ տխուր դէպքերս
պատմելու: Արգիլեց զիս գեղեցիկ քաղաքավա-
րութեամբ, և այսպէս խօսեցաւ:

« Մեծ հայրս՝ Կոմս տը Բ... ն էր, պատուա-
ւոր բայց համեստ ծնողաց որդի: Մեծն Նարօլէօն
ազնուականութեան և կոմսի տիտղոսը շնորհեց
իրեն: Իբրև պարզ զինուոր սկսած էր ծառայել
Նարօլէօնի բանակաց մէջ, և քաջաբար պատերազ-
մած՝ մինչ Օսթէրլիցի և Իէնայի նշանաւոր ճակա-
տամարտք տեղի կ'ունենային: Հանդիսական եղած
էր այն օրերուն երբ թագաւորներն կը փախչէին
Նարօլէօնի առջեւէն իրենց դահերն անպաշտպան
թողլով, և սարսափահար ժողովուրդք կը դողային
աշխարհակալի մ'առջեւ որ յաղթութեան թեւե-
րուն վրայ նստած կ'արշաւէր: Մեծ հայրս ապշած
այդչափ փառքէն իբրև աստուածութիւն մի կը
նկատէր զկայսրը. նոյնպէս կը նկատէր զինքն և
Գաղղիան: Իսկ յաշս օտարականաց աստուածային

պատուհաս մ'էր : Իւր անունը սոսկում կ'ազդէր
ամեն ուրեք . ձեռքերը գահերուն հետ կը խաղա-
յին , թագաւորները գահընկէց կ'ընէր . թագեր
կուտար , թագեր կ'առնէր , արիւնը իբրեւ գետ
կը հոսէր . և այդ արիւնը կարծես նոր յաղթու-
թիւններ կը բուսցնէր :

Չկայ բան որ երկարատեւ յաջողութեան չափ
մարդը հպարտացնէ և արբեցնէ . ինքզինքը կը մոռ-
նայ , ամեն բան կը ցանկայ , ամեն բան հնարաւոր
կը կարծէ . կ'ուզէ ամեն տեղ տիրել . խոչընդոտք
ոչինչ կը համարուին , ժողովուրդք ոչինչ , անոնց
զայրոյթն ոչինչ . ոչինչ կը տեսնէ , ոչինչ երկիւղ
կ'ազդէ իրեն , միայն թէ կը կամի և յառաջ կը
քայլէ . մինչդեռ ժողովուրդք ի սկզբան կը մոնչեն
ցած ձայնիւ , և յետոյ կ'որոտան , կ'սպառնան , և
այն սրտմտութիւնը որ ի ներքուստ կ'եռայր կը
յուզուէր , յանկարծ կը ճայթի՝ իբրեւ հրաբուլխ ,
հուր և մահ շուրջ տեղացնելով :

Նպատակս վերջին հարիւր տարուան պատմու-
թիւնն ընել չէ ձեզ , որուն գուցէ ինձ չափ տեղ-
եակ էք , զի Գաղղիոյ պատմութիւնը բոլոր ազգաց
պատմութիւնն է նաև . այլ պիտի յիշատակեմ միայն
այն դէպքերն որք մեծ հօրս հետ յարաբերութիւն
մ'ունին :

Պայծօնի պատերազմին մէջ այնչափ արիութեան
ասպացոյցներ տուաւ նա , որ մահն առ ոչինչ հա-
մարելով կը դիմագրաւէր . և մինչդեռ վիրաւոր-
եալ էր , կ'ուզէր դարձեալ յոտս կանգուն մնալ :
Վերջապէս իւր սոսկալի վէրքերէն արիւնն այնչափ
յորդառատ հոսեց , որ նուազեցաւ պատերազմի
դաշտին վրայ . և զինքը մեռած կարծեցին , բայց

չի մեռաւ, այլ ապրեցաւ իւր սիրելի կայսեր ծառայելու համար վերստին :

Պայծնի ճակատամարտն ակներեւաբար յայտնեց Նաբօլէօնի թէ ժողովրդոց ընդդիմութիւնն և զայրոյթն ի հաշիւ առնելու է : Մօսգուայի մէջ ատոր ապացոյցն շատ իսկ ունեցաւ, երբ Ռուսերն իրենց քաղաքը չի խնայելով կրակի տուին : Յայնժամ Գաղղիոյ մեծ բանակը նահատակուեցաւ կրակներուն մէջ այրելով, և կամ Պէրէզինայի արիւնսխառն ջուրերուն մէջ խեղդուելով : Գաղղիացւոց ուրիշ միջոց չի մնաց բայց նահանջը, հուրն ու բոցը փախուստի խառնաշփոթութիւնը կը սաստկացնէին, պարտեալներն ամենայն կողմանէ շրջապատելով՝ իբրեւ անողոք հակառակորդ, նոյնպէս և մատնիչ ջուրերն որք անոնց կիսասպառ դիակները կը թաւալէին յաղթանակաւ, ինչպէս և նախատեալ ժողովուրդք՝ որք իրենց ատելութիւնն ու վրէժխնդրութիւնը միացնելով կը ջանային փլել այն բռնակալը որ զիրենք անգթաբար կոխկռտած էր իբրեւ բացարձակ տէր, իրենց թագաւորաց գահերը յափշտակելով՝ և պարգեւելով եղբարցը՝ ազգականացը և զօրապետացը, իւր անձնական շահերն ի նկատի առնելով միայն :

Մեծ հայրս Մօսգուայի աղէտալի մարտին մէջ իբր առիւծ պատերազմելով, կայսեր նկատմամբ այնպիսի անձնուիրութեան և արիութեան տարօրինակ ապացոյցներ տուաւ, որ կայսրն իւր ձեռօք կախեց շքանշանն անոր կուրծքին վրայ, զօրապետի աստիճանը շնորհելով միանգամայն : Մեծ հայրս այնպիսի աւիւն մ'ունէր Նաբօլէօնի նկատմամբ ո

կը փափաքէր քանի մի կեանքեր ունենալ նուիրե-
լու համար անոր, և ունեցածը զոհեց սիրելի կայ-
սեր՝ Վաթէուլոյի դաշտին վրայ, որ վերջին օրն
եղաւ կայսրութեան մեծ տուամին:

Հայրս՝ որ միակ զաւակն էր մեծ հօրս, Նաբո-
լէօնի նկատմամբ հայրենի խանդն՝ և մեծ հարստու-
թիւն մի ժառանգեց, և հաւատարիմ մնալով այն
մեծ երեւոյթին զոր պաշտեց մինչեւ ցվերջ կենացն.
Երբէք յանձնառու չեղաւ ծառայել Պուրպօնեանց
1815ին վերահաստատուած իշխանութեան, ինչպէս
և ես բնաւ չհաճեցայ ծառայել Նաբոլէօն Գի, որ
իւր գալուստն հանդիսադրեց Դեկտեմբեր 2ի դէպ-
քերով: Սէտանի տխրահռչակ օրն կատարելապէս
իրաւունք տուաւ ինձ:

Երբ Գաղղիան երկրորդ անգամ կայսրութիւն
ըլլալէ դադրեցաւ, և ի կորուստ մատնուեցաւ ան-
շէջ ատելութեամբ թշնամուոյ մի, որ կ'ուզէր զայն
բոլորովին ոչնչացնել՝ ոչ ևս անոր վրէժխնդրութեան
ենթարկուելու համար, յայնժամ Գաղղիացիք մոռ-
ցան իրենց կուսակցութեանց զանազանութիւնները,
մոռցան իրենց հակառակութիւնները, մէկ հոգի մը
ունեցան միայն վտանգի մատնուած հայրենեաց
պաշտպանութեան համար:

Գաղղիոյ զաւակ էի, ընծայեցի իրեն հոգիս,
բազուկս և քսակս, արիւնս իրեն համար հոսեցաւ:
Մէն մի գաղղիական սրտէն բղխած ոսկւոյ շնորհիւ
թշնամին հեռացնելէ ետեւ հայրենի երկրէն, Գաղ-
ղիան փոփանակ շունչ առնելու, սկսաւ իւր աղիքն
ինքը ձեռամբը պատռել... Պօնաբարթեանք, Օր-
լէանեանք, Պուրպօնեանք, Հանրապետականք,

Հասարակրդեանք զիրար կը զարնէին խառն ի խուռն,
զիրար կը տապալէին, սուրը կը շողշողար, որո-
տընդոստ շառաչմունք օղը կը ցնցէին, արիւնն
յորդառատ կը հոսէր, եղբայրն եղբօր արեամբ ոտիցն
թրջելը կ'ըզզար, կուրծքին վրայ արեան նշաններ
կը դիտէր առանց զարհուրելու, հուրն ոչ մէկու
մի կը խնայէր, իբրեւ կատաղի հրէշ ամենայն ինչ
կը լափէր, այս մրցումէն, այս խառնաշփոթու-
թենէն, արիւնէն ու հուրէն դուրս ելաւ Հասարա-
կապետութիւնն. Գաղղիան ազատ էր:

Հաւատարիմ մնացի ընտանեկան ժառանգու-
թեանս՝ այսինքն Մեծն Նաբօլէօնի յիշատակին:
Անցեալ և ներկայ դարուս իբրև մեծ երևոյթը կը
նկատեմ կայսրը, որ հասարակապետութեան վրայ
կոխելով արքունական աստիճաններէն վեր ելաւ:
Անիշխանութեան մէջ գտաւ Գաղղիան. կազմա-
կերպեց զայն, օրէնք տուաւ, յաղթանակէ յաղ-
թանակ տարաւ, բարձրութեանց գագաթն հաս-
ցուց, հուսկ յետոյ թշուառութեանց գուրին մէջ
թօթափելու համար զայն: Նոյն իսկ այն ժողո
վուրդներն զորս անգոսնած էր երբեմն, իրենց թա-
գաւորներուն առաջնորդութեամբ յաղթական պը-
տոյտ մ'ըրբին Գաղղիոյ մէջ: Կայսրութիւնն օտար
ձեռքերէ ճնշուած՝ օրհասական ճիչն արձակեց.
նոյնպէս և Նաբօլէօն օտար ճնշման ներքև հողւոյն
վերջին հրաժեշտը տուաւ:

Նաբօլէօն թէև սխալմունքներ ըրաւ, այսու
հանդերձ մեծ պիտի մնայ, և դարն՝ որ ծնունդ
տուաւ անոր, իրաւամբ պիտի փառաւորուի: Նա-
բօլէօն իւր յաջողութիւնն և բարձրութիւնը կը

պարտի յեղափոխութեան, իւր հանճարոյն, անխոնջ
աշխատութեանն, կորովամտութեանն և դէպքե-
րուն: Իսկ իւր սխալմունքն ծնունդ են մարդկային
բնութեան, փառամոլութեանը՝ զոր յաջողութիւնն
իրբև հրէշ մ'աճեցուց, և այն ամենայն եղելու-
թեանց որք իրեն դէմ դաւաճանեցան: Կր զարմա-
նամ Նարոլէօնի վրայ, կր սիրեմ հասարակապետու-
թիւնը, երկու անգամ արեան և անիշխանութեան
մէջէն ելաւ այն, և երկու անգամ երկու Նարո-
լէօններէ փճացաւ՝ Մեծէն և Փոքրէն, որք իրենց
երկաթեայ ձեռամբ խեղդեցին մտաց և գործոց ա-
զատութիւնը:

Ութ տարիներ անցան Սէտանի նսեմ օրէն ի
վեր: Ես բնաւ չմասնակցեցայ քաղաքական կե-
նաց: Այսօր պանծալով կը տեսնեմ թէ հասարա-
կապետութիւնն կը հաստատուի Գաղղիոյ մէջ. կը
տեսնեմ Գաղղիոյ վերականգնումը նոր կենսական
ուժով զօրացած. կը տեսնեմ անոր զարգանալն,
և կը հրճուիմ երբ կը նկատեմ զինքն՝ որ ի տես
աշխարհի կը հանդիսանայ վերստին մեծ և փա-
ռաւոր, իւր վաղեմի հայրենաժառանգ ձիրքերովն,
թաւալդլոր մոլորելէն և այնչափ վար իյնալէն
վերջը թաւամորթ և նուաստացաւցիչ կառավա-
րութեան մի պատճառաւ:

Գաղղիոյ անկումն անապին փոս մի շացաւ
քաղաքակրթեալ աշխարհին մէջ. իսկ Գաղղիան
վեր կանգնած՝ փոխան թագի, հասարակապետու-
թիւնն ունենալով զլիսուն վերև, կը ձեացնէ
այն զօրութիւնն որ ձեռք կուտայ լուսաւորու-
թեան:

Նաբօլէօններուն վերջին յուսոյ նշոյլը նուազեցաւ գերեզմանին մէջ. հետեւապէս հասարակապետութիւնը մէկ թշնամի նուազ ունի, և յաղթանակ մ'աւելի. սակայն յաղթանակ մի զոր և ոչ արեան կաթիլը կ'աղարտէ: Այն օրն որ հասարակապետութիւնը խեղդամահ ըլլայ վերստին, յանձնառու չի պիտի ըլլամ երբէք անոր թաղման հանդիսին ներկայ գտնուելու. մայրասպան չեմ ըլլար հայրենակցացս գործակից ըլլալով. այլ կր թողում հայրենիքս, կը փախչիմ ձեռքերս չի ներկելու համար անոր արեամբն:

Սիրտս որ մեռած էր ամեն վայելից նկատմամբ, Գաղղիոյ համար կ'ապրէր միայն երբ զձեզ ճանչցայ, տիկի՛ն:

Հայրս պատուաւոր և ազնուասիրտ մարդ մ'էր: Աշխարհիս մէջ երկու մեծ սէր Գլնէր այն. միոյն առարկան էր Նաբօլէօն, միւսն էր իւր զաւակը: Մօրս երակաց մէջ տոհմիկ արիւնը չէր շքրջէր. բայց ի՞նչ փոյթ էր այդ հօրս որ սիրեց զինքն և հետն ամուսնացաւ: Նա ունէր գեղեցկութիւն և առաքինութիւն, և ասոնք բաւեցին իւր սրտին. երջանիկ ապրեցան երկուքն ալ, և ես իրենց սիրոյն պտուղն եղայ: Ի՞մ վրաս ամփոփեցին ամենայն խրնամք զիս արժանաւոր մարդ մ'ընելու համար: Ուսմունքս փառաւոր յաջողութեամբ աւարտեցի, երիտասարդ էի, ծնողքս կը պաշտէի և նոյնչափ աշխարհիս ուրախութիւնները: Տակաւին շատ երիտասարդ էի երբ հայրս կորուսի՝ և քիչ ժամանակէն վերջն անմխիթար մայրս: Ի՞մ այս երկու սիրականներուս մահն յիմարեցուց զիս, բայց ժա-

մանակն վիշտս սփոփեց, և զուարճութեանց յորձանքին տուի ինքզինքս:

Հարուստը շատ բարեկամներ կ'ունենայ, զի ամեն մարդ բարեկամութեանը կը փափաքի, անոր հաճելի կը ջանայ ըլլալ բաղձանացը կատարման ծառայելով, զինքը շողոքորթելով, և փայլուն ապագայ մարգարէանալով իրեն: Հացկատակներն անոր կը փակչին, կը յարձակին ամեն կողմէ, քսակին տէր կ'ըլլան, առատապէս ոսկիները կը քաղեն, ամեն օր նոր հաճոյք կ'ստեղծեն, նոր շքուայլութեան դուռ կը բանան մինչև որ վերջին փողն սպառի, յետոյ կռնակ կը դարձնեն նոր որս փնտռելով: Օրերն և գիշերներն կը յաջորդէին և նոյնպէս վայելք կենաց. անդիմադրելի վտանգի ենթարկուած էր հարստութիւնս, զի ոչինչ կրնայ դիմանալ անսահման շքայլութեան: Բայց երջանիկ կամ աղէտալի դէպք մի կայնեցուց զիս խորխորատին եզերաց վրայ, քսակս ազատեց, բայց սիրտըս կորսնցուց

Օր մի մինչ կը շրջագայէի, սքանչելի գեղեցկութեամբ աղջկան մի հանդիպեցայ. կարծես թէ Քափայէլի խարտեաչ երևոյթներէն մին էր որ մարմնաւորած էր հրային սիրոյ ազդեցութեամբ. ձևերն աղնուական էին և միանգամայն պարկեշտ: Իւր ետևէն զացի և տեղեկացայ որ հայրն համեստ և պատուաւոր վաճառական մ'էր: Այդ հրաշալի տեսիլն սրտիս մէջ դրոշմուեցաւ, զայն կը փնտռէի անընդհատ և ամեն տեղ ետևէն կ'երթայի: Նշմարեց զիս, և ցնծութեամբ համակուեցայ իրր դիտեցի թէ շէր խոյս տար ինձմէ ամենեւին:

Գիշեր մի թատրոնը դիմացս էր նստած, կը նայէի անոր հիացմամբ, երաժշտութիւնը սիրագրրաւ սիրտս կը յիմարեցնէր: Երբ դերասանն երգեց հետևեալ խօսքերը «Յերանս ոչ ևս կարող է լռել սրտիս գաղտնիքը. կը սիրեմ զքեզ» ցնորաձի նման տեղէս ցատկեցի անոր նայելով, տեսայ որ աչքերը խոնարհեցուց այլայլութեամբ և տխրութիւնը պատեց զինքը: Վերջապէս օրուան մէկը միջոց գտայ անոր խօսելու և յայտնելու այն հուրը որ զիս կը լափէր, և իրեն սիրոյն փոխադարձ յայտնութիւնը լսելու: Ուղեցի անմիջապէս հօրը դիմել մեր ամուսնութեան արտօնութիւնն ստանալու համար. բայց սոսկալով իմացուց թէ ինքը սահմանուած էր հարսն ըլլալու մարդու մ'որ զինքը կը պաշտէր, իբր փոխարինութիւն հակակրօութիւն ընդունելով: Քօռին իւր հօրը կը զոհէր իւր տասն և ինն գարունները, սիրտն և շրնորհքները. զի որ և է մերժում ի կորուստ պիտի մատնէր իւր հայրն: Այս դառն խոստովանութիւնը կարծես թէ երակներէս բոլոր արիւնս քամեց, հանդերձ այսու կը յուսայի դարձեալ թէ օր մի գեղանին իմս պիտի ըլլայ դարձեալ:

Զիրար կը տեսնէինք միշտ զիրար պաշտելով, և կ'սպասէինք... ինչ բանի. մենք ևս չգիտէինք: Վերջապէս Քօռինին նշանածն ուղեց փութացնել հարսանեաց հանդէսը զոր տարաբաղդ աղջիկն հեռացնելու միջոց գտած էր միշտ: Մարդը կ'սպասեմար կատարելապէս աւրելու Քօռինին հօրը վաճառանական գործողութիւններն, և հայրը կըսպառնար իւր դաւակն ուրանալու: Կատղած. յու-

սահատած, սիրուհւոյս հօրը կը ներկայանամ, մեր փոխադարձ սէրը կը յայտնեմ անոր, կ'իմացնեմ ամեն զոհ կատարելու պատրաստ ըլլալս և աղջիկը կը խնդրեմ ինձ հարսնացնելու:

Նախ օրումտեցաւ նա և ուզեց զիս ճամբել. բայց յետոյ ի գուժ շարժեցաւ տեսնելով արտասուքս, երիտասարդութիւնս, լսելով թախանձանքս: Ինքն ալ յուզուեցաւ և կարեկցութեամբ ըսաւ «Քօռինս կը զոհեմ» պատիւս և միւս վեց զաւակացս ասպագան փրկելու համար: Բաղդս աղջկանս նշանածին ձեռաց մէջն է. այդ մարդը կը պաշտէ զնա, և չկայ նկատմունք որ զինքը հրաժարեցնէ զաւկէս: Ըսէ՛, ի՞նչ կրնամ ընել. կարծես թէ հոգիս չ'արի՞ւնիր աղջկանս մարտիրոսութիւնը պատրաստելով»: Ի՞նչ կրնայի պատասխանել, ի՞նչ կրնայի ընել: Ուզեցի Քօռինին հետ փախչիլ, բայց նա չհաճեցաւ հօրը չփնասելու համար, և սակայն իւր սէրն անոր զոհելու քաջութիւնը չունէր:

Հարսանեաց սահմանուած օրն մօտեցաւ, և կարծես թէ դժոխք բոլոր հուրերովն և տանջանքներովն յիս կը բնակէր: Տխուր էր Քօռին, սակայն կ'երևար թէ բաղդին կ'ուզէր հպատակիլ: Այս պատճառաւ կը մեղադրէի զինքը սաստիկ կշտամբանօք, ծայրայեղ դառնութեամբ, և նոյն իսկ կը կասկածէի իւր զգացումէն: «Հանգիստ եղի՛ր, կ'ըսէր, դո՛ւ ինքդ պիտի դատես եթէ կը սիրեմ զքեզ»:

Հասաւ օրն որ զՔօռին պիտի կորզէր ինձմէ վերջնական կերպիւ: Խենդեցած էի, ուզեցի անձս

չարչարանաց մատնել՝ գանձիս յափշտակութեան
տկանատես ըլլալ, հարսանեաց հանդէսին ներկայ
գտնուելով: Պսակին համար որոշեալ ժամէն քիչ
յառաջ եկեղեցին դացի, յարմար տեղ մ'ընտրեցի
ուսկից կարենամ զինքը տեսնել և իրմէ տեսնուիլ,
իւր հոգին տանջել, մահացնել, վայրագ յուսա-
հատութիւնս աչացն առջև պարզելով: Արդէն ան-
թիւ լոյսեր իրենց շողովն եկեղեցին կը լուսաւո-
րէին, հրաւիրեալներն հետզհետէ կուգային կը տե-
ղաւորուէին, հանդիսին սահմանեալ ժամն կ'անց-
նէր, և հարսն ու փեսայն տակաւին չէին երևնար:
Ամեն կողմէ անհամբերութեան նշաններ սկսան
տեսնուիլ, ամեն մարդ չորս կողմ իւր նայուածքը
կը շրջէր: Տենդը գրաւած էր զիս, քրտինքը
ձակտէս կը հոսէր. այս յապաղումն ուրախութիւն
կը պաածառէր ինձ, արփի մ'էր որ հոգւոյս մը-
ռայլը կը լուսաւորէր, երբ յանկարծ ահաւոր ձայն
մի եկեղեցւոյն մէջ որոտաց «Հարսը մեռաւ»:
Նախ անհնարին կերպով շուարեցայ, ոչ յառաջ,
սչ ետք կ'երթայի, անշարժ կը մնայի. յետոյ եկե-
ղեցիէն դուրս նետուեցայ, Քօռինի տունը վա-
զեցի: Հոն կը տիրէր զարմանալի շփոթութիւն մի.
հարսանեաց ուրախալի պատրաստութիւններն կը
կորսուէին արտասուաց և կոծերու տխուր ձայ-
նակցութեանց մէջ: Իբրև մուկին կենդանի վա-
զեցի Քօռինին սենեակը և տեսայ զինքն, ո'հ,
հարսանեաց ճերմակ զգեստներով զարդարուած,
անկողնոյն վրայ տարածուած կը նիրհէր մահուան
քունով՝ զոր պատրաստած էր ինքն անձամբ: Իւր
խաչաձև ձեռաց մէջ բռնած էր այն թառամեալ

վարդը՝ զոր տուած էի իրեն անաջին տեսու-
թեանս միջոցին, և այս մեր սիրոն մահուան
խորհրդանշանն էր: Նետուեցայ պաշտելի մարմ-
նոյն վրայ՝ իրեն հետ մեռնելու բաղձանքով: Երբ
խելքս գլուխս եկաւ անկողինս էի, սենեկիս մէջ
բարեկամներ կը հսկէին վրաս: Մահուան դռներն
հասայ, բժիշկներն ամեն յոյս կտրեցին: Մհ, ին-
չո՛ւ անոնց այդ գուշակութիւնը չիրականացաւ,
որով ազատ կը մնայի այնչափ տքնութիւններէ և
յուսահատութիւններէ, և մինչ հազիւ երեսուն
տարեկան էի իբր ծեր չէի հանդիսանար երիտա-
սարգութեանս մէջ՝ անտարբերութիւն և զգուանք
զգալով կենաց համար:

Այն աղետալի օրէն ի վեր ուրիշ մարդ մ'ե-
ղայ. սիրտս մեռած էր ամեն վայելից համար, և
միայն Քօսիին յիշատակաւն կ'ապրէի: Նուիրեցի
կեանքս և հարստութիւնս մարդկութեան թշուառ-
ներն սփոփելու, և մանաւանդ դժբաղդ սիրահա-
րաց օգնելու: Կը սահէին օրերն, և իբրև օտա-
րական կը նայէի կենաց: Բազդն ուզեց որ քեզ
հանդիպիմ երբ դու նուազեցար վաճառատան մէջ.
ոչ ոք կը ճանաչէր զքեզ, ես իբրև պաշտպանդ
կանդնեցայ: Երբ տժգոյն և մահատիպ դէմքդ աչ-
քիս զարկաւ, կարծեցի թէ Քօսիինն էիր, այնչափ
անոր զարմանալի կերպիւ կը նմանէիր. որչափ
քեզի նայէի այնչափ կը թուէր ինձ ճանչնալ անոր
դէմքին գծերը: Ի քեզ կը գտնայի Քօսիինս, և
յուսահատաբար կը ջանայի քեզ վերակենդանու-
թուն տալու, զի կը կարծէի թէ զքեզ կորսնցնելն
կրկին անդամ զինքը կորսնցնել էր: Վերջապէս

բաղղն ինձ կեանքդ պարգևեց . աչացդ անոյշ նայուածքին մէջ , ներդաշնակ ձայնիդ , տխուր ձևիդ , մելամաղձոտ ժպտիդ մէջ կը գտնամ վերստին գանձը զոր կորուսի :

Չեմ հարցներ քեզ , Մայտա՛ , ով ըլլալդ , վասն զի Քօռինին նմանողն անոր պէս հրեշտակ մ'է անշուշտ : Միայն կը հարցնեմ եթէ անձդ և սիրտդ ազա՞տ են , և եթէ են , անձս և սիրտս կր նուիրեմ ձեզ :

Աւա՛ղ , կո՛մս , պատասխանեցի , անձս ազատ է բայց սիրտս՝ ոչ : Կարգը քեզ եկաւ արդ ինձ ունկընդիր ըլլալու . օրինաւոր իրաւունքդ է որ խոստովանութիւնս ընեմ քեզ , զի ինձ համար եղբայր մի , հայր մ'եղար դու : Պատմեցի իրեն բոլոր տըխուր արկածներս մի ըստ միողէ , և երբ աւարտեցի , անհուն բարկութեամբ համակուած ոտք ելաւ և ըսաւ « Կուզե՞ս որ քեզ վրէժխնդիր ըլլամ այդ նենգաւորը պատժելով » : Ոչ , ոչ պատասխանեցի , չեմ ուզեր եղեռնագործ ըլլալ և չարիք տեղացնել այն արարածին վրայ զոր երբեմն սիրեցի . թո՛ղ ապրի և եթէ խիղճ մ'ունի , ինձ հասուցած վիշտերովն պիտի չարչարուի . իսկ եթէ չունի , ի՞նչ հարկ հրէջի մի պիղծ արեամբն ներկել անբիծ ձեռքերդ :

« Մեծ ես դու , ըսաւ ձեռքերս սեղմելով , և իրաւունք ունէի կարծելու թէ հրեշտակ միայն կրնայիր ըլլալ » : Կոմսն սկսաւ շրջագայել սենեկին մէջ խոր մտածութեամբ , յետոյ քովս նստելով ըսաւ « Վէրքդ տակաւին խիտ նոր է . երբ բուժուելու ըլլայ , երբ օր մի սիրտդ նեցուկ փնտռէ

գիտցիր որ իմս պատրաստ է քեզ համար : Եւ եթէ ուրիշ անձ մի վերադասես ինձ, սիրէ՛ դինքն առանց բնաւ խիղճ ընելու՝ բարեկամութիւնդ միայն ինձ շնորհելով, երջանիկ եղի՛ր, ու քեզմով և ես երջանիկ կ'ըլլամ : Եթէ մեկնիս՝ կուգամ այցելել քեզ Վոսփորի ափանց վրայ . մինչ ներկայ ես, ներկայութեամբդ կ'ապրիմ, և մինչ բացակայ յիշատակաւդ : Հակառակ կամացդ դուցէ եղբայրդ պիտի ըլլամ և քեզի համար ապրելովս՝ Քօռինիս համար ապրած պիտի ըլլամ) :

Կան այնպիսի պարագաներ ուր բառ չենք գըրտներ հոգին լրուլի գրաւող զգացումներն արտայայտելու համար . երախտագէտ սրտիւ ձեռքս միայն երկնցուցի կոմսին . առաւ զայն լռին, և՛ արտասուք մի ինկաւ վրան : Միշտ և հանապաղ անձնուէր բարեկամուհի մի պիտի ունենաս յիս, ըսի, երբ յուզմունքս հանդարտելով ներեց ինձ որ խօսիմ :

«Կ'ընդունիմ, հոգի՛դ դու ազնիւ եւ վսեմ» յարեց նա, եւ սենեկէն դուրս ելաւ գրգռուած :

Մեկնելու ժամանակս հասնելով՝ հարկ եղաւ ինձ դուրս ելնել, ոյժս փորձել, և մանաւանդ նորէն ոյժ վաստկիլ ընելիք ճամբորդութեանս համար : Տկար էի դեռ, և կը պատրաստուէի ետ դառնալ երբ դիտեցի մեծ բազմութիւն մ'որ եկեղեցիէ մի ներս կը մտնէր . ես ալ հոն մտայ, նա մանաւանդ հոգիս պէտք ունէր տաճարի մի խորախորհուրդ ազդեցութեան : Դիտեցի որ այդ սրբաւայրն զարդարուած էր մասնաւոր շքեղութեամբ հանդիսաւոր արարողութեան մի համար :

Մեծ էր բազմութիւնն, և երգեօնը եկեղեցին կը գրաւէր փառայեղ ձայնիւ, իբրև նուագածութեան թոյր: Անուրանալի է սրբազան երաժշտութեան ազդեցութիւնը տխուր հոգւոյն վրայ, զի այդ նուագածութիւնը կուլայ, կը հեծկլտայ, կը հառաչէ: Այնչափ անկէ գրաւուեցայ որ շուրջս ոչինչ կը լսէի և ոչ իսկ կը տեսնէի. կարծեցի թէ երկրէս վերացած էի, թէ ինչ որ մարդկային է անյայտ եղած էր ինձմէ, թէ Աստուծոյ հետ միացած էի, երբ յանկարծ անսովոր շշուկ մի յափշտակութիւնս փարատելով դրդեց զիս գլուխս վեր առնելու: Տեսայ խորանին առջև գեղեցիկ երիտասարդուհի մ'որ հարօր սպիտակ զգեստներով եկած էր իւր երկնային ամուսնոյն միանալու, խումբ մի մայրապետներէ շրջապատուած՝ որոնց սև հագուստները հակապատկեր մի կը ներկայացնէին երիտասարդուհւոյն զարդուցն հետ:

«Ան՛ղճ հրեշտակ, մնչեց քովէս ազնուադէմ կին մի. այնչափ երիտասարդ՝ և արդէն սրտի պատրանքը ճանչցաւ: Իւր գեղեցկութիւնը սև պատանքի ներքև պիտի թաղէ, և կրօնասիրութեամբը պիտի ջանայ մոռնալ զինքը խաբող նենգաւորը»:

Այդ ներքին վիճակն իմինիս կը համապատասխանէր. արդեօք երկնային ազդ մ'էր այս որ կը յայտնէր ինձ հետեւելու ընթացքս: Կը նայէի անձանօթ պատանուհւոյն որ քոյր էր ինձ թշուառութեամբն, և կը համակրէի իրեն, կը սիրէի, կ'ուզէի մխիթարել զինքն ըսելով «Ես ևս սիրեցի, մատնուեցայ, զոհուեցայ, դու չես առանձին»:

Չուարթ երաժշտութիւն մի կը լսուէր, գեղեցիկ ձայներ կ'երգէին, սպիտակափայլ և ծաղկազարդ հարսն հռչակելով: Յանկարծ մահագուշակ նուագածութիւն մի յաջորդեց առաջնոյն, մէն մի հնչիւն սև հառաջ մ'էր որ կը բղխէր տեղի ունեցող այդ անհուն զոհողութենէն. անհո'ւն կ'ըսեմ, փասն զի բնութիւնը, սիրտն ու երիտասարդութիւնն էին նահատակողները:

Այդ զոհին գեղեցիկ մաղերն ինկան անգութ մկրատի ներքեւ: Ուրախառիթ սպիտակ զգեստուց յաջորդեցին տխրագոյնք, և սեւ ծածկոյթի մի ներքեւ կոյսն տարածեց իւր մարմինն, և մեռելոց աղօթքն գուժեցին թէ ծաղկահաս հոգի մի մեռած էր աշխարհին հաճոյից համար, թէ աղօթից և անձնուիրութեան կեանք մի կ'սկսուէր, և թէ գթութեան քոյրերն քոյր մի աւելի ունէին, ինչպէս և թշուառներն՝ մայր մի: Սեւ ծածկոցն աշխարհային կինն ոչնչացուցած էր, և անկէ բղխած էր կոյսն մենաստանի:

Այս տեսարանը զիս ստատիկ շարժեց, կարծես թէ սփռիանք մի կը գտնէի այս լրացած զոհողութեան առջեւ: Հրաժարիլ ամեն երկրային վայելքներէ, անջրպետ մի դնել ընդմէջ անցեալ յիշատակաց և ներկային՝ ամփոփուելու համար Աստուծոյ անհուն գաղափարին մէջ, ահա՛ խորհուրդն ոտ յղացայ՝ ընդհուպ գործադրելու դիտաւորութեամբ: Կարծես թէ թեթեւութիւն մի զգացի ցաւոցս բռնին նկատմամբ և վայրագ ուրախութիւն մի համակեց զիս:

Եկեղեցական երգերը դադրած էին, և գրեթէ

բոլոր հանդիսականներն մեկնած . լուսթիւնը տի-
րած էր ի սրբավայրին : Միտքս գրաւուած էր
տեսածէս , և սիրտս գոհ էր գործադրելու խորհր-
դոյս պատճառաւ : Եկեղեցիէն յետին մեկնողներէն
էի , ոտք ելայ երթալու համար , և ահա . . . ո՛վ
Տէ՛ր իմ . . . տեսայ Տիգրանն որ թեւ կուտար երի-
տասարդ կնոջ մի դէպ ի եկեղեցւոյ դուռն ուղղուե-
լով : Հազիւ հազ կարողացայ խեղդել այն աղաղակն
որ սիրտս կ'ուզէր արձակել : Ամպ մ'անցաւ աչ-
քերուս առջևէն , և ինկայ վերստին բազմոցին
վրայ : Չգիտեմ որչափ ժամանակ նուազած մնացի ,
միայն թէ երբ սթափելու վրայ էի , թուեցաւ ինձ
լսել Տիգրանայ ձայնն որ անոյշ կերպիւ կը խօսէր
ինձ : Աչքս բացի , բայց ինքն քովս չէր , անձանօթ
մարդ մի միայն կը հսկէր վրաս : Երբ կարողացայ
խօսիլ՝ հարցուցի մարդուն թէ ուրիշ անձ մի չէ՞ր
գտնուած քովս պահ մ'առաջ : Ոչ , պատասխանեց :
Բայց խօսելու եղանակէն դիւրին էր մակարերել
թէ ճշմարտութիւնը կը ծածկէր : Կրկնեցի հար-
ցումս այնչափ թախանձանօք , որ բարի մարդն ի
գուլթ շարժելով խոստովանեցաւ , թէ երիտասարդ
մի արտասուլից աչերով և գորովանօք զիս խնա-
մած՝ և մեկնած էր սթափելու ժամանակս , պատ-
ուիրելով իրեն որ ներկայ գտնուած ըլլալը չի
յայտնէ ինձ , մինչ քովի յուզուած երիտասարդու-
հին կ'աշխատէր անոր ցաւն սփռիելու : Այդ մարդն
եկեղեցւոյ լուսարարն էր , և յայտնեց թէ առատ
պարգև ընդունած էր Տիգրանէն՝ ինձ պէտք եղած
խնամքը տանելու համար : Կառք մի բերել տալով

մէջը մտայ եւ տեղս վերադարձայ, չգիտեմ
ինչպէս:

Կոմսը մեծ մտատանջութեամբ կը մաշէր երկարատե բացակայութեանս պատճառաւ, ու բացարձակ ուրախութեամբ դիմաւորեց զիս: Բայց գիտելով որ անկերպարան էի, անմիջապէս հասկըցաւ թէ տարօրինակ դէպք մ'ունեցած էի: Պատմեցի իրեն եկեղեցական հանդէսն, և սոսկալի արկածս: «Թո՛ղ որ վրէժդ լուծեմ վերջապէս», ըսաւ, բարկութեամբ վառուած: «Կարծես թէ արեան կաթիլներն վէրքերը կը բուժե՞ն, պատասխանեցի, թո՛ղ ապրի և իւր խիղճն ըլլայ իւր դատաւորը»:

Կը պատրաստուէի Կոմսէն բաժնուիլ: Արդէն կը սիրէի զինքն իբրև եղբայր, և բաց ի սրտէս պատրաստ էի կեանքս անգամ նուիրել իրեն: Ինքն անմխիթար կը թուէր մեկնելուս պատճառաւ. Կեանքը, կ'ըսէր, ինձ համար բեռ մ'էր, իսկ արդայնպէս չէ քանի որ նպատակ մ'ունիմ, այսինքն ապագադ ապահովել, երջանկութիւնդ հաստատել: Լե՛ր երջանիկ. ես կամ թէ ուրիշ մի բարեբաստութեանդ նպաստէ փոյթ չէ. բաւական է որ բարեբաստ ըլլաս»:

Կո՛մս, մեջեցի լալահառաջ, եթէ սիրտս կարող ըլլար յաւերակացն ներքև վերականգնիլ, ըզքեզ պիտի պաշտէր, ո՛վ մարդկանց ազնուագոյնը. բայց կը վախնամ թէ վճռողական կերպիւ մեռած է այն: Միայն թէ լաւ գիտցիր թէ ունիս յիս քոյր մի երախտագէտ՝ պատրաստ ամեն ժամանակ քեզ զոհուելու, և ըրած բոլոր անձնուէր ծառայու-

թիւններդ նոյնչափ անձնուէր ծառայութեամբք
փոխարինելու :

Մեկնեցայ Փարիզէն , տխրութեանցս բոյնը
վերադարձայ յուսարեկ և տկար մարմնով : Գտայ
վկրստին զաւակս , անոր տեսքովը մխիթարուեցայ ,
և վայրիկ մի ցաւերս մոռցայ : Իսկ Յուլիանէս
կարծես թէ զիս վերստին կ'ստանար մահուան
ճիրաններէն : Լեոն զաւակ մ'է ինձ համար : Մո-
տերս պիտի հաղորդեմ իրեն՝ աշխարհիս հրաժեշտ
տալու որոշումս : Գեղեցիկ օրերուս ժամանակ լը-
սած էի թէ՛ Տիդիս խիստ վայելուչ կուսարան մի
կայ՝ ապաստանարան ազնուատոհմ հոգիներու : Հոն
կը փափաքիմ երթալ . Լեոնին կը մնայ հարկ եղած
միջոցներուն դիմել , զիս սոյն վանքին մէջ ընդունել
տալու համար : Եւայց արդ՝ աղջիկս կուզեմ վայել-
ել , զգալ թէ ամբողջապէս մայր եմ մինչև որ
կեանքս Աստուծոյ նուիրեմ :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Ինչ , Մա'յտա , սէրն ուրեմն մինչև այդ աս-
տիճան կը կուրցնէ՞ զքեզ որ կը հաւանիս վանքի
մի շորս պատերուն մէջ բանտարկուելով՝ զոհելու
ծաղիկ հառակդ , ազատութիւնդ , վերջապէս ամ-
բողջ կեանքդ : Եթէ կուզես ապրիլ վշտաբեկ՝ ա-
ռանձնութեան մէջ , Աստուծոյդ համար միայն .
եթէ կուզես թշուառ մարդկութեան մէջ ծառա-
յել , հարկ է ուրեմն որ ուրիշ դժբաղդներու ըն-
կերանաս , և այնպիսի ուխտերով կապուիս որ
անհնարին ըլլայ քեզ զանոնք դրժել , եթէ օր մի
զղջաս ըրածիդ վրայ : Արդի յուսահատ վիճակիդ

մէջ թուի քեզ թէ ժամանակն անկարող պիտի ըլ-
լայ ցաւդ դարմանելու, և թէ պիտի մնաս միշտ
այս տխուր տրամադրութեամբդ: Համարելով թէ
այդպէս է, միթէ պատճառ մ'է որ մայր ըլլալէ
դադրիս, և զաւակդ որբութեան դատապարտե-
լով պարտաւորես անոր աչքերն կենդանի մահուանդ
վրայ լալու: Բայց նախ ըսէ՛ ինձ, ունի՞ս դու
այդ իրաւունքը: Կին մ'որ ծնունդ կուտայ զաւ-
կին, կ'ուխտէ անբարբառ հաստատել անոր եր-
ջանկութիւնն. և դո՛ւ մայր, կուզե՞ս Յուլիա-
նէիդ գեղեցիկ աչերն արտասուաց երկու աղբիւր-
ներու փոխել: Այս ընթացքիդ մէջ կը տեսնեմ
սոսկալի անձնասիրութիւն. կը տեսնեմ որ զքեզ
սիրողը կը զոհես չ'սիրողին. արդարև աններելի
է վարմունքդ:

Ըսէ՛ ինձ նախ եթէ կայ բան մի այնչափ ան-
գութ և բարբարոս որչափ վանք մ'որ բոյն մ'է
թշուառութեանց և հարստահարութեան, սւր կամ-
քը, զգացումն ու միտքը շղթաներ կը կրէ, ուր
կը գործադրուի վերջապէս մարդկային բարոյական
սրբապղծութիւնն, եթէ ներելի է այս բացատրու-
թիւնը: Մարդն որ ազատութեան համար ծնած է,
կրնա՞յ արդեօք շղթաներու մէջ հաճոյք զգալ:
Սիրտն որ պաշտօն ունի սիրելու, կրնա՞յ չսիրել:
Միտքն որ սահման չունի, կրնա՞յ ամփոփուիլ կրօ-
նից գաղափարին մէջ լոկ. արդեօք սահմանելոյն
չհանդիպիր անեզրին ծառայել կարծելով: Ինու-
թեան մէջ ամենայն ինչ տիեզերքիս ընդհանուր
օրինաց հպատակելով կը ծնի, ազատօրէն կ'աճի,
ազատօրէն կ'սպրի:

Պատասխանէ՛ ինձ, Մա՛յտա, ի՞նչ պիտի ընես
եթէ գործող միտքդ ուզէ ջախջախել օր մի իւր
կապերն, անկարելի պիտի ըլլայ այդ, զի ցոյց
պիտի տան քեզ վանքին չորս որմերը: Եթէ վըշ-
տահար սիրտդ վերածնի յօժարութեամբ բարասել,
ցոյց պիտի տան քեզ վանքին չորս որմերը: Եթէ
տազնապէն պրկուած լեզուդ օր մի փորձէ խօսիլ,
ցոյց պիտի տան քեզ վանքին չորս որմերը, այ-
սինքն մտաց, սրտին և լեզուին կախաղանն, և
կամ լաւ ևս ըսեմ՝ կենաց մահը: Օ՛ն ուրեմն,
հրաժարէ՛ խորհուրդէդ, մրցէ՛, տանջուէ՛, մե-
ռի՛ր ի հարկին, բայց ազատ մեռի՛ր, մա՛յր մնա-
ցիր:

Կուզես զոհուիլ ապերախտի մի համար որ
թողուց զքեզ: Կը ցանկա՞ս ուրեմն յուսահատու-
թեամբդ հրճուեցնել անոր աչքերն՝ արժանա-
պատուութիւնդ կատարելապէս մոռնալով: Մեռի՛ր
լռութեամբ՝ եթէ կարելի չէ ապրիլդ, բայց մի
չնորհեր այդ նենգուորին նուաստութեանդ տե-
սարանը: Գիտեմ որ սէրը զօրութիւն մ'է որ կը
բռնանայ մեր վրայ, և թէ անկարելի է իւր լուծը
թօթափել եթէ նաև կամինք: Գիտեմ որ սանձ
ընդունող և տրամաբանող սէրը՝ սէր չէ. զիտեմ
թէ անհնար է շիջուցանել հուրն այն՝ որ կայրէ
զմեզ: Սակայն այս յուսահատ մրցման մէջ պատ-
ուաւոր միջոց մի կը մնայ մեզ, այն է մեռնիլ
վեհանձնութեամբ, զի լաւագոյն է մահն մեծ քան
նուաստ կեանքն: Ուստի կուզեմ իմացնել քեզ թէ
լաւագոյն կը համարիմ մեծ յիշատակիդ վրայ ող-
բալ. քան թէ փոքր և ողորմելի կեանքովդ հըրճ-

ուիլ : Եւ սակայն , Մա'յտա , գիտես որ եթէ աշխարհ կ'ընծայէ ինձ հաճոյք մի , եթէ կայ յօդ մ'որ կենաց հետ կը կապէ զիս՝ քու բարեկամութիւնդ է . քու յիշատակաւդ կսփոփեմ իմ առանձնութիւնս որ անձնական անդարմանելի ցաւերս առաւել ևս կը դառնացնէ : Քու մահուամբդ կը կտրես այն վերջին օղակն որով կը յարիմ կենաց , կը մարես վերջին նշոյլն որ մթազգած օրերս կը լուսաւորէ , կը յափշտակես սրտիս վերջին սնունդըն : Հանդերձ այսու քաջութիւնն ունիմ աղաղակելու քեզ . «Մեռի՛ր , բայց մի նուաստանար» :

Իբրև մեծ շնորհ կը խնդրեմ քեզմէ , Մա'յտա , որ ազատութիւնդ պահես , և վիշտդ արիութեամբ տա՛իս : Տե՛ս , Կոմսն քեզ իւր ձեռքը կը նուիրէ , ընդունէ՛ զայն , արժանի է քեզ : Դուք իրարու սահմանուած երկու հոգիներ էք : Անոր հաւատարմութեամբ միւսին անհաւատարմութիւնը պիտի կրնաս մտնալ . հրէշ մի կը կորսնցնես , հրեշտակ մի կը գտնես . ոչ միայն չես ունենար կորուստ մի , այլ և կը շահիս :

Ձեմ՝ յորդորեր զքեզ այժմէն Կոմսին բաղդակից ըլլալ , ո՛չ : Երբ մեր սիրտը կը նուիրենք , պէտք է ամբողջապէս տանք և կամ բնաւ չտանք . անկատար նուէրն՝ նուէր չէ այլ չարիք : Իսկ դու հիմայ չես կրնար ամբողջ սէրդ նուիրել . սպասէ՛ ուրեմն . ժամանակն պիտի բուժէ ախտդ , և Կոմսին սիրտը պիտի փութացնէ այդ բուժը :

Ես ալ իբրև զքեզ երբեմն սիրեցի անյոյս սիրով . կարծեցի մեռնիլ , ապրեցայ սակայն , և վերստին սիրեցի նուիրելով կեանքս ամուսնոյ մի՛ զոր

մահը շատ շուտ կորզեց ինձմէ դժբաղդարար : Շատ
անգամ մարդս մահն յօգնութիւն կը կոչէ , բայց
ցաւոց յիշատակները ջնջուելով՝ կեանքը նոր վա-
յելք կը պարգեւէ , և յայնժամ կը վախնանք կոր-
սընցնել այն կեանքը զոր կարհամարէինք :
Եթէ մոռացում չըլլար ի՞նչ կ'ըլլար մարդկութեան
վիճակը . պիտի ոչնչանար . զի թշուառութեան վար-
ժարանին մէջ ուսումնասիրած չըլլալուն յաւակ-
նութիւնն ո՞վ կրնայ ունենալ : Ապրէ՛ ուրեմն , Մա՛յ-
տա , զաւկիդ համար , ինձ համար , և ազգիդ համար :

Հերիզայ առ Պետրոս Թ. . .

Քու ճարտարահիւս հնարքդ , Տիգրանին երկու
նամակներն , որով Մայտային անհաւատարմութիւնն
երեսին կը զարնէ նախատանօք , և զոր ձերբակա-
լեցի , անդ սրմանելի կերպիւ բաժնեցին երկու սի-
րահարներն : Մայտա Փարիզ գնաց անշուշտ Տիգ-
րանէն բացատրութիւն մ'ունենալու մտօք , բայց
նա ամուսնացած ըլլալով ոչ այլ ինչ բերաւ հոնկէ
եթէ ոչ իր պարտութեան ամօթը : Արդարեւ տըժ-
գոյն է , նա և տկար . դժբաղդ է կը տեսնեմ , զի
դէմքին վրայ սրտին սուգը նկարուած է . բայց
այդ չի գոհացներ զիս . ցորչափ իւր նուաղուն ա-
չաց մէջ կը նշմարեմ ուրախութեան նշոյլ մի , և
իւր տմոյն շրթանց վրայ գոհունակութեան ժպիտ
մի , ականատես ըլլալով աղջկանը բարեբաստու-
թեանը : Չեմ'ներեր այդ գոհունակութեան ստուերն
անգամ , և կ'ուզեմ որ իբր մայր ևս տարաբաղդ
ըլլայ , որքան եղաւ իբր սիրահար : Կ'ուզեմ որ
կասկածը լեռնին սրտին մէջ սպրդի , որպէս զի սա

իւր կնոջմէն զզուի . կ'ուզեմ արտասուք, կ'ուզեմ յուսահատութեան պատկերներ, որպէսզի Մայտային սրտին վերջին հարուածը տամ անվրէպ ձեռամբ : Մէն մի վրիժառութեանս մէջ նոր ոյժ կ'ստանամ ապրելու և զքեզ սիրելու : Վրէժխընդրութիւն . . . ո՛վ հրաշալի բառ, ո՛վ կեանք հոգւոյ . եթէ վրէժխընդրութիւնը չըլլար, ատելի նախանձորդի մ'երջանկութեանն ականատես ըլլալո՞ւ համար միայն արևն աչացս պիտի փայլէր ուրեմն :

Ո՛վ սոսկումն, երկու ոխերիմ թշնամիներս սիրով միացա՞ծ պիտի տեսնէի : Ո՛չ, ո՛չ, հազար անգամ մահը կը վերադասէի :

Դու ծառայեցիր ինձ, և ես սիրովս փոխարինեցի ծառայութիւններդ . կը սիրէիր զիս և այնպէս գործեցիր : Իսկ արդ նուազա՞ծ է զգացումդ որպէս զի յանձնառու չըլլաս դարձեալ վրիժառութեանս նպաստելու : Հանապազօրեայ փաստերդ հակառակը կը հաստատեն, և դեռ վերջին անգամ բերանդ կ'երդնոյր զիս միշտ սիրելու և միշտ գերիս մնալու :

Ձքեզ տեսնելու համար տակաւին երկու օր պէտք է : Բայց կարելի չէ ինձ այդքան համբերել . ուստի կը հարկադրուիմ քեզ գրելու, որպէս զի որոշումս յայտնեմ : Իսկ գործադրութեան մասին ապահով եմ թէ յաջողութեամբ ի կատար կը հասցնես :

Յուլիանէն սովորութիւն ունի շրջագայելու պարտիզին անտառակին մէջ, զոր շատ իսկ կը ճանաչես դու, և ուր լեւոն կ'երթայ ընդհանրապէս զինքը դիմաւորելու երբ գործէն կանուխ վերադառնայ : Պիտի լրտեսես լեւոնի վերադարձը :

և անմիջապէս անանուէն նամակ մի զրկես Յուլիանէին հասցէով, որով ցաւդ յայտնես նոյն օրուան բացակայութեանդ վրայօք՝ խոստանալով իրեն փոխարինութիւն մի երկրորդ օրուան համար: Լեւոն կնոջը բացակայութեան ժամանակ անշուշտ նամակը պիտի բանայ, կարդայ և պիտի զգուշանայ որ և է դիտողութիւն ընելէ, որպէս զի հետեւեալ օրն իւր կնոջ նենգաւորութիւնը բռնէ: Իսկ դու ջանա՛ դէմքդ այլափոխելու, և անտառակին մէջ պահուելով՝ խոյս տո՛ւր միայն երբ Լեւոնին գալուստը նշմարես. այնպէս վարուէ՛ որ փախուստդ տեսնէ միայն, որով անձիդ վրայ կասկած յարուցանելու վախէն ազատ մնաս:

Նամակը, ներկայութիւնդ, փախուստդ, բաւական կ'ըլլան Լեւոնին կասկածներն արթնցնելու, երբ արդէն կասկածոտ է ընութեամբ, և պատուոյն զարմանալի կերպիւ նախանձախնդիր: Կարող է ամեն միջոցի դիմել իւր նախատուած պատուոյն վրէժը լուծելու համար: Յուլիանէ կը պաշտէ իւր ամուսինն, և կրնայ մեռնիլ եթէ անոր սէրէն զրկուի: Այն ժամանակ Մայտան զաւկին դըժբաղդութիւնը տեսնելով՝ իւր հոգին նոր թոյնով կը համակուի, նոր բռնով մի կը ճնշուի, որով կեանքն՝ երկարատև և դառն հոգեվար մի կ'ըլլայ: Անոր ազէտքն իմ վայելքս է, և արտասուքը՝ ջուրն է, որ քեզի համար ունեցած սէրս կը բեղմնաւորէ:

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Բոլոր խոստովանութիւնս քրի Լեւոնին. սաս-

տիկ բարկացաւ Տիգրանին բռնած ընթացքին դէմ, նամանաւանդ երբ կը նկատէր զինքը միշտ իբրև պատուաւոր անձ մի, գուցէ, ըսաւ, նոյն մատնութեամբ ինքն ևս պատժուեցաւ, և ոչ առաւել երջանիկ է քան զքեզ, իւր նամակին մէջ գրած մի քանի անորոշ տողերէն եթէ դատելու ըլլամ: Լևոն կ'ուզէր կշտամբել զՏիգրան իւր անարգ վարմունքին համար. բայց ես արգիլեցի, և ինքը խոստացաւ լռել:

Յայտնեցի իրեն, վանք քաշուելու դիտաւորութիւնս. սաստիկ հակառակեցաւ՝ այլ և այլ պատճառներ յառաջ բերելով, և մանաւանդ Յուլիանէիս կրելու ցաւն ինք զգացնելով: Հաստատեցի իրեն թէ աղջիկս իւր ամուսնական սիրովն կրնար թեթեւցնել մայրական բացակայութեան դառնութիւնն, երբ մանաւանդ իմ անդորրութեանս պիտի ծառայէր: Հեռանալովս կրնամ արդեօք մայր ըլլալէ դադրիլ, ըսի, և ո՞վ կը յաջողի դադրելու երբ մայր եղած է անգամ մի:

Քու և Լևոնին յորդորանաց հակառակ պիտի գործադրեմ խորհուրդս, զի կենաց տկար արձագանքն որ մինչև ինձ կը հասնի, վայելմանց աղօտ սլատկերը, շուրջս եղած թեթև շարժմունքն, վերջապէս ամենայն ինչ կը զայրացնէ, կը սաստկացնէ վիճակս: Անշուշտ դժբաղդներու ընկերակցութիւնը տխուր մխիթարութիւն մ'է վշտահար հոգւոյն համար. բայց պիտի գտնեմ ուրիշներ ևս որ ինձ նման կենաց դառնութիւնը ճանչցան, և այդ տեսարանը գուցէ արիութիւն տայ ինձ ցաւերուս հանդուրժելու: Պիտի գտնամ լռու-

Թիւնը, մահուան պատկերն այդ չորս որմերուն մէջ, ինչպէս կ'ըսես. և կեանքն որչափ սահմանափակ ըլլայ, այնչափ ոյժս կամփոփուի, որով առաւել դիւրութեամբ կրնամ վերջացնել մնացած օրերս: Այս աշխարհէս՝ ուրկէ կը հրաժարիմ՝ սիրելեացս յիշատակը միայն հետս պիտի տանիմ մինչև յետին շունջս պահելու պայմանաւ: Կը հարցընես ինձ թէ ի՞նչ պիտի ընեմ եթէ յանկարծ գերեզմանէն վերածնէի և բաղձայի սիրել, մտածել վերստին. երբ սիրտը սասաիկ կը զարնուի, փրկուի թիւն չգտներ: Կան վէրքեր որ կը բուժին, զի մահածին չեն. իսկ որոնք որ մահածին են, ինչպէս իմիններս, կը մաշեցնեն կեանքը սակաւ առ սակաւ, և վերջապէս կ'ոչնչացնեն:

Ամուսնութեան խօսք կ'ընես երբ հրաժեշտի ողջոյնը տուի աշխարհիս: Կը յարգեմ, կը սիրեմ Կոմսն իբրև եղբայրս, Սիրտս՝ միայն մէկ անգամ սիրեց, և այնչափ սիրեց որ մաշեցաւ: Կոմսն կը գտնայ յիս հաւատարիմ Քօռինը, կուզե՞ս որ յինքն գտնամ սիրադրուժ Տիգրանի: Կը փափաքէի նորէն յարութիւն առնուլ, ուրիշ սիրտ մ'ունենալ Կոմսին նուիրելու համար. բայց ուզելը կարենա՞լ է արդեօք միշտ:

Արդէն մահուան պատանքին մէջ դրուած եմ: Եթէ փորձէի զայն թօթափել, գուցէ մնացորդ կեանքս ալ միասին կ'առնուէր: Թողուցէ՛ք զիս լաղղիս, թողուցէ՛ք որ իրացնեմ երազս. գուցէ քիչ մի ժամանակ խաղաղութիւն կը գըտնամ: Եւ սակայն կը ներե՞ս ինձ արդեօք քեզ խոստովանութիւն մի ընել, որ զիս ամօթահար

կ'ընէ իմ աչացս առջև իսկ. լո'ւր ինձ ուրեմն :
Կան վայրկեաններ ուր Տիգրանին անկեղծ դէմքն
առջևս կը ներկայանայ . խօսքերն , խոստումներն
ականջիս կը հնչեն , և այն ատեն կ'զգամ որ սիրտս
ներողամիտ է իւր նկատմամբ , և կը պաշտպանէ
մինչև անգամ զինքը : Կը թուի ինձ թէ չկրնար
դադրիլ զիս սիրելէ , և ոչ ալ ես զինքը պաշտելէ :
Կը բանդագուշեմ , այնպէս չէ՞ արդեօք : Խենդ կը
սեպուէի եթէ զինքը պաշտպանէի և սիրէի իւր
սև մատնութենէն ետք : Ես նահատակ մ'եմ . սա-
կայն համակրելի է ինձ ձեռքն որ անգութ հար-
ուածը տուաւ սրտիս . կը կարծեմ ատել Տիգրանն ,
և կը պաշտեմ տակաւին . թուի ինձ թէ մոռցած
եմ զինքն , այլ միշտ կը յիշեմ . խոյս կուտամ
իրմէ՝ և միշտ զինքը կ'որոնեմ . այս է անհնարին
վիճակն ուր կը ծփամ անընդհատ : Սոսկալի կռիւ
մը կայ նախատուած սիրոյ և հրակէզ սրտի , ար-
ժանապատուութեանս և նուաստ զգացմանս մէջ :

Կամսն առ Մայրա

Մեկնեցար դու , Մա'յտա , և չէութիւնը գրա-
ւեց զիս : Ապրեցայ քեզմով քիչ մի ժամանակ , և
յետոյ զյիս մատնեցիր տխուր բաղդիս . խաւարն
պաշարեց զիս . մէկ աստղ կը փայլի անդ՝ իբրև
փրկարար փարոս , և այս լոյսն է քու յիշատակդ :
Մեղամաղձութեամբ համակուեցայ , և կ'զգամ
դարձեալ թէ կեանքն անտանելի բեռ մի է : Դա-
տապարտեա՞լ եմ ուրեմն միշտ Քօռիններս կոր-
սընցնելու . դատապարտեա՞լ եմ անոնց վրայ ող-
բալու՝ յանչափս սիրելէն ետք : Ըսէ՛ , Մա'տա , թէ

ինձ համար մեռած չես, թէ վերստին պիտի ծնանիս՝ ինձ նուիրելու համար նոր սիրտ մի. բայց իբր փոխարէն իմօ կը բաւէ՞ քեզ: Այնքան բարձր ես որ կարևորութիւն չես տար հարստութեանս և ընկերական վիճակիս. դիտեմ այդ մեծասրտութիւնդ. բայց անձնուիրութիւնս արդեօք քեզ կը բաւէ՞ ի փոխարէն այն սրտին զոր կորուսիր: Ըսէ՛, Մա՛յտա, պիտի սիրե՞ս զիս օր մի. կրնամ տածել այդ յոյսը. բայց չեմ ուզեր որ զիս սիրես ողորմութեան համար՝ ինձ զոհելով վեհ սիրտդ. ո՛չ, ո՛չ, չեմ հաւանիր բնաւ այդպիսի ողջակէզ մ'ընդունելու:

Սակայն եթէ անողոքելի սիրտդ չհաճիր երկրորդ անգամ բաղխելու, վստահ եմ թէ գոնէ չես մերժեր ինձ շնչած օդդ ծծելու, բնական երկիրդ բնակելու, ձայնդ լսելու, քեզ ծառայելու և անձս քեզ նուիրելու երջանկութիւնը:

Հոգս չէ հայրենիքէս օտարանալ, զի սէրն աշխարհիս քաղաքացին է. հայրենիքն է ուր որ կը բնակի մեր սիրականը: Բնիկ երկրիս վրայ նժդեհ եմ, և իմ երկնից արևն աչքս կը խայթէ: Առտնին պատճառ մի զիս կարգելու հիմա ճանբայելնելու. բայց պարագաները ներելէն անմիջապէս ետք պիտի մեկնիմ ասկէ: Ի տեսութիւն ուրեմն, Մա՛յտա:

Մայտա առ Կոմսն

Քեզի համար ապրիլ, հատուցանել ինչ որ ընդունեցայ քեզմէ, տխուր կենացդ քիչ մ'երջանկութիւն պատճառել, այս պիտի ըլլար ահա բաղ-

ձանացս մեծագոյնը: Բայց սև գիշերը կրնա՞յ արդե-
կօք լոյս տալ. անկենդան սիրտ մի կրնա՞յ կեանք
պարգևել, և ինչ որ մեռած է կրնա՞յ վերստին
ապրիլ: Քեզ սակաւ ինչ մխիթարութիւն տալու
համար քանի մի կեանք կը զոհէի, և սակայն սիրտ
մի չունիմ քեզ ձօնելու, աւա՛ղ: Բազդին անա-
գորոյն ձեռքը խեղճ սրտիս զարկաւ, և այս հար-
ուածէն ետք անկենդան մնաց այն: Դու բարու-
թեամբ ողողեցիր զիս, և ես քեզի համար ոչինչ
կրնամ ընել: Սրտագին կը կամիմ քեզ ծառայել,
և անկարող եմ յաջողելու: Քեզի հետ նոյն երկ-
նից ներքև ապրիլ, զքեզ իբր եղբայր ճանչնալ,
զքեզ մխիթարել, փափաքներուս մեծագոյնը պիտի
ըլլար: Բայց իմ երկինքս քուկդ չկրնար ըլլալ, զի
ես խաւարին մէջ պիտի ապրիմ, մինչդեռ դու
լուսոյ կը կարօտիս: Դու կեանքը կ'սկսիս, բայց
ինձ համար կը վերջանայ այն: Հրաժեշտ պիտի
տամ ամեն բանի, մահը պիտի զգենում, և սի-
րելեացս յիշատակը միայն հետս պիտի տանիմ:
Երբէ՛ք, Կո՛մս, երբէ՛ք չեմ կրնար մոռնալ զքեզ:
Երբ վանքին դռներն գոցուին ներս մտնելէս ետք,
երբ անցեալ օրերս յիշեմ, քու ազնիւ պատկերդ
պիտի ըլլայ այն պատկերներուն մին որք ինձ հա-
ճոյք կը պարգևեն: Միտքս յիշատակիդ վրայ
պիտի հանդչի, կիզուտ վայրի մէջ դրուած կա-
նաչ ոստի պէս, և հոգիս ի հեռուստ պիտի արձակէ
քեզ երախտագիտութեան և բարեկամութեան
նուագը: Վստահ եղի՛ր թէ երբ հասնի նոյն իսկ
ահաւոր վայրկեանը, բերանս անունդ պիտի տայ
միւս սիրելեացս անուներուն հետ: Մնաս բար-

եա՛ւ, կո՛մս : Ինչո՞ւ բազդը չուզեց որ զքեզ յա-
ռաջագոյն ճանաչէի . փոխանակ երկու թշուառ-
ներու՝ երկու երջանիկ կը կազմէինք : Բազդն՝ որ
հալածեց զիս՝ յուսամ թէ չպիտի ժխտէ իսկ ա-
պաստանարան մի որուն մէջ կենդանի պիտի
թաղուիմ : Վերստին կըսեմ քեզ, մնաս բարեա՛ւ :
Գուցէ մօտերս կը մեկնիմ օտար երկրի մէջ անհե-
տանալու համար :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Ամէն անգամ որ գրիչը ձեռքս կառնում, արդ-
եօք դատապարտեա՞լ եմ նոր աղէտք մ'եւս գուժե-
լու . և ո՞վ կ'սպասէր այսպիսի անակնկալ պատա-
հարի մի : Մտածէ թէ Յուլիանէ դժոխային ամբաս-
տանութեան մի ներքեւ է . աչքերն արտասուաց
աղբիւր եղան, և բերանն ոչ եւս կրնայ ժպտիլ :
Սաստիկ հիւանդացաւ այն, և կը վախնայի թէ
զինքը պիտի կորսնցնեմ :

Անանուն նամակ մի, մարդ մի որ խոյս կու-
տար անտառակին մէջէն՝ մինչդեռ աղջիկս կը շրջէր
անդ, լեւոնին կասկածները գրգռեցին : Այն որ այն-
քան ազնիւ և գորովալի էր ամուսնոյն նկատմամբ,
կարծես թէ վայրագ հրէշի փոխուեցաւ, դառնա-
պէս դանգատեցու անխղճաբար մատնուած համա-
րելով ինքզինքն, և սպառնացաւ թողուլ բնակա-
րան մի ուր անպատուութիւնը մուտ գտած էր,
թողուլ Պոլիսն իսկ վերջնական կերպիւ, և երթալ
ի տար աշխարհ իւր դժբաղդութեան վրայ ողբալու
համար : Երեւակայէ՛ խեղճ Յուլիանէիս յուսահա-
տութիւնն և իմս : Ի զուր հէքն այն կը բողոքէր,

իւր անմեղութիւնը կը հաստատէր, ու արտասուելու
լով և հառաչելով կը թախանձէր ամուսինն որ իւր
անմեղութեան հաւտայ, բայց ի. զուր: Երբ Լեւոն
կը պատրաստուէր մեկնիլ ամուսնական յարկէն, աղ-
ջիկս ոչ եւս հանդուրժելով այդ աղէտից՝ գրաւուե-
ցաւ այնպիսի տենդով մ'որ զինքը մահուան դուռը
տարաւ: Մոռցայ ամեն վիշտ, ամեն հոգ, և միայն
զաւակս ազատելու համար ապրեցայ: Իւր հիւան-
դութեան զառանցման ժամանակ կը գոչէր շարու-
նակ. « Լեւոնդ իմ սիրեցեալ, մի՛ հեռանար ինձմէ,
կ'երդնում քեզ թէ անպարտ եմ »: Լեւոն ամուս-
նոյն յուսահատ վիճակը տեսնելով, և ցնորման մէջ
արտայայտած աղերսալի խօսքերը լսելով՝ զղջմամբ
և յուսահատութեամբ համակուեցաւ, և անհուն
սիրով վերադարձաւ առ իւր սիրելին: Դառնապէս
կ'ողբար անմեղութեան դահիճն ըլլալ ուղեւուն
համար: Այս պարագաներուն մէջ կը տեսնեմ, կ'ըսէր,
չար ոգի մ'որ ուղեց ընտանեկան երջանկութիւնս
վրդովել: Պիտի գտնեմ զայն, և Յուլիանէին վրէժը
պիտի լուծեմ:

Անտանելի երկիւղներէ վերջ աղջիկս վտանգէն
ազատեցաւ, և երկրորդ անգամ մայր ըլլալս
զգացի: Ուխտ ըրի ժամանակ մի չքաժնուիլ իրմէ
որ և է դիտաւորութեամբ: Խեղճ զաւակս ինչ պիտի
ընէր առանց մօրը: Յուսահատութեան ժամանակ
ծոցս կը թափէր իւր արտսուքը, և բերանս կը
մխիթարէր զինքը՝ հաւաստելով թէ ասոնք կենաց
փոթորիկներն են, և թէ պայծառ օրեր պիտի փայ-
լին վերստին: Անմեղ արարածն ինձ իր վստահէր,
յուսալով թէ Լեւոնը պիտի վերադարձնեմ իրեն:

Երբ տենդն անցաւ, և երբ Յուլիանէն իւր քովը տեսաւ ամուսինը, կարծես թէ չէր կրնար հաւտալ տեսածին, և շարունակ կը հարցնէր. «Հաւատացի՞ր ուրեմն անմեղութեանս, կը սիրե՞ս զիս դարձեալ. ո՞վ արդեօք ուզեց հեռացնել սիրտդ ինձմէ. չգիտէի՞ր ուրեմն թէ առանց քեզի անկարելի է ինձ ապրիլ»։ Լեւոն կատարելապէս յուզուած՝ կը խոստանար զինքը պաշտել միշտ և վրէժը լուծել։

Կարծես թէ այս նոր և սոսկալի դէպքը վերապահուած էր ինձ որպէսզի մոռնայի այն վիշտն որ կը կրծէ զիս։ Ի՞նչ շփոթութիւն, ի՞նչ երկիւղ կրեցի։ Կը տեսնէի Յուլիանէս վատաբար ամբաստանուած, և անկարող էի անմեղութիւնը ապացուցանելու։ Մա՛յր ըլլալ և զաւակդ ամուսնոյ մի նախատանաց ենթարկեալ տեսնել, մայրենի սիրոյ նուիրական ձեռագործը նուաստացած, աղարտած տեսնել, այնչափ գորովանօք խնամուած մարդարիտդ ցեխին մէջ սեւցած և գլորուած տեսնել՝ ո՛հ, այդ կրկին հարուածը շատ ծանր է մայրենի սրտին և կնային արժանապատուութեան։ Կը կարծէի թէ սիրտս ցաւոց բարձրագոյն կէտը հասած ըլլալով՝ նոր վիշտ չէր կրնար արտադրել։ Բայց սիրտը խոնաւ սպունգի կը նմանի, որ կարծես թէ յետին կաթիլը դուրս տուած է, և որ սակայն նորեր կը մատուակէ եթէ վերստին քամուի։ Վշտով ապրիլն արդ ընական կացութիւնս եղաւ։

Տիկին Սիրա առ Մայրա

Տե՛ս թէ ի՞նչ է ընկերութիւնն իւր նախապա-
շարմամբ, անիրաւութեամբ և անգթութեամբ :
Անանուն նամակ մի, փախստական մարդու մը
ստուերն իրաւունք կուտան ամուսնոյ մի դատա-
պարտելու, սպառնալու, ինքզինքը նախատուած
կարծելու, և իւր պատուոյն պահպանութեան հա-
մար սիրտ մի յօշօտելու, կեանք մի մարելու : Այս
ընթացքը պատուաւոր մարդու ընթացք կ'ան-
ուանի :

Մարդիկ նախանձախնդիր են իրենց անուան
արժանապատուութեան, լաւ և ամեն պատուա-
կիր մարդ նախանձախնդիր ըլլալու է արդարեւ :
Բայց այդ անունն, որոյ այնչափ կարևորութիւն
կուտայ այրն, որոյ համար այնչափ աղմուկ կը
յարուցանէ, այդ անունը՝ զոր կնոջ մի կուտայ՝
պատուիրելով անդուլ հսկել անոր անարատու-
թեան վրայ, կը հարցնեմ թէ այրն ի՞նչ վիճակի
մէջ կուտայ այդ անունն, անարատ թէ տղմա-
թաթաւ. և եթէ անարատ չէ ի՞նչպէս կարելի է
մաքուր պահել արդէն աղտոտուած բան մի :
Գուցէ կինն ամեն կեղտ սրբելու յատկութիւնն
ունենայ, բայց այն ատեն ինչո՞ւ արդեօք ան-
մաքրութիւնը մաքրութեան դատաւոր կանգնի :
Կ'ենթադրեմ թէ կինը տկար արարած մ'է, քանի
որ հարկ է գործածել սովորական անուն մի՝ որ
նուաստութիւն մ'է որքան տուողին նոյնքան ալ
ընդունողին. ենթադրելով, կ'ըսեմ, թէ տկար
է նա, ինչո՞ւ ուրեմն այն ատեն այդչափ խստու-

թեան ենթարկուի ինչ որ ըստ ինքեան անկարող է դիմադրելու, մրցելու և յաղթելու: Ճանաչել տկարութիւն մի, յայտարարել զայն և ապա և ոչ իսկ ամենափոքր ներողամտութիւն մի ցոյց տալ անոր նկատմամբ, անգթութեան չափն անցնել է: Համոզուիլ այդ տկարութեան մասին և սակայն անուան պատիւն անոր վրայ հիմնել՝ հակասութեան բարձրագոյն կէտն է: Թանկագին գանձի պահպանութիւնը տկար ձեռաց ինչպէս կը յանձնուի. և եթէ գիտութեամբ կը յանձնուի, որո՞ւնն է յանցանքը: Այսպիսի պարագայի մէջ ուրեմն տկարութեան իրաւունքը նկատողութեան առնելու է՝ եթէ կայ տկարութիւն, վերջ տալով այն սաստիկ բռնաբարութեանց որք կանանց վրայ կը ծանրանան իբրև ռազմական ժողովի մահազոյժ վճիռներ:

Կինը տկար է կ'ըսուի, լաւ. բայց ո՞վ կ'ապացուցանէ թէ այրը տկար չէ: Ի՞նչ եղանակաւ պէտք է որ զինքը դատեմ, և ո՞ր պարագայի մէջ: Այրն անբարոյականութեան մէջ կը շրջի, կ'աղարտի, բայց փոյթ չէ, զի այր է: Ուրեմն այրն ու՞ժեղ է չէ թէ առաքինի հանդիսանալովն, այլ իւր առնութիւնը զեղծելով: Սմուսնական հաւատարմութեան ուխտին դրժումը այնչափ անբարոյական ընթացք մ'է կանանց որչափ արանց նկատմամբ: Կենաց ամենափոքր պարագաներու մէջ խոստմնադանցութիւնն անպատուութիւն կը համարուի: Ուստի երկու վիճակակից անձանց հաւատարմութեան նկատմամբ երկուստէք ընդունուած պայմանագրութեան պատասխանատուութիւնը կը

պատկանի նոյնչափ կնոջ՝ որչափ իւր ամուսնոյն :
Արդեօք կանայք ամուսնութեան միջոցին արտօ-
նութիւն տուած են զիրենք խաբելու . անոնց և
ոչ մին շնորհած է այս արտօնութիւնը, և սակայն
արք և ոչ իսկ փոյթ ըրած են ուխտադրուժ հան-
դիսանալու : Եթէ արք բարոյական ոյժ ունին այն
էակին վրայ զոր տկար կ'անուանեն, այդ ոյժին
նշանը մի՞թէ իրենց խոստմնազանցութեան մէջ
պիտի տեսնենք :

Կ'առարկուի միշտ թէ կնոջ անբարոյական ըն-
թացքն աղետալի հետեւանք կ'ուեննայ ընտանեաց
համար . ես կը հարցնեմ թէ կնոջ յանցաւորու-
թիւնն իւր հետեւանքո՞վն է որ կը կազմուի, թէ
ոչ իբր ուխտադրուժ հասարակաց բարուց վնա-
սելովը : Բայց հասարակաց բարուց ապահովու-
թեան համար արք ևս պատասխանատու են կա-
նանց չափ : Եթէ ի բաց առնունք դաս մի կա-
նայք, որք իրենց սեռին միայն անունը կը կրեն,
կինը յինքն ունի մինչև գերագոյն աստիճանի ար-
ժանապատուութեան զգացումը՝ որով ինքը կը
զօրանայ : Ինքն ունի գեղեցկին և վսեմին ճաշա-
կըն՝ որով կը բարձրանայ : Կինն իբր պարտուցը
գերի կը կատարէ պարտքն, իւր արժանապատ-
ուութիւնը հասցնելով մինչև այն բարձր կէտն
ուր արք շատ անգամ չոկ իրենց անունները կը
բարձրացնեն :

Կինն անկատար կերպիւ ճանչցուած է միշտ,
ոչ երբէք դատած են իւր բնութիւնը ըստ ճշմար-
տութեան, այլ ժամանակին, ոգւոյն, ընկերական
վիճակին, ընդունած կրթութեան և անկէ ար-

տաղրուած հետևանաց, կրից կամ մոլորութեանց համեմատ: Սպարտացի կինը չնմանիր արևելեան կնոջ, ինչպէս Հայաստանցի կինն Եւրոպացի չէ, ինչպէս վայրենի կինն ոչ արևելեան է և ոչ եւրոպացի:

Հայաստանցի արի և կրօնասէր կանայք կ'օրհնէին այն Աստուածն՝ որ կենաց փափկութենէն զիրենք զրկելով ամեն տեսակ աղէտից կ'ենթարկէր և՛ իբր ուխտադրուծ փոխանակ անոյշ կեանք վայելելու՝ կը մեռնէին ի սէր իրենց Աստուծոյն: Սպարտացի հայրենասէր մայրն որ կ'ըսէր որդւոյն. «Յաղթէ՛ կամ մեռի՛ր»՝ անշուշտ այդ լեզուն չէր գործածեր շքեղազարդ կանանոցին մէջ ուր վայելք կը տեղան և բուրմունք կը տարածուին: Գերի Երուսաղէմը Յուդիդ մի տուաւ: Լուքրեցիաներու և Բրուտոսներու Հռովմը՝ Կուռնելիամի. Գաղղիոյ յեղափոխութիւնն ալ՝ տիկին Ռօլանը և Շարլօթ Բօրտէն:

Վայրենւոյն զաւակը մօր մի ծնունդ չէ՞ արդեօք. և սակայն կը վաճառէ զնա չորաբեկ աչօք, կ'ազատի անկէ իբրև տաղտուկ բեռէ մը:

Այս մի քանի օրինակներէն դիւրին է հետևեցնել թէ կինը զանազան երևոյթներու ներքև հակառակ պատկերներ կը ներկայացնէ. ինչպէս արդի ժամանակներուն գալով կը նշմարենք թեթևօլիկ կինը միայն զուարճութիւններով զբաղած. ինչպէս անբարոյական կինը՝ իւր շահով. աշխատասէր կինը՝ իր պճնասիրութեամբ. վաճառական կինը իւր ապրանքով. քաղաքացի առաքինի կինը՝ իւր ընտանեօք. ուսումնական կինը՝ իւր գիրքերով. բարձրաստիճան ազնուական կինն ալ իւր տիտղոսներով: Երբ այսպիսի խտիր մը կայ կանանց բարոյական և ընկերական վիճակներուն մէջ, ո՞ր կարգին կը պատկանին կանանց վերաբերեալ ընդհանուր խորհրդածութիւններն: Արդե-

եօք որոշուած է թէ ո՛ր ձևով, ո՛ր գոյնով փա-
փագելի է որ կի՛նը հանդիսանայ: Ի՛նչպէ՞ս կուզեն
զի՛նքը տեսնել, տանտիկի՞ն՝ թէ ուսումնական,
գերի՞ թէ ազատ, ընկերութեա՞ն կին՝ թէ քաղա-
քացի կամ մայր: Յայտնուած է թէ ի՞նչպէս բաղ-
ձալի է որ նա ըլլայ, ո՛չ: Կնոջ ընդունած դաս-
տիարակութիւնն ո՞ր նպատակին կը համապա-
տասխանէ, առ ի՞նչ կը ձգտի: Անոր միտքը կը
խանգարեն, սիրտը կը մոլորեն, առանց որ և է
հաստատ և ուղիղ սկզբունք և գաղափարներ տա-
լու անձնական կառավարութեան համար, որով
նախապաշարմունքէ կ'առաջնորդուի, և կըլլայ
նահատակ մի: Մարդիկ չըմբռնելով թէ ի՛նչ մեծ
ոյժ, կարողութիւն և գործունէութիւն կրնան ար-
տադրել կնոջ բանականութիւնը մշակելով և զգա-
ցումները գրգռելով, կը դատապարտեն զի՛նքը:
Բնութիւնը գեղեցիկ և ընտիր հանգամանքով օժ-
տած է կի՛նը, բայց բռնութիւնն և օրէնքն այս հան-
գամանքը խանգարեցին: Ֆիզիզական ոյժն՝ այսին-
քըն անասնական առաւելութիւնը գերի ըրաւ կի՛նը,
և օրէնքը հաստատեց ասոր շղթաները:

Իրօք ի՛նչ կ'ընէ օրէնքը: Օրէնքը կնոջ վիզը
չուան մի կ'անցունէ. զոր կը սեղմէ և կը թուլցնէ
ըստ հարկին: Եւրոպայի ամէնէն քաղաքակրթեալ
ազգին օրինաց առջեւ ի՛նչ է կի՛նն, եթէ ոչ ամուս-
նոյն ստացուածքը: Ոչ նախաձեռնութեան իրա-
ւունք ունի, ոչ կամք, ոչ իշխանութիւն, ոչ ալ
բողոքելու թոյլտուութիւն՝ երբ սիրտը կ'արիւնի,
երբ միտքը կ'ապստամբի: Ամենայն բողոք յափըշ-
տակուած իրաւանցը նկատմամբ՝ ոճիր մ'է. իւր
բաժինն է լռութիւնը: Վայելից մասին այրն իւր
վրայ բացարձակ առաւելութիւն, իսկ պատժոյ մա-
սին հաւասարութիւն ունի, մանաւանդ կնոջ համար՝
առաւելութիւն իսկ կայ պատժուելու մասին:

Օրէնքը ներումն կը շնորհէ արանց մտլութեանց:

մինչդեռ կնոջ ամենափոքրիկ յանցանքը կը պատժէ խստիւ : Օրէնք կը փոխուին զանազան ճիւղերու մէջ՝ կը շնորհեն կամ կը սանձահարեն ըստ հարկին , բայց կնոջ վերաբերեալ բարոյական սկզբունքը նոյնը մնաց միշտ , այսինքն այրն անձնիշխան , կինն ստրուկ :

Այն մեծ սկզբունքն , որ եւրոպական աշխարհին մէջ կը հռչակուին՝ այսինքն ազատութեան և հաւասարութեան սկզբունքները պարզապէս ահագին բառեր են : Ի՞նչ տեսակ հաւասարութիւն է այդ որ առ ոտս արանց կը գնէ մարդկութեան կէս մասը . ի՞նչ է այդ ազատութիւնն որ կը զրկէ կինը բողոքելու , գործելու . ձեռնարկելու կարողութեանէն : Ի՞նչ է այդ ոյժն որ կ'ըսէ արանց , «Գործէ՛ աներկիւղ , ազատ ես» . իսկ կանանց , «Շղթաներդ փայփայէ՛ անմուռն» : Չէ՞ այդ բռնութեան ոյժն որ անձին կը յատկացնէ ինչ որ իւր ստացուածքը չէ և կը վայելէ զայն : Ի՞նչ փոյթ իրեն եթէ յափշտակութիւն մ'է ըրածն , ի՞նչ փոյթ այլոց արտասուքն և տառապանքը , և այն ցասումն որ կը մռնչէ առանց սակայն ձայնը բարձրացնել կարենալու , զի լռելու պիտի հարկադրեն այդ յանդուգն բերանն՝ ըսելով . «Մեղմէ՛ ձայնդ , զի կին ես գու , և չէ տրուած քեզ վայելել ինչ որ մեր առանձին սեպհականութիւնն է . խնամէ՛ զաւակներդ , ծառայէ՛ մեր հաճոյից» : Այս պայմաններու մէջ , այս բարոյական նուաստ ճնշման ներքեւ է , ճնշում որ զկին կ'այլակերպէ , և որով մարդիկ կը դատեն կանանց բանականութեան , սրտին , կարողութեան , հանգամանաց և կրիցն աստիճանը , և կ'արձակեն անոր դէմ աղետալի վճիռը . խեղճ մարդկութիւն :

Երբ հաւասարութիւնը տիրէ երկու սեռին մէջ, այսինքն վայելից և պատժոյ, աշխատութեան և վարձատրութեան հաւասարութիւնը, այն ժամանակ շղթաները կը ջախջախուին, սուտը կը դադրի և ընկերութիւնը կը շահի հաւասարակշռութեան մէջ ինչ որ կը կորսնցնէ անասնական ոյժերու անհաւասարութեան մէջ և այդ հաւասարակշռութենէ կ'արտադրի ներդաշնակութիւնը, ներդաշնակութենէն յառաջդիմութիւնն, և յառաջդիմութենէն ճշմարիտ լուսաւորութիւնն. որ մտական և բարոյական ոյժերուն ամբողջութիւնն է :

Նամակ առ Մայրա

Դու կ'ուզե՞ս, Մա'յտա, աշխարհէս և սիրելիներէդ հրաժարիլ՝ վանքի մի մէջ թաղուելով. կ'ուզե՞ս զոհուիլ : Լա՛ւ, բայց զքեզ պաշտող եղբայրդ ալ հետդ զոհելու քաջութիւնն ունեցիր : Քեզմով տիեզերք իմս է. առանց քեզ ոչնչութիւնը կը մնայ ինձ : Դուն ես ականջն որով կը լսեմ, դուն ես բերանն որով կը խօսիմ, սիրտ մ'ունիմ որ քեզմով միայն կը բարախէ : Մա'յտա, վերադարձո՛ւր աչացս շողը, վերադարձո՛ւր բերնիս խօսքը. քե՛զ պահէ միայն սիրտս, զի քուկդ է այն :

Բայց եթէ անպատճառ կուզես զոհդ կատարել, իմա՛ց տուր ինձ որպէս զի իմս ալ ես կատարեմ նոյն միջոցին : Մի՛ վախնար երբէք թէ գանգատս վանական անդորրութիւնդ կը վրդովէ : Ես քու երջանկութիւնդ երազեցի միշտ. զքեզ բարեբաստ տեսնելու համար տանջանքն եւս սիրելի է ինձ : Սակայն չեմ կրնար անվրդով տեսնել այն ցուրտ պատանքը զոր ձեռքերդ կը պատրաստեն ջերմ սիրտդ ծածկելու համար. ո՛չ, չեմ կրնար հանդուրժել այդ բանին : Ըսէ՛ ինձ միայն, հա՞րկ է ապրիլ թէ մեռնիլ աշխարհիս համար : Ի մահ՝ ինչպէս և ի կեանս միշտ սիրելի պիտի մնաս ինձ համար :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Ճշմարտութիւնն երևան ելաւ . Տիգրան յան-
ցաւոր չէ, վատօրէն խաբած են զինքը : Տիգրան
կեղծած չէր, այլ ճշմարտապէս սիրած էր զիս,
աւանդ, ինձ համար ոչ ևս է նա : Սարսափն և
ուրախութիւնը, խաւարն և լոյսը, կեանքն ու
մահը կը գրաւեն բոլոր էութիւնս : Ի՞նչ վայրկեան
էր այն երբ ճշմարտութիւնն իմացայ, ցնծացի,
բայց կորուստս առաւել ևս զգալու համար :

Այն սոսկալի դէպքերէն վերջն որ այնչափ
սուղի նստան Յուլիանէիս, նա օր աւուր կը դօ-
րանար, և վերստին երջանկութիւն կը վայելէր :
Իրաւ է որ Լևոն կը գուրգուրար վրան իբրև յան-
ցելումն, սակայն կը դիտէի որ մերթ ընդ մերթ
կասկածանաց ստուեր մի կ'անցնէր դէմքին վրա-
յէն, և կը տագնապէր լռին :

Օր մի դարձեալ երբ Յուլիանէիս մօտ նստած
սիրալիր աչօք կը նայէր անոր, յանկարծ այլայլած
դիմօք հեռացաւ իրմէ : Աղջիկս բան չհասկցաւ,
բայց ես անցածը շուտ իմացայ և ետեւէն գնացի :
Պարտիզի մէջ ժուռ կուգար, մօտեցայ իրեն խօ-
սելու, երբ ատրճանակի ձայնն, և գրեթէ նոյն
միջոցին աղիողորմ ճիչ մի հասաւ մեր, ականջին
անտառակին կողմէն : Լևոն վազեց դէպ այն կողմ,
և ես ետեւէն գացի, երբ սոսկալով տեսանք ա-
րիւնչազախ մարդ մ'որ դետինը փռուած էր, և
ուրիշ անձ մ'որ կը հեռանար փութով : Հերիզան
ծունր դրած էր վիրաւորելոյն քով՝ որ էր Պետրոս
թ... հէք Հրանոյշին հարը :

Երբ մօտեցանք՝ Հերիզան ոտք ելաւ ատելու .

Թեան նայուածք մ'ուղղելով ինձ : Իսկ վիրաւոր-
եալը կարծես թէ վայրագ ուրախութիւն մի զգաց
զմեզ տեսնելով և վրէժխնդիր աչօք և փրփրալից
բերնով, «Բռնեցէ՛ք սա կինը, գոչեց, Հերիզան
ցոյց տալով, զի նա ինքն սատանն է : Գու,
Տի'կին, ըսաւ ինձ, Տիգրանդ կորուսիր ասոր նեն-
գութեամբ, և գո՛ւ, պա՛րօն, Յուլիանէդ պիտի
կորսնցնէիր : Պաշտեցի այս կինը, ցնորած էի, և
իւր սիրտը շահելու համար չկար ոճիր որ չգոր-
ծէի, և իրեն հաճելի ըլլալու համար ամեն բան
գործեցի» :

Լռեց, զի ահագին վէրքէն վազած արիւնը
կը տկարացնէր զինքը : Վէրքը խնամեցինք, քիչ
մը սփռփեցաւ, յետոյ այսպէս շարունակեց. «Սոս-
տովանութիւնս լրացնեմ զի գուցէ անկարող ըլ-
լամ քիչ մը վերջը : Այս կինը կը սիրէր զՏիգրան,
և չէր ներէր քեզ, Տի'կին, որ զինքը գրաւած
ըլլաս : Նա խոստացաւ իւր սիրտն իբրև վարձատ-
րութիւն վրէժխնդրութեանը՝ որով զՏիգրան պիտի
բաժնէի քեզմէ : Գու սիրտ մի կորուսիր, ես կին
մի շահեցայ :

«Գացի անձամբ գտայ Տիգրանը, պատիւդ
աղարտեցի, և ի հաստատութիւն ըսած սուտերուս
մատանիդ ցոյց տուի, զոր գողցած էր սա ապի-
րատ կինն՝ աղջկանս մահուամբ սառած մատէն :
Տիգրան զքեզ կը սիրէր, Տի'կին, զի կարծես թէ
յուսահատութիւնը յիմարեցուց զինքը : Սակայն
իբրև սիրուհի տառապիլդ չէր բաւեր այս տնօրէ-
նին, ուղեց նաև մայրենի սիրտդ հարուածել, և
ես անոր շարութեան ծառայեցի, զի անհնարին էր

ինձ չգործադրել անոր որ և է կամքը: Անանուն նամակը ես գրեցի աղջկանդ, ես էի փախչողն անտառակին մէջէն, և եթէ առաւել փաստ կ'ուզէք ահա Հերիգային նամակն, ըսաւ, զայն իւրոնին երկնցնելով:

«Այս վայրն էր մեր սիրոյ բոյնն: Այսօր որոշեալ ժամէն յառաջ եկայ հոս, զի այս կինը զիս այնպէս դիւթած էր որ կուզէի գոնէ շնչել օդն որ կը շնչէ, և դիտել իրեն բնական տունը: Բայց երևակայէ թէ ո՞րպիսի սրտմտութեամբ դրաւուեցայ երբ հոս գալով գտայ զինքը ձեր դրացնոյն Ամատունի հայ զօրավարին թևերուն մէջ, որ առաւել ծանօթ է իւր յաղթանակաւն սիրոյ աշխարհին մէջ՝ քան թէ պատերազմի դաշտին վրայ կը նայէի, անտես, չուզելով նախ աչերուս հաւատալ՝ այնչափ զարմանքն ու ցաւը կը կուրացնէին զիս: Բայց յետոյ սա կնոջ վրայ յարձակեցայ ուզելով մեռցնել զինքն և իւր սիրելին, երբ սա վրաս ատրճանակ մի պարպելով զիս գետինը նետեց, և հեռացաւ քովս թողլով այս կինն որ պիղծ չթամբ կ'երկրորդէր ինձ այն նենգալի խօսքերն որ երբեմն զիս կախարդեցին: Իսկ արդատելու թիւնս այնչափ մեծ է որչափ մեծ էր տրիփս»:

Շունչն սպառեցաւ, լռեց, և շարունակեց դարձեալ ըսելով. «Գուցէ կը մեռնիմ քանի մի վայրկեանէ: Իրաւունք ունիք զիս ատելու երկուքնիդ ալ. հետս կը տանիմ ձեր անէծքը բայց կը թողում ի փոխարէն վրէժս որ նաև ձերինն է: Կեանքն ինձ համար անտանելի է այսուհետև. սակայն կը փափաքէի ապրիլ այս հրէշ կնոջ պատուհասովն վայրենօրէն հրճուելու համար»:

Կարող չէր առաւելն ըսելու զի ոգեսպառ եղած էր : Լևոնի հրամանաւ առին զինքն իւր տունը տարին : Թուի թէ վէրքը մահաբեր է : Թէև այս մարդն աղէտալի եղած էր ինձ , սակայն այնչափ թշուառ էր նոյն միջոցին որ անհնարին էր չգլխալ իւր վրայ : Միթէ կարելի է ատել դժբաղդութեան գուրին մէջ գլորողը :

Իսկ ի՞նչ ըսէի Հերիզային որ դեռ քանի մի ժամ յառաջ սիգապանձ կ'անցնէր առջևէս , և նոյն միջոցին իբրև յանցաւոր կայնած էր հանդէպ ինձ , և թէպէտ նկուն՝ գոռոզութիւնը կը պահէր վերստին : Ենորհք չի խնդրեց ամենևին , ոչ իսկ բառ մ'արտասանեց ինքզինքն արդարացնելու համար , բնաւ խոնարհ ձև մի չ'առաւ , այլ անվրդով դէմքով լսեց իւր դատապարտութիւնն , իբր թէ իրեն վերաբերութիւն չ'ունենային անցած դէպքերն , անչարժ ու անխօս կենալով : Լևոն հրաման ըրաւ անոր իւր ետևէն գալու . հնազանդեցաւ առանց նուաստութեան ձև մ'առնելու . կարծես թէ տիրուհի մ'էր տակաւին : Իսկ Ամատունի հայ զօրավարն արդարութեան մատնուեցաւ ոճրագործութեան պատիժն ընդունելու համար :

Յրբ աղջիկս իմացաւ այս տրամային մանրամասնութիւնները , թևերուս մէջ իյնալով « Խեղճ մայրիկ , ըսաւ , եթէ սիրեցիր ինչպէս ես սիրեցի Լևոնս , որչա՞փ ազնիւ սիրտդ մահացած պէտք է ըլլայ » : Խնդրեց Լևոնէն որ եղելութիւնը հաղորդէ անմիջապէս Տիգրանին , որպէս զի անպատուութեան բիծ մ'անդամ չ'ըլլայ , կ'ըսէր , անարատ մօրս վրայ :

Յուլիանէ՛դ իմ, ըսաւ Լեոն, նոյն լոյսն որ
կը ցրուէ վերջին կասկածս երևան կը հանէ միան-
գամայն մեր տանն եղած նախատինքը: Հերիզան
ոչ ևս եղբօրս կինը կրնայ ըլլալ այսուհետև, և ոչ
իսկ այս յարկին ներքև բնակիլ:

Երբ նախատուած ամուսինն իմացաւ կնոջը
պարտաւելի ընթացքը կարծես թէ շանթահար ե-
ղաւ, և նմանեցաւ մարդու մ'որուն կեանքը յան-
կարծ կը յափշտակեն: Կը պաշտէր Հերիզան, և
հանդերձ այսու ըսաւ թէ ինքն անպատուութեան
հետ բնաւ վերաբերութիւն չէր ուզեր ունենալ
այսուհետև: Հեռեալէս որոշուեցաւ հիւանդա-
նոցի մի մէջ զինքը բանտարկել: Մեկնեցաւ տու-
նէն միշտ անխռով դէմք մի պահելով, թէև տըժ-
գոյն էր իբրև զմահ: Անկարելի էր չի կարեկցիլ՝
տեսնելով կին մ'որ բնութեան շնորհքներով օժ-
տուած, ընկերութենէ ամենայն առաւելութեամբ
չըջապատուած և կատարեալ տէր իւր անձին,
դատապարտուած ըլլայ ամենայն ինչ կորսնցնելու,
և դիխիկոր՝ արհամարհանաց մէջ հիւծելու մենիկ
և անխօս. ինչ անկում:

Նոյն օրէն ի վեր որ Հերիզան մեկնեցաւ տու-
նէն, իւր ամուսինն անզգայութեան կարծես մատ-
նուեցաւ. չի խօսիր, և ոչ իսկ ակնարկութիւն
կ'ընէ իւր դժբաղդութեան: Բայց այդ հանդարտ
կերպարանքին ներքև յայտնի է թէ ցաւը կը կրծէ
զինքը, զի կերպարանափոխ եղած է արդէն:

Կը նկատեմ անոր վիշտն և կը մխիթարուիմ
մտածելով որ դոնէ ես Տիգրանէս չմատնուեցայ
այլ բաղդէն, և այս տխուր մխիթարութեամբ

կ'սփոփիմ: Կ'երևակայեմ անոր յուսահատութիւնն
երբ անմեղութիւնս իմանայ: Իրաւունք չունէ՞ի
արդեօք կարծելու թէ Տիգրան դրուժան չէր կըր-
նար ըլլալ. բայց ի՞նչ օգուտ, նա կ'ապրի և մե-
ռած է ինձ համար: Գուցէ սրտին հառաչանքը կը
պատասխանէ իմինիս, և սակայն անոնց արձա-
գանքն իրարու չեն հանդիպիր երբէք. զի
անկարելին իբր անջրպետ կեցած է անոնց մէջ
տեղ: Ո՛հ, երջանկութեան համար նախասահման-
ուած չեմ. դալարագեղ յոյսն իւր շորաբեկ տե-
րևները կը թողուն միայն ձեռացս մէջ, մինչդեռ
այլոց կը ժպտի իւր շնորհքները բաշխելով ա-
ռատօրէն:

Մայրս առ Կոմս

Անձնուէր քարեկամութիւնդ, կեանքը զոր քեզ
կը պարտիմ, պարտք կը դնեն վրաս երախտագի-
տութիւնս յայտնելու: Կը զոհեմ քեզ ուրեմն ան-
դորրս, ու կենդանի աշխարհին մէջ կը մնամ,
միայն քու անձդ վանական կենաց չի դատապար-
տելու մտօք: Փոխանակ մխիթարիչ լուսութեան մէջ
մեռնելու, ամենուն ի տես մեռնիմ ուրեմն, աշ-
խարհիս անտանելի աղմուկները լսելով: Դու եւս
իբրեւ զիս, Կո՛մս, ճանաչեցիր հողւոյն վէրքերը.
մի՛ զայրանար ինձ դէմ եթէ անկարող եմ բուժել
զանոնք: Ո՛վ կ'ուզէ հառաչն ու արտասուքն ունե-
նալ ի բաժին՝ հրաժեշտ տալով աշխարհիս բարեաց:
Սիրտս այնպիսի սիրով գրաւուեցաւ որ զգացմանը
մէջ սպառեց իւր բոլոր սիրային հիւթն, այնպէս
որ ոչինչ մնաց արդ, և մինչ երիտասարդ եմ տա-

կաւին գլուխս կը խոնարհեցնեմ գերեզմանին վրայ
իրբեւ վարսաւոր ուռենի : Ո՛րչափ հեշտին կ'ըլլար
ինձ եթէ իմ երկրիս մէջ ապրէիր, և իմ ցաւս քու-
կինովդ սփռիէր : Թեթեւագոյն կը թուի կենաց բեռն
երբ երկու անձանց վրայ կռթնած է, կո՛մս, զոհեցի
քեզ վերջնական մխիթարութիւնս . երանի՛ թէ խա-
ղաղութենէն հրաժարելովս վե՛հ հոգւոյդ անդորր
մատակարարէի : Կատարած զոհիս վրայ չեմ ցաւիր
բնաւ, քանի որ քեզ նման զոհ մի կը փրկեմ :

Տիկին Սիրա առ Մայրա

Նենգաւոր կնոջ մի դժբաղդ խաղալի՞քն եղար
ուրեմն : Իժոխային ստուեր մի երկու հաւատարիմ
սրտերու մէջ վի՛ն մի բացաւ զոր մոռացումը միայն
կրնայ գոցել, և սակայն կրնա՞յ լնուլ զայն այնչափ
չուտ : Ժամանակն՝ այն հրաշագործ բժիշկն որ ամեն
ախտ կը բուժէ՝ պիտի դարմանէ քուկինդ եւս . բայց
դժբաղդութեան սեւ դրոշմն ո՞վ երբէք կրնայ ջնջել
բոլորովին :

Հերիգան վռնտուեցաւ ամուսնական յարկէն ի
պատիժ իւր չարագործութեանց : Արդարացի կը
գտնայի այդ վարմունքն եթէ սատանայական մե-
քենայութեանց և անոնցմէ բղխած աղետալի հե-
տեւանացը փոխարինութիւն չըլլար . Բայց երբ կին
մի հիւանդանոցի մէջ կը փակեն ի պատիժ իւր ան-
հաւատարմութեան ամուսնոյն նկատմամբ, դժուա-
րին է ինձ արդարացնել այդ վարմունքը, վասն զի
այդ անհաւատարմութիւնն արանց հանապազօրեայ
յաւցանքն եղած է, և այնպիսի բնական բանի
դարձած՝ որ յիշատակութիւնն անգամ չ'ըլլար :

Արդ կը հարցնեմ, ի՞նչ իրաւամբ Հերիգան կը
զրկեն իւր անձնական ազատութենէն . ի՞նչ իրա-
ւամբ կը դատասպարտեն զինքն օրերն անցնել բանտի
մէջ որ իւր գերեզմանն ըլլայ դուցէ ի վերջոյ . ի՞նչ
իրաւամբ արք իրբեւ դահիճ կանանց կը հանդի-

սանան այնպիսի յանցանքի համար, զոր իրենք համարձակապէս գրեթէ անպատիժ կը գործեն շարունակ: Ո՞վ տուաւ անոնց ազատ գործելու արտօնութիւնն, և նոյն ազատութեան համար կինը հարստահարելու այդ բացարձակ կարողութիւնը. ո՞վ տուաւ անոնց այդ իրաւունքը: Ինութի՞ւնն, ոչ, քանի որ երկու սեռից շնորհած է նոյն հանգամանքը, նոյն կիրքերը, նոյն առաքինութիւնները, նոյն մոլութիւններն: Ինչո՞ւ ուրեմն ինչ որ արդար կը կարծէ այրն անձին համար՝ ստգտանելի կը համարի երբ հակառակ սեռին կը պատկանի, և ինչ որ եպերելի ու անարգ կը թուի կանանց մասին՝ նոյնչափ դատապարտելի չէ իւր նկատմամբ: Ինչ որ ընտանեկան սրբութիւնը կը պղծէ՝ ո՞՞՞ր մ'է: Ինչ որ հասարակաց բարքերը կը խանգարէ՝ մարդկութեան նախատինքն է: Ինչ որ մոլութիւն է կանանց համար՝ մոլութիւն է նաև արանց համար, և հետեւանքը թէև տարբեր՝ այլ նոյնչափ ողորմելի է, ի վնաս թէ ընտանեկան խաղաղութեան և թէ ընկերական բարոյականութեան: Ուրեմն արք իրենց մոլութիւնները կուզեն իբրև սեպհական ոյժ գործածել հակառակ սեռը հարստահարելու համար: Այս բացարձակ իշխանութիւնն երկու իրողութիւն կը հաստատէ: Մին յայտ յանդիման կ'ապացուցանէ կանանց նուաստութեան աստիճանն, որով անտարբեր կը մնան իրենց ոտնակոխ եղած արժանապատուութեան նկատմամբ. իսկ միւսն երևան կը հանէ արանց աններելի անձնասիրութիւնն զոր կը դատապարտեն ողջամիտ միտքն և արդարութիւնը:

Տիգրան և Մայտա

Ո՛վ Մայտա, ճանչցայ զքեզ նախ պաշտելու, իմս կարծելու, և յետոյ կորսնցնելու, հառաչանաց մէջ հիւծելու, բարձրաձայն անիծելու և գաղտագողի պաշտելու համար զքեզ: Աղետալի դաւաճանութեան մի զոհ եղայ ես: Մաքրութեան հրեշտակն՝ անմաքրութիւն կարծեցի, առաքինութիւնը՝ մոլութիւն, գեղեցկութիւնը՝ տղեղութիւն, հաւատարմութիւնը՝ մատնութիւն: Սիրտս անհնարին կատաղութեամբ կը մոնջէր, կ'արիւնէր, կ'ապրատամբեր քեզի դէմ, պատկերիդ դէմ, և ուրիշ սիրտ մի կ'որոնէր իբր նեցուկ, ձեռք մի կը խնդրէր խնամելու այն վէրքն որ կը բացուէր անբնդհատ: Իմ սիրտս յօշոտեցին, և ես քուկինդ կեղեքեցի. ջանացի սէրս ուրիշի նուիրելու, բայց ընդդիմացաւ, քեզ մնաց, և միշտ քեզ համար միայն պիտի բաբախէ: Ըսէ՛ ինձ, Մա՛յտա, այն յուսահատ վիճակիս մէջ ի՞նչ կը մնայ ինձ ընել: Գեղեցիկն ու մաքուր Մայտան կենդանի է դեռ և ազատ. մինչդեռ ես անկախ չեմ: Ոչ երբէք այնչափ ծանր երևցան շղթաներս որչափ արդ: Զքեզ ունենալու համար երկիրն ամբողջ կը դըրդէի և սակայն անկարող եմ խորտակելու շղթաները զոր ես անձամբ դարբնեցի և զորս կ'ատեմ հոգւով չափ: Միայն իմ դառն վիճակիս վրայ կը խօսիմ առանց յիշելու այն վիշտն որ պատճառեցի քեզ, այն արտասուքն որ թափեցիր: Դու Փարիզ եկար զիս գտնելու համար: Բայց ես զքեզ սիրադրուծ կարծելով՝ շատ իսկ փութացի քու պատկերդ հալածելու համար ուրիշինն անոր տեղը դնել: Բե-

րանս անիծեց զքեզ, բայց սիրտս պաշտեց միշտ :
Մեր աղետից պատճառն՝ Հերիզան, իւր յանցանքը
կը տուժէ այս միջոցիս, բայց ինչ օգուտ անոր
պատիժը կը վերադարձնէ՞ ինձ, իմ Մայտաս : Գի-
տեմ որ շատ տառապեցար, հէ՛ք հրեշտակդ իմ,
զիս հաւատադրուժ համարելով : Քու բերանդ
անիծեց զիս արդեօք ինչպէս իմս զքեզ : Սիրել
զքեզ և լացնել, պաշտել և հեռացնել, մեր եր-
կուքին մէջ սոսկալի անջրպետ մի դնել, ահա՛
կատարած գործս :

Գթութի՛ւն, ողորմէ թշուառին որ չգիտեր թէ
ցաւի՞ կամ ուրախանայ անմեղութեանդ վրայ, և
որ կը գտնայ դանձ մի՛ զայն վերստին կորսնցնելու
համար : Ողորմէ՛ անբաղդին որ ձեռամբն իսկ քու
և իւր կորուստը պատրաստեց : Գթութի՛ւն, Մա՛յտա
ներէ՛ ինձ, սիրէ՛ զիս վերստին եթէ դադրեցար զիս
սիրելէ, զի սէրդ մութ գիշերոյս փարոսը պիտի
ըլլայ : Գթութի՛ւն, վատաբար խաբեցին զիս,
դու ինքդ դատէ :

Ճրաստանեցին զքեզ իրբեւ ուխտադրուժ,
գրեցի քեզ տեղեկութիւն ուղելու համար, ու նա-
մակս անպատասխանի մնաց. յետոյ ճամբորդեցի, և
երբ վերադարձայ ՚ի Փարիզ վերջապէս քու կող-
մէդ լուր ստանալու մտօք, ո՛րչափ ցաւս մեծ եղաւ
երբ ակնկալութիւններս ի դերեւ ելան. Երկրորդ
նամակ մի եւս յղեցի քեզ և նոյն լռութեան հան-
դիպեցայ, որով մոռցուած ըլլալս հետեւցուցի
վճռողական կերպիւ : Ո՞վ արդեօք իմ վիճակիս մէջ
այսպիսի դժոխային խաբէութեան նահատակը չէր
ըլլար : Վեց ամիսէ աւելի կորսուած մարդ մ'էի,

յուսահատութեան ովկիանոսին մէջ ինկած՝ խաղա-
լիկ եղած էի անեղամուռնջ կոհակացն, նաւամա-
տոյց մի որոնեցի ի փրկութիւն, գթած ձեռք մի
խնդրեցի զիս ազատելու համար, և երբ գտայ այն
ձեռքը՝ փրկութեան փոխարէն շղթաներ կ'ընդու-
նիմ, և կենաց փոխարէն՝ մահ: Մա'յտա, ո՛րքան
թշուառ եմ, գթութիւն:

Երբ հանդիպեցայ քեզ եկեղեցւոյն մէջ ու-
տեսայ նուազիլդ՝ այնչափ ուժգնապէս յուզուեցայ,
որ ընկերակիցս զարհուրանօք զիտեց այլայութիւնս
և կասկածեցաւ: Մոռցայ թէ զժբաղդ ականատես
մ'ունէի քովս, մոռցայ թէ դրուժան մ'էիր ինձ
համար, արշաւեցի դէպի քեզ, լացի քու քովդ
ծնրադրած, պաշտեցի զքեզ անիծելով, խնամեցի
կարեկցելով: Եւ երբ սթափելու վրայ էիր հեռա-
ցայ քեզմէ, սիրտս ականայ քեզ թողլով, Ո՛հ,
սիրեցի զքեզ յիմարաբար նենդաւոր կարծելովս
հանդերձ: Գթութիւն, Մա'յտա, գթութիւն:

Մայտա առ Տիգրան

Գթութիւն կը խնդրես ինձմէ երբ սոսկալի
կերպով սիրտս վիրաւորեցիր և արիւնոյն ոռոգե-
ցիր. երբ վէրքս հոսող արեան կենսաւետ կայ-
լակները սրակելով՝ անոնցմով խաղացիր առանց
սոսկալու: Գթութիւն կը խնդրես երբ վշտացս
սարսափելի տեսարանոյն աչքդ հրճուեցնելէն ետքը
կառափնար մի պատրաստեցիր, և հոն սիրտս զե-
տեղեցիր պարգևելով անոր աղէտալի հարուած մի
առանց սակայն ոչնչացնելու, որպէս զի ապրիմ և
չարչարուիմ: Գթութիւն կը խնդրես, բայց գը-
թացի՞ր ինձ երբ ծովերէն անցնելով եկայ զքեզ
որոնելու ի տար երկիր և լռութեանդ պատճառն

իմանալու, երբ գետինը գրեթէ անկենդան տա-
րածուած էի լսելով թէ անհամբեր սիրտդ ուրիշ
սէր մի պատրաստած էր իմինիս տեղը գրաւելու
դիտաւորութեամբ: Դո՛ւ ողորմեցա՞ր ինձ երբ
գրեթէ երեք շաբաթ մահուան և կենաց մէջ էի
օտար ձեռաց մատնուած: Ողորմեցա՞ր ինձ երբ քեզ
նման սիրադրուժ մի պաշտելով, որոշած էի վան-
քին մէջ թաղուիլ և լալ քու վրադ որ մեռած
էիր ինձ համար: Ողորմեցա՞ր ինձ երբ անուշդ
տալով անդադար արտասուքս կը յանձնէի գիշեր-
ուան՝ որ միակ խորհրդակից բարեկամս էր: Ըսէ՛,
ունեցա՞ր ինձ համար այն գթութիւնը զոր կը խնդ-
րես: Ուրացար մեր սէրը, հալածեցիր յիշատակս,
և առանց քստմնելու ուրիշի մի երկրորդեցիր ինձ
ըրած սիրանուէր խոստումներդ: Բերանդ չզար-
հուրեցա՞ւ արդեօք ուխտադրուժ ըլլալէ: Սաբեցիր
երկինքը, խաբեցիր երկիրը, խաբեցիր սիրտդ և
սիրտս, ու գթութի՛ւն կը կոչես: Դու ներկայա-
ցուցիր ահաբեկ աչացս ոտիս մի, մինչ ես մեկուսի
թողուած, մատնուած, հաւատարիմ մնացի քեզ
դարձեալ, զի մերժեցի բազդակից ըլլալ այն ան-
ձին որ հիւրընկալած էր զիս տառապանացս մէջ,
խնամած էր հիւանդութեանս միջոցին, և որ կը
նուիրէր ինձ սիրտ, տիտղոսներ և հարստութիւն:
Ամենայն ինչ մերժեցի զի անկարող էի ետ առնուլ
ինչ որ քեզ նուիրած էի արդէն, քու իրաւունքդ
էր այն, և հակառակ 'կամացդ' քեզ համար պա-
հեցի: Բազդատէ՛ ընթացքդ իմինիս հետ, և ըսէ՛
թէ դուն ալ ինձ չափ թշուառ եղա՞ր արդեօք,
թէ սիրեցի՞ր զիս ինչպէս ես սիրեցի զքեզ, և թէ
իրաւունք ունի՞ս գթութեանս դիմելու: Բերանս
ոչ երբէք անիծեց զքեզ այլ միշտ օրհնեց: Բեզ
պահէ ուրեմն երջանկութիւնը, թող ինձ արտասուքը:

Դու պարտք մ'ունիս կատարելու երկրիս վրայ՝ այն է երջանիկ ընել այն անձն որ բաղդակից եղաւ քեզ : Անմեղ է նա , իրաւունք ունի գորովդ պահանջելու , սիրէ՛ զինքը : Չեմ հաճիր երբէք որ յիշատակս անոր անդորրը վլուովէ . վտխանակ մէկ թշուառի՝ երկու մի հանդիսացներ , և մի՛ վարժեցներ անոր բերանն անուսնս անիծելու , ինչպէս վարժեցուցած էիր քուկինդ :

Երբ որ մի այս վշտահար սիրտս մահուան ծոցը դոյզն ինչ հանգիստ գտնայ վերջապէս , կը փափաքիմ որ նա ևս իւր արտասուքը խառնէ քուկինիդ . եթէ յափշտակեց ինձմէ այն էակը՝ զոր այնչափ սիրեցի միթէ ի՞նքն էր յանցաւոր , և իրաւունք ունիմ արդեօք իրեն դէմ սրտմտելու այնպիսի իրողութեան մի համար որոյ մէջ ինքը բնաւ յանցանք չունի : Մնաս բարեալ , Տի՛գրան , միայն զքեզ սիրեցի , և երբէք ուրիշ մի չի պիտի սիրեմ : Պատկերդ հետս միատեղ պիտի իջնայ ի գերեզման : Համարէ՛ թէ իջած եմ արդէն , և առանց խղճմտութեան յիշէ մեր անցեալ գեղեցիկ օրերն որ կարի շուտ սահեցան : Բայց ոչ , չեմ ուզեր մեռնիլ առանց ներումն շնորհելու քեզ : Թուի ինձ թէ անհանգիստ պիտի ըլլայ քունս մահուան անկողնոյն մէջ . ի սրտէ ուրեմն կը ներեմ քեզ : Վերստին մնաս բարեալ , Տի՛գրան :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Կոմսն եկաւ : Երջանկութիւն մ'է մարդուս հաւատարիմ բարեկամի մօտ ըլլալ . իսկ կոմսը կարծես թէ կը վերածնի մէն մի վայրկեան , և ամբողջապէս կը վայելէ Վոսփօրին գեղեցկութիւնները : Աքանչելի է Վոսփօրը , կ'ըսէ , զանազան տեսա-

բաններովն որով կը հանդիսանայ, աստ ծոցի կերպարանքի գեղազուարճ ափունքով, քիչ մ'անդին լիճ մի ներկայացնելու համար: Ձինքը կը զարմացընեն մանաւանդ բարձրաւանդակներն այլ և այլ գոյներով ներկուած տուներով ու մզկիթներովն, ինչպէս և թեթեւ մրնարէներովը, զոր կարծես թէ, կ'ըսէ, աներեւոյթ ձեռք մ'օղին մէջ բռնած է: Հրաշալի կը գտնայ Եւրոպայի եզերքն, և մանաւանդ Ասիոյ կանաչազարդ բլրակներն որք կարծես թէ ի պայքար կը մտնեն գեղեցկութեամբ, գոյնով և լոյսով ընդդիմակաց եզերաց հրաշալեաց հետ, վերջապէս յաղթանակը տանելով: Նոյնպէս լերանց վրայ ցիր ու ցան ձերմակ տաղաւարներն՝ որք իբրեւ հսկայ ծաղկանց փունջ կը հանդիսանան: Արեւելեան ճաշակաւ հոյակապ պալատներն, աւերեալ բերդերն՝ որք թուին ալևոր պահապան հողիները Վոսփորայ, Փոքրիկ և մեծ նաւերուն անընդհատ շարժումն՝ որք իբր թէ ծովուն մէջէն բուսած երբուն կղզիներու ազդեցութիւնը կ'ընեն իւր վրան, զայս ամենայն՝ հիասքանջ աչերով կը դիտէ Կոմսը: Բայց ինչ որ մանաւանդ հոգին զմայլմամբ գրաւեց՝ Միւլէզիներն են, որք կարծես թէ օղին մէջէն Աստուծոյ մեծութիւնը կը հռչակեն: Երբէք, կ'ըսէ, աղօթք մի այսպիսի բարձրութեան հասած չէ ինչպէս Մահմետական փառաբանութեան ձայնն, որ ի բարձանց կ'արձակուի իբրեւ ներդաշնակութեան բոյր՝ անեղբրութեան մէջ նուազելով: Քրիստոնէութիւնը չունի բան մ'այնքան վեհ և սրտագրաւ որքան այս հոգիարուղիս կոչումը՝ որ զանգակին ցամաք հնչման տեղը կը գրաւէ, կ'ըսէ:

Գիշեր մի լուսինն յերկինս կը փայլէր. բիւրա-
ւոր աստղունք կը շրջապատէին զայն, մինչ կար-
ծես թէ ծովն ոսկեզօծ մասունքներ կը թաւալէր,
այնչափ պայծառ էր և լուսասփիւռ. ոչինչ կը
քստմնեցներ ջուրերուն երեսը, այլ ամենայն ինչ
խաղաղութիւն և խորախորհուրդ լռութիւն էր:

Յանկարծ Միւէզինին ձայնը իբրեւ սարսուռ
սահեցաւ տարածութեան մէջ. Անխօս՝ ականջ կը
դնէինք անհուն սքանչացմամբ, երբ կոմսն սրտա-
յոյզ՝ ընդհատեց լռութիւնն ըսելով. «Մա՛յտա, կը
փափաքէի այս ազօթքն ունենալ իբրեւ մահուան
ձայնակցութիւն, և ովկիանն իբրեւ գերեզման:
Մեռնի՛նք, գոչեց, քանի որ երջանկութիւն չենք
կրնար գտնել երկրիս վրայ»։ Կարծես թէ անե-
րևոյթ զօրութիւն մի առ այդ կը մղէր զինքը:

Ես շփոթած և անձայն կը կենայի առանց
կարենալ սրտիս յուզմունքն հանդարտեցնելու:
«Ի՛նչ յիմարութիւն, ըսաւ, անմիջապէս զգաստա-
նալով. միթէ անգթութիւն չէ՞ այսչափ երկնային
չնորհք երերուն պատանքի ներքև թաղելու փա-
փաքն ունենալ»։ Նոյն միջոցին աղջիկս կը մօտե-
նար զուարթ աղաղակներով, կարծես չար խոր-
հրդոյ մի վերջ տալու համար:

Օրերնիս հանդարտօրէն կը սահէին մտերիմ
խօսակցութեամբ, և կամ սքանչացմամբ հանդէպ
բնութեան հրաշալեաց: Տկար ըլլալովս անկարելի
է ինձ երկար շրջագայութիւններ ընել, և քանի
որ կոմը գոհ չըլլար առանձին ժուռ դալէն, պար-
տաւորեցայ ուղեկից ըլլալ իրեն՝ այցելել տալու
մտօք Այա-Սօֆիայի եկեղեցին՝ քրիստոնէութեան
հրաշալի տաճարը:

Գոթական ոճով կառուցուած Կոստանդինոսի տաճարին վեհութիւնը, գործադրութեան մեծութիւնը, յասպիսէ և պորփիւրէ որմունքն, հարիւր սիւներն Եփեսոսի տաճարէն փոխադրած. ութը գմբեթներն որոց բարձրագունին վրայ հսկայաձեւ խաչ մի կայ նշմարելի մինչեւ ցարդ, թեւարձակ չորս հրեշտակաց աղարտեալ դէմքերը, վերջապէս հոյակապ տաճարին ամբողջութեան կատարելութիւնքն զարմացմամբ գրաւեցին Կոմսին երեւակայութիւնը: Լատիներէն տառերով գրուած արձանագրութիւն մի մանաւանդ մեր հետաքրքրութիւնը շարժեց, երբ կանանց մեծատարած վերնատան աջակողմեան մէկ անկիւնը, դետինը մարմարիոնի վրայ, Վէնէտիկի Հէնրիկոս Տանտոլոյ Տոժին անունը կարդացինք: Այս Տոժը Կոստանդնուպոլիս եկած էր ԱՅրդ դարուն, ըստ խնդրանաց Ալէքսի Անժի, որոյ հայրը՝ Իսահակ Անժ, դահընկէց եղած էր իւր եղբորմէն, և բռնուելով բանտարկուած էր: Սաչակիրներն և Հէնրիկոս Տանտոլոն՝ բռնակալը վանելէն վերջը ի Կոստանդնուպոլիս հաստատուեցան, որով սկիզբն եղաւ Լատին թագաւորութեան: Չէինք կրնար մեկնել թէ ի՞նչպէս Տանտոլոյի անունն այդ քարին վրայ կը գտնուէր:

Երբ անցանք Աթ — Մէյտանէն, հոս, Կո՛մս, ըսի, ուր այսօր հանդարտաբար կը շրջի հեզաբարոյ և գործունեայ ժողովուրդ մի, երբեմն այս վայրն սահմանուած էր ձիարչաւներուն, և հոս կը խրանէին բիւրաւոր հանդիսականք՝ իրենց համակրութիւնն յայտնելու համար այս ինչ, կամ այն ինչ մրցող կուսակցութեան, բուն ծափահարութեամբ վարձատրելով յաղթահարողը:

Այս կուսակցութեանց կարեւորագոյններն էին

Կանաչներն ու Կապոյտներն որք գլխաւոր առարկաներն եղած էին հասարակաց համակրութեան, և լիազօր իշխանութեամբ թագաւորներ կը կարգէին և կամ գահընկէց կ'ընէին: Կանանչներն ու Կապոյտներն իրենց կռւոյն առթիւ, նիւա կոչելով՝ այսինքն «Լե'ր յաղթող», զՅուստիանոս գահէն վար գլորեցին, յաջորդ տալով իրեն զՀիբաթիոս, որ իւր կարճատե թագաւորութիւնը տուտեց Վոսփորի ջուրերուն մէջ մեռնելով: Այս խառնաշփոթ ժամանակին Աթ-Մէյտան ի հուր մատնուեցաւ, ինչպէս և Այիա-Սօֆիան՝ որուն գմբէթը յետոյ վերաշինուեցաւ հայէ մի՛ Տրդատէս անուանեալ, երբ վերստին Յուստիանոս ի նոյն գահամբարձաւ զինքը գահընկէց ընող Կապոյտներու ձեռամբ: Նոյնպէս հրոյ ճարակ եղան այն հրաշալի բաղանիքները Մեծն Կոստանդիանոսի խնամօքն զարդարուած, ինչպէս և չորս հազար հոյակապ տուներ: Հոս տեղ կանգուն կայ այն նշանաւոր սիւնը որ կը ձևանայ իրարու պլլուած երեք օձերէ կատարելապէս գլխատուած: Կ'ըսուի թէ Սալամինայի ծովային պատերազմէն վերջը, թէմիստոկլէս նուիրած է այդ սիւնը Ապոլոնին, և զետեղած անոր հռչակաւոր տաճարին մէջ որ ի Դեղբիս: Կը հաստատեն նաև թէ սոյն հրաշակերտը Կոստանդիանոս փոխադրած է ի Պոլիս:

Անհրաժեշտ համարեցի Կոմսին այցելել տալ Եէնիչէրիները, թէ իրենց խաղցած պատմական դերին կարևորութեան և թէ իրենց զգեստներու հետաքրքրական երևութին պատճառաւ: Տե'ս, Կո'մս, ըսի, այս անխօս ժողովուրդն որ անն ու սարսափն էր Սուլթաններուն, կարծես թէ իրենց լուութեան մէջ կ'սպառնան տակաւին խալիֆէնե-

րուն : Եէնիչէրիներուն մէկ նշանը կը բաւէր , որ-
պէս զի գահերը գլորին , գլուխները ջախջախուին ,
արիւնը հոսէ , և անսանձ յեղափոխութիւնները
հանդարտին : Երբ Սուլթաններն զինուորական
խումբը կազմեցին իրենց ապահովութեանն հա-
մար , չկարծեցին անշուշտ թէ օր մի պիտի դողա-
յին անոնց դօրաւոր ձեռաց ներքե : Բայց Սուլթան
Մահմուտ փոխանակ դողալու՝ շարունակ գլխոյն
վերև ծածանող սուրերուն ներքե , յանդուգն
հարուածով մի կործանեց հզօր Եէնիչէրիներն՝
որոց արիւնթաթաւ գլուխներն Վոսփորի վրայ կը
ծփային , անոր ջուրերն ի կարմիր ներկելով . և
նոյն վայրկեանէն ազատ էր Խալիֆէներուն ար-
քունական աթոռն : Այս համառօտ մանրամասնու-
թիւններն անպատու մ ուրախութեամբ կը համա-
կէին Կոմսը , զի հաճելի էր իրեն Տաճկաց պատ-
մութեան վերաբերող դէպքերը լսել վերստին իմ
բերնէս :

Հայեցուածք մ'ուղղեցինք այն գեղեցիկ պար-
տէզներուն որք աստիճանաբար կ'իջնան մինչև
Վոսփորի և Մարմարայի խառն ջուրերուն եզեր-
քը : Այս պարտէզներուն մէջ , ըսի Կոմսին , կը
բարձրանայր Կոստանդիանոսի գեղապաճոյճ պա-
լատն որմէ և ոչ հետք մի կը մնայ այսօր : Այդ
արքունական յարկը վկայ եղած է ժամանակաւ
թագաւորացն քաջագործութեանց , զեղխութեանց ,
մեղկութեանց , կրօնական վիճաբանութեանց . և
այս վերջինները կը գրգռէին ի նպաստ իրենց
անձնական շահուց՝ ժողովուրդներն երկպառա-
կութեամբ բորբոքելով : Այդ պալատը վկայ եղած
էր Բիւզանդեան կայսրութեան աստիճանաբար
վատթարանալուն , ոչնչանալուն : Վկայ եղած էր

վերջին Կոստանդիանոսի զինուելու վայրկենին հայրենի երկրին պաշտպանութեան ընթանալու՝ և իւր յետին շունչն Բիւզանդեան կայսրութեան յետին շնչոյն խառնելու համար :

Կոստանդիանոսի ճոխ ասպարանէն՝ ոչինչ կը մնայ արդ, ըսի, բայց յիշատակ մի : Իսկ Բալէօլոկներուն ամարանոցէն՝ միայն այս չորս որմունքըն, անխօս վկայք անցեալ փառաւոր օրերու : Թէև յոգնած էի, սակայն ուղեցի Կոմսին ցոյց տալ մեր ազգային մէկ հաստատութիւնը՝ այսինքն Պէդճեան Յարութիւնի անցեալ զօրութեան և ազգասիրական կանգուն յիշատակը, կ'ակնարկէի մեր Հիւանդանոցին ուր հարիւրաւոր հիւանդներ և դժբաղդներ դարման և ասպատանարան կը գտնեն հոն, ինչպէս և լքեալ մանուկն պաշտպանութիւն և ուսում : Ճոխութեամբն և զարդիւքը չէ որ հաստատութեան մի օգտակարութիւնը կը դատուի, այլ մատուցած ծառայութեամբը. այս կարգէն է մեր ազգային Հիւանդանոցը որով կը փառաւորուէի որչափ օտար ազգիք իրենց հրաշակերտներովը : Կոմսն ոչ միայն կ'ըմբռնէր այս ազգային զգացմանցս օրինաւորութիւնը, այլ և կը ծափահարէր մանաւանդ :

Սակայն ծածկեցի Կոմսէն մեր Ազգին մեղադրելի անտարբերութիւնն այնպիսի սրբավայրի մի նկատմամբ ուր ալեորը՝ հովանի, հիւանդը՝ բոյժ, որբը՝ գթութիւն կը գտնայ : Չըսի իրեն թէ մասնաւոր առաքինի և ազգասէր անհատներու միայն կը պարտինք մերթ ընդ մերթ գովելի կարգադրութիւններն ինչպէս և մարդասիրական խնամք : Չըսի թէ այս վայրն որուն ամեն Հայ սիրտ իւր լուման ջերմեռանդութեամբ նուիրելու էր, չըսի,

կ'ըսեմ, թէ այս վայրն կողոպուտներու և անիրաւութեանց կեդրոն եղած էր շատ անգամ, թէ աղքատին նուիրեալ հացը, զգեստն ու լուման, մասնաւորաց հաճոյից նպաստած էր: Չըսի թէ կարօտելոյն լեղի ժպիտը, դժբաղդին հառաչանքը, որբին արտասուքը փոխանակ եղբօր սիրտ մի գտնալու, շահասէր անձանց անգթութեան հանդիպած էր: Լռեցի զայս ամենայն զի ազգային մրուրը կերպով մի մեր վրայ ալ կը ժայթքէ, մենք ևս կը սենամք, քանի որ ամբողջութեան մասն եմք:

Վերջապէս անհնարին ծամածուռ ճամբաներէ անցնելով, և կառքին անընդհատ ցնցմանց ենթարկուելով հասանք ծովեզրը. ուր նաւակ մի մտնելով ջուրերուն վրայ կը սուրայինք, մեր կրած զանազան ազդեցութեանց ներգործութիւնը կրելով տակաւին:

Երբ հասանք Տօլմա-Պահճէի արքունական պալատին առջև, տե'ս, Կո'մս ըսի, ահաւասիկ վայր մի որ մարդկային սրտին ամբողջ պատմութիւնը կը պարունակէ: Որչա՛փ մարդիկ արքունական տիրոջ մի համակրելի երևնալու համար տքնեցան, գործեցին, թշնամիներ յարուցին, թըշնամիներ խորտակեցին, թշնամիներէ տապալուեցան երբ նոյն իսկ իրենց երազներուն բարձրութեան գագաթը կը թուէին հասնիլ: Որչա՛փ կանայք իրենց թագազարդ տիրոջն հաճելի ըլլալու համար ճիգեր թափեցին, սիրուեցան, լքեալ մեկուսացան, լացին, տառապեցան նախանձորդի առաւելութեան վրայ, երբ անձերնին հզօր տիրունի կը կարծէին արքունական սրտի: Քանինե՛ր տանջուեցան խօսքէ մի, նայուածքէ մի որ ուրիշ

գեղանույ մ'էր ուղղեալ, որ ընդ հուպ պիտի յա-
ջորդէր իրեն տիրոջը սրտին մէջ, Այո՛, քանինե՛րը
լացած են. բայց ո՛վ արդեօք համբեց սրտին այդ
արտասուքները. ո՛վ բանի տեղ դրաւ դանոնք :
Ջուրի կաթիլներ համարուին գուցէ. սակայն սրտի
դառնութեամբ լի կաթիլներ էին անոնք : Այդ
տարաբաղդ գեղանիները մինչ կորովալից էին տա-
կաւին՝ կ'զգային իրենց սրտին հիւժիւր ցամաքիւր,
տկարանալը : Օրին մէկն ալ բարախումները դա-
դարեցան. մահն սպաննած էր ինչ որ շնորհք, ինչ
որ թարմութիւն, ինչ որ կեանք էր : Ո՞վ դիտեց
այդ սպանութիւնը : Էակ մի միայն կը պակսէր
որուն ուրիշ գեղանի մի յաջորդած էր : Այո՛,
էակ մի միայն կը պակսէր, բայց սիրտ մ'էր այդ
որ լացած, հառաչած և արիւնած էր : Ո՞վ քաղեց
այդ վերջին շունչը ուր կը բովանդակուէր տխուր
վէպի ամբողջ պատմութիւնը : Փոս մի կը բացուի
ընդունելու համար երիտասարդուհի մի զոր յոյսը
գեղեցկացուցած էր, և յուսահատութիւնը մեռու-
ցած : Անցորդը կ'անցնի և իմանալով թէ ծաղկա-
հասակ կին մի կը հանգչի հոն, «Մեղք, կ'ըսէ,
տակաւին շատ շուտ էր մեռնելու համար,» ու
ճամբան կը շարունակէ : Միթէ՞ շատ շուտ մեռած
կը սեպուի մարդս երբ թշուառութիւնը ճանաչէ,
և իւր երիտասարդութեան մէջ արդէն ձերացած
նկատուելով ո՞չ ապաքեն մեռնիլն ալ մխիթարու-
թիւն մ'է իրեն համար : Պատասխանէ՛, կո՛մս ըսի,
դու ևս ինձ նման ձերութիւն չես զգար արդեօք :
Մա՛յտա, ըսաւ, կեանքը մեծ արտօսք մ'է,
զոր շող մի կը ջերմացնէ առաւել շուտ շողիացնե-
լու համար : Մէն մի մարդ դառնութեան բաժակ մի
ունի զոր ներկան կը պարպէ և ապագան կը լեցընէ :

Ոմանց բաժակը կը յորդէ, ահա միակ տարբերութիւնը: Դու շատ տառապեցար, և անձդ ամենէն տարաբաղդը կը համարիս: Կը սխալիս, վասն զի ամեն մարդ իւր արտասուքը կը հաշուէ միայն: Իմ դժբաղդութիւնս ո՛չ ապաքէն քու կիներդ չափ ծանր է. դու կը կորսնցնես դանձ մի, և նոյնը կը հանդիպի ինձ. քեզ համար ինչպէս և ինձ՝ աւելորդ անձ մի կայ մէջ տեղ: Տառապիլ՝ զգալ կը նշանակէ. զգալն՝ ապրիլ: Տառապանքը կենաց մէն մի վայրկեանը ուժգին կը նշանակէ, զի ապրելու համար ծնած ենք:

Կեանքը, շարունակեց կոմսը, ընդարձակ վիճմ'է որուն մէջ սարսափահար աչքը զգիշեր կը տեսնէ: Մարդս անոր յատակը իջնելու պարտական է, զի անողորմ ձեռք մի զինքն անդ կը մղէ բռնութեամբ: Սէրը կը լուսաւորէ այդ վիճն իւր շողովն, յետոյ մութն առաւել ևս թանձրացնելու համար, երբ սառնահար շունչովն իւր բռնած ջահը կը մարէ:

Լռեց կոմսը, և ես ունկնդիր էի մինչ դադրած էր խօսելէ: Յանկարծ ձեռքը ծովուն մէջ թաթխելով և զայն վեր քաշելով քանի մի կաթիլներ կախուեցան մատուրներէն, և յետոյ ծովուն մէջ ինկան և կորսուեցան: Ահա մարդուս պատկերն, ըսաւ. վայրիկ մի կը կապուի կենաց, ետքը կը գլորի ու կը կորսուի ընդհանուր ամբողջութեան մէջ ուսկից բղխած էր:

Մեր նաւակը կը սահէր ջուրերուն վրայէն և մենք հիացմամբ կը դիտէինք մերթ շարժուն անհունութիւնն, որ զմեզ մեղմաբար կ'օրօրէր իւր ծոցին մէջ, և մերթ կապոյտ անհունութիւնն որ մեր գլխուն վերեւ կը տարածուէր, և մենք իբրեւ հիւլէ այս երկու տարածութեանց մէջ՝ մտօք կը

բարձրանայինք մինչեւ մին, և կը խոնարհէինք
մինչեւ միւսը: Հասանք մեր բնակարանն երբ լուսինն
հորիզոնին վրայ կ'երերար բնութիւնը դիւթելու հա-
մար, ու Մուէզինին ձայնը կ'ողջունէր զայն խանդով:

Տիգրան և Մայտա

Կը ներես ինձ ուրեմն, Մայտա՛դ իմ պաշտելի:
Սիրտդ կ'սփոփի, բայց չէ կարող գտնալ իւր կորսը-
ուած երջանկութիւնը: Ամենայն ինչ անտանելի է
ինձ, մանաւանդ այն անմեղ էակն որոյ յանցանքը
զիս շատ սիրելն է զի որ և է սէր՝ բացի քու կինէդ,
դժոխք է ինձ համար: Կը կարեկցիմ իրօք այդ հէ-
քին վրայ որ ինձ բաղդակից եղաւ, բայց կը խորշիմ
այն բերնէն որ զիս իւր Տիգրանը կ'անուանէ: Եւ
սակայն ամենայն ինչ իրաւունք կուտայ իրեն զիս
այնպէս անուանելու. հոգիս միայն կը բողոքէ և
պիտի բողոքէ միշտ: Եկեղեցւոյն մէջ յուզմունքս
շատ իսկ մատնեց զիս, և ի զուր կը ջանամ քողարկե
իրմէ զիս գրաւող անտարբերութիւնը իւր անձին՝
նկատմամբ: Երբ անոր արտասուքը կը տեսնեմ, կը
գլխամ ստուգիւ. բայց մատունքս այդ արտասուքը
կը սրբեն, մինչ հոգիս կ'անիծէ զանոնք: Զքեզ
ստանալու համար կարող էի ամեն բան դղրդել ու
տապալել, և սակայն ահա անգութ բաղդը, կամ կին
մի, սատան մի, յաղթահարեց. ոչնչացուց զիս:

Մա՛յտա, իբրեւ վերջին շնորհ լսէ աղերսանացս,
և թող Տիգրանին որ ձայնդ հետին անգամ վայելէ,
յետին անգամ շնորհներդ տեսնէ, վայրիկ մի զքեզ
իրենը կարծէ, և եթէ հարկ է ոտիցդ առջեւ մեռնի:
Դու բերնովդ ներումս շնորհէ. թո՛յլ ինձ ցաւերս
պատմել քեզ, և այն ատեն դու անձամբ կը դատես
եթէ կարեկցութեանդ արժանի չեմ, ինչպէս խնդրած

գթութեանս զոր շնորհեցիր, զի հրեշտակ ես դու,
և հրեշտակը ներել գիտէ միշտ:

Մա'յտա, շնորհ կը հայցեմ դժբաղդի մի հա-
մար: Թոյլ տուր ինձ իբրեւ մեղաւոր ներկայանալ
աչացդ առջեւ: Տիգրանը զոր պաշտեցիր, այնչա՞փ
ատելի եղաւ քեզ մինչեւ ի սպառ արտաքսել զայն
առջեւէդ: Ըսէ թէ կը զիջանիս որ տեսնեմ զքեզ,
և անմիջապէս կուգամ, կը թռչիմ, վայրկեան մի
կեանք կը վայելեմ, յետոյ ամեն օր մահ կրելու
համար:

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Ուրախ եմ որ կոմսին գալուստը գոնէ առժա-
մանակեայ կերպիւ վերջ տուաւ մենակեցութեանդ:
Ազգաց մեծութեան և փառաց, ինչպէս նաեւ
անոնց անկումը պատրաստող պատճառներուն
նկատմամբ ըրած խորհրդածութիւններդ ըստ բաւա-
կանի կը հաստատեն համոզումս թէ ազդին զարգա-
ցումն աշխատութեամբ ամեն յատկութիւններով կը
կատարուի, մինչդեռ անոնց կործանումը մեղկու-
թենէ և մոլութենէ կը հետեւի: Իսկ ինչ որ ազգաց
կը պատկանի, նոյնպէս և ամեն անհատի քանի որ
անհատական այժերու ամբողջութեամբ կը կազմուի
ընկերային զօրութիւնը: Արդ կը հարցնեմ քեզ,
Մայտա', ի՞նչ օգուտ կը քաղես անգործութենէդ, և
ո՞վ կը շահի կեանքէդ. ո՞րն է մատուցած ծառա-
յութիւնդ առ ազգդ, առ մարդկութիւն որ կը
ջնջէ ամենայն խտիր ընդ մէջ ժողովրդոց: Ո՞րն է
սիրտիւս վիշտդ. ո՞ւր կը կեդրոնացնես մտացդ
ճառագայթները. մէն մի մտաւոր կայծդ՝ սրտիդ
մէն մի բարախումը սահմանուած է միանալու մարդ-

կային ճառագայթից և զգացման ամբողջութեան հետ :

ժամանակ տուի քեզ որ ցաւերդ մեղմես . բայց եթէ ուզես երկար ժամանակ նոյն վիճակի մէջ ապրիլ , անկարող կըլլաս վերջը վերականգնելու , վասն զի չարն կ'արմատանայ , և ինչ որ հաստատ է արմատախիլ ընելը դժուար է : Վշտին բռնութեան առջեւն որչափ խոնարհիս , այնքան կը բռնանայ վրադ : Խիզախէ՛ անոնց դէմ , և յաղթող կը հանդիսանաս : Բայց ըսէ՛ ինձ , ո՞վ արդեօք երջանկութիւն խոստացաւ քեզ երկրիս վրայ . ո՞վ կատարելապէս երջանիկ եղած է երբէք որպէս զի դուն եւս ըլլաս : Ամենէն փոքրէն մինչեւ ամենէն մեծը ճանչեցին տառապանքը : Հանճարներն որք մարդկութեան բարերարներն են՝ ապերախտութեան , բանտի , աքսորի և մահուան մատնուեցան : Գիտութեան և աշխատութեան այս անմահ մարտիրոսներն մեզ կուտային լոյս և կեանք , և իրենք իբր փոխարէն՝ մահ կընդունէին : Մենք կենաց ըմբիշներն ենք . ազան կամ անազան կը վիրաւորուինք՝ վերստին յոտս կանգնելու և մրցելու ցորչափ մեզ ոյժ կը մնայ : Իրաւունք չունինք ըսելու . « Հոս կը վերջանայ իմ աշխատութիւնս . հո՛ւ՛ ասպարէզիս մէջ կանգ կ'առնում , ոչ եւս կուզեմ յառաջ քայլել : » Ո՛չ , իրաւունք չունիս , զի այդպէս վարուին՝ բարոյական անձնասպանութիւն մ'է , և սակայն անձնասպանութենէ կը խորշիս , որովհետեւ կը մտածես թէ իշխանութիւն չունիս քեզ շնորհուած կեանքդ բնաջինջ ընելու ինքնին . բայց բնաւ չես խիղճմտիր բարոյական , կենսական հիւթդ տակաւ առ տակաւ

տկարացնելով անգործութեամբ՝ անզգալի ինքնասպանութեան մատնուելու. որ և է ինքնասպանութեան քաջութիւնը, Ֆիզիզական թէ բարոյական, դատապարտելի քաջութիւն մ'է, վասն զի շատ աւելի յարգի է ապրիլ և մրցիլը քան թէ յուսահատական վայրկեանի մի մէջ մրրկալի կեանք մի վերջացնել, և կամ աստիճանաբար կենսական հիւթը փճացնել: Կեանքը ճակատավայր մ'է. մարդիկ պատերազմողներն են. վիրաւոր զինւորն իրաւունք ունի՞ արդեօք խոյս տալու կռիւէն երբ վէրքը կերպիւ իւրիք բժշկուած է, և երբ կարող է այն վերստին զէնք շարժել: Եթէ խոյս տայ, եպերելի դասալիք մ'է. կենաց դասալիքներն արդեօք նուա՞զ եպերելի են: Չե՞ս զգար թէ մարդուս համար փառասիրութիւն մի կայ զինքը ճզմող դէպքերուն վերելք բարձրանալ և ըսել. «Արհամարհեցի զանոնք, կանգուն կեցած եմ, և փոխանակ յաղթուելու յաղթող եմ. զի օգտակար եմ, զի կը գործեմ, զի մարդ եմ»:

Այս խոհրդածութիւններս անշուշտ դուն ալ կ'ընէիր քեզ նման տառապող անձի մի. բայց դուն այն աստիճան կենդանի մեռեալ եղեր ես որ կարողութիւն չունիս զգալու քեզ նուաստութիւն բերող վիճակդ: Մտական և բարոյական հանգամանացդ անգործութեամբն օր աւուր կայլափոխուիս, կը խոնարհիս, բարոյական աստիճաններէ հետզհետէ վար կ'իջնես, և պիտի գայ օր մի, ուր անասնոյ վիճակին մօտենալով՝ անասուն — մարդու անձնաւորութիւնը պիտի հանդիսանաս: Ի՞նչ բանի կը ծառայէ քեզ բարձրութիւնդ, Մա'յտա, երբ ընկճիս իբր ամենատկար արարած:

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Մի և նոյն անիրաւութեամբ կը մեղադրես զիս
թէ՛ ակամայ լռութեանս և թէ՛ բռնի անգործու-
թեանս համար. ուչ դիր խօսքերուս, և ըսէ՛ ապա
եթէ յանձաւոր երեւամ քեզ :

Կոմսը մեկնեցաւ երեք ամիս հիւրս ըլլալէն
վերջը : Հարկաւոր կարգադրութիւնները պիտի ընէ
որպէս զի գայ Պոլիս հաստատուի և իմ վրայ հսկէ
իբրեւ եղբայր անձնուէր : Գեղեցիկ խորհուրդներ են
ասոնք ստուգիւ և արժանի անոր վեհ սրտին : Բայց
կը մնայ զիտնալ թէ այդ դիտաւորութիւններն
արդեօք պիտի կրնա՞ն գործադրուիլ. զի կեանքս
մաշող ախտին դիմադրելու համար թէեւ մեծ են
ջանքս և արիութիւնս, սակայն օր աւուր անողոք
հիւանդութեամբ մի տկարանալս կ'զգամ : Կոմսն
արդէն նշմարեց վիճակս, և յորդորեց զիս բարե-
խառն կլիմայի մը ներքեւ անցունել ձմեռուան
եղանակը, խոստանալով ինձ ընկերանալ ամենու-
րեք : Նաեւ առաջարկեց ինձ իւր հարստութեան
մասնակցել զիս, սնդելով թէ եղբայր մ'իրաւունք
ունի այսպիսի նուէր մ'ընելու քրոջ մի որ կրցաւ
գոհել մանաւանդ իւր վանական խաղաղութիւնը :
Մերժեցի բացարձակապէս այդպիսի առաջարկ մի,
և իւր թախանձանքն ամենեւին չփոխեց որոշումս :
Այս մերժումէս կը նեղանար այն, ինչպէս ես ալ
իւր բազմիցս կրկնուած աղաչանքէն : Իրաւ է որ
այդ նոր ապացոյց մի էր իւր անսպառ վեհութեան :

Երբ Կոմսը բաժնուեցաւ, շարաշար յուզուե-
ցայ, որով տկարութիւնս ալ սաստկացաւ : Կ'ըմ-

բըռնես անշուշտ թէ անհարելի էր անտարբեր
աչօք նայիլ այն դատարկութեան զոր անզոյգ
բարեկամ մի լեցուցած էր երեք ամիսէ ի վեր :
Առանձին կը մտախօհէի երբ Լևոնին մօտենալը
տեսայ , միանգամայն իւր դէմքին անզսպելի
յուզմունքը :

— Ի՞նչ ունիս Լևոն , սաստիկ բորբոքած կ'ե-
րևաս , ըսի :

— Վախնամ , պատասխանեց , որ նորանոր
աղետից պիտի ենթարկուինք , զի Հերիզան բան-
տէն փախչելու միջոց գտեր է : Իւր պահապանը
կը պնդէ միայն այդ փախստեան գործակից չըլ-
լալը և ոչ այլ ինչ , և այդ կիներ գտնելու ջան-
քերն ապարդիւն մնացին մինչև հիմայ : Այդ ժանտ
կիներն որ բնաւ չխղձմտեցաւ այնչափ անօրէնու-
թիւններ ընելու , արդ ի՞նչ բանի կարող չէ երբ
մեծ վրէժ մ'ունի լուծելու : Գիտես արդէն որ
Պետրոս Թ . . . մահուամբը տուժեց իւր սէրն . իսկ
մենք ինչո՞վ արդեօք պիտի տուժենք այդ կնոջ
ատելութիւնը :

Այս խօսքերն անով պաշարեցին զիս : Եթէ
ապահով ըլլայի թէ ես պիտի ըլլամ Հերիզայի
վրէժխնդրութեան նահատակը , բոլորովին անհոգ
կը կենայի : Բայց մինչև ցարդ մահուանս չփա-
փաքեցաւ , այլ իւր սլաքները սիրելեացս ուղղե-
լով ուղեց վիրաւորել զիս : Կրնամ աներկիւղ ապ-
րիլ Յուլիանէիս նկատմամբ . կրնամ Տիգրանս յա-
պահովի համարիլ : Քունս սարսափելի երազներով
յուզուած է , օրերս ալ մտատանջութեամբ : Թուի
ինձ տեսնել նորանոր աղէտս զոր Հերիզայի սըտ-

մըտութիւնը մեզ կը պատրաստէ մթութեան մէջ :
կը կարծեմ անոր սպառնալից և հրաբորբոք աչքին
հանգիպիլ . կը կարծեմ թէ մէն մի վայրկեան մա-
հաբեր տիպաց ծնունդ պիտի տայ , և ամեն սա-
հած վայրկեան չկրնար զիս ապահովել իւր յաջոր-
դին նկատմամբ : Իժբաղդ դէպք մի՛ մարդը կ'ըս-
պաննէ մէկ հարուածով . բայց մտատանջութիւնը
յամբարար կը մեռցնէ՝ մէն մի հարուածին դառ-
նութիւնը զգացնելով :

Արդ , սիրելի՛ս , ըսէ՛ , միթէ արիութիւնն և
յօժարամտութիւնը կը բաւեն յաղթելու իրաւացի
վախերու և վհատութեանս : Ի՞նչպէս կուզես որ
խորհիմ , գործեմ երբ միտքս անընդհատ Յուլիա-
նէէս Տիգրանին կը վազէ , երբ ամեն ձայն , ամեն
շարժում զիս կ'ահաբեկէ , և աչքս ամենուն երեսն
անհանգիստ կերպով կը նայի գոյժ մ'իմանալու
երկիւղով : Ո՛վ Աստուած իմ , քանի մ'օրուան
կեանքի համար ո՛րչափ տառապանք :

Մայտա առ Տիգրան

Զիս տեսնելդ անկարելի է , Տի՛գրան . ուրի-
շին պահէ պարգևդ զոր կ'ուզես ինձ շնորհել .
օրինաւոր իրաւունքներ ունի նա քու վրադ . անոր
ի՞նչ փոյթ քու սխալմունքդ : Կը հաստատես խեղճ
ամուսնոյդ նկատմամբ անտարբերութիւնդ , բայց
զիս տեսնելով արդեօք կը յուսաս թեթեցնել
զայդ : Մեր կորսուած երանութեան գաղափարը
վերանորոգելով ներկայն առաւել կը ծանրացնենք :
Իրաւունք ունի՞մ շահելու սիրտ մ'որ ոչ ևս իմս
է . և միթէ իրաւացի կշտամբանաց չե՞մ ենթար-

կուիր այդ սիրտը շահիլ ուզելովս, նաև աւելցնելովս ամուսնոյդ դժբաղդութիւնն որ ըստ ինքեան շատ մեծ է արդէն: Ո՞վ կրնայ ճանաչել զքեզ առանց սիրելոյ, և ի՞նչ սոսկալի վիճակ է սիրելն առանց սիրուելու:

Ո՛չ, Տիգրան, պէտք չէ որ տեսնուինք վերջստին. մեր փոխադարձ վիճակն իսկ այս զոհողութիւնը կը պահանջէ: Զիրար տեսնելէ ետք բաժանումն առաւել ևս անհանդուրժելի կ'ըլլայ: Լսել ձայնդ, տեսնել կերպարանքդ, վայրիկ միջիս ամփոփել աշխարհս և ապա ամենայն ինչ կորսնցնել. ո՛չ, ո՛չ, անկարող եմ այդպիսի փորձի մի տոկալու: Ո՞վ տարաբաղդ Մա՛յտա, ի՞նչ իրաւամբ քուկդ պիտի համարիս ուրիշին սուրբ ըստացուածքը. նոյն իսկ վայրկենի մի համար չունիմ այդ իրաւունքը, թէև այդ միակ վայրկենին համար կեանքս կը զոհէի: Ո՛չ, Տիգրան, ոչ ևս պիտի տեսնես զիս: Հեռի փախչինք իրարմէ, թէև մեր սիրտերն իրարու մօտենալու ձկտին անդադար: Չեմ ուզեր մատնել խիղճս և պարտքս, այլ մահուան ժամանակ կուզեմ գոնէ հանդարտ խրղճով մեռնիլ, զի այս պիտի ըլլայ այն միակ մխիթարութիւնը զոր հետս գերեզման պիտի տանիմ: Դուն անկարող ես այս մխիթարութիւնն ինձմէ յափշտակելու. եւ եթէ կարող ըլլայիր անգամ, ես քեզմէ խոյս կուտայի: Սրտիս դէմ մրցելու համար այսպիսի վայրագ կարողութիւն մի կ'ունենայի՞:

Մնաս բարեա՛ւ, Տիգրան...:

Տիկին Սիրա առ Մայրա

Ո՛րչափ յուզմունք, ո՞րչափ փոթորիկ շուրջդ կ'որոտան՝ զքեզ ուժաթափ ընելով: Հանդուրժէ՛ հրաբորբոք եղևակայութեանդ և տխուր պատկերներով մի՛ տանջեր միտքդ: Լևոնին ընկերական վիճակին բարձի ազդեցութեամբն կը յաջողիք անշուշտ շուտով ձերբակալելու այդ անըզգամ կինն՝ առանց ժամանակ տալու որ ձեզ կարենայ վնասել:

Ո՛րչափ փափաքելի էր որ կարենայիր Պոլսէն քիչ մի ժամանակ հեռանալ, հոս գայիր ի Քորֆու, ձմեռն անցունէիր յօգուտ առողջութեանդ և յանդորրութիւն մտացդ: Բայց դիւրակ'ըմբռնեմ թէ մայրենի սիրտդ չկրնար հեռանալ զաւկին քովէն երբ զայն վտանգի ենթարկուած կը համարի: Ի՛նչ մխիթարութիւն պիտի ըլլար առանձնութեանս մէջ զքեզ վայելել, սփոփել և քեզմով սփոփուիլ: Երա՛զ:

Այս միջոցիս նոր ծանօթներ ունեցայ: Տաճիկ մէկ ճանչւորս, որոյ շնորհիւ ժամանակաւ կարգադրեցաւ մի կնճռոտ գործս, անձնական թեթև տկարութեան մի պատճառաւ՝ առ ժամանակեայ կերպիւ հոս հաստատուեցաւ և ինձ դրացի եղաւ: Երկու գեղեցիկ կիներ ունի, որոց մին բնութեան հրաշալիք մ'է: Երբէք հասակի այսքան կատարելութիւն, դէմքի այսքան գեղեցիկ գոյն, և նայուածքի այսքան կենդանութիւն չէի տեսած: Իւր շարժմանց մէջ գոռոզութեամբ խառն վսեմութիւն մի կայ, որ առաւել թագուհի մի կը յիշեցնէ

քան թէ փափուկ կին մի. բաւական յղկուն միտք մ'այ ունի, որով իւր ընկերութիւնն ախորժելի եղած է ինձ :

Այս գեղանի կինն ամուսին մ'ունի եղեր որոյ նախանձուն ողորմելի նահատակն եղած է ինքը : Անկարող ըլլալով դիմանալու հանապազօրեայ մարտիրոսութեան, բարեկամի մ'օգնութեամբ խոյս տուեր է ամուսնական յարկէն, նոյն իսկ այն օրն երբ ամուսինը պաշտօնով հեռաւոր երկիր մի կ'երթար և զինքը կը դատապարտէր իւր հետն երթալու : Բարեկամին ձեռամբ օթեան մի գտած էր այս տաճիկ ծանօթիս տունը, ուր իբրև տիրուհի կը գահակալէր իւր եղական գեղեցկութեան շնորհիւ :

Այս է ահա իւր կենաց պատմութիւնը :

Սակայն հաստատեցի թէ այս երկու նախանձորդաց հասակաւորը նախանձարեկ կը հիւծի՝ նկատելով թէ նորեկ կինը կատարելապէս կ'իշխէ ամուսնոյն վրայ. և բնաւ չպիտի դարմանամ՝ եթէ յանկարծ իմանամ օր մի՝ թէ տունէն դուրս հանած են այդ խեղճ զո՞ր, որոյ գեղն ու շնորհքը նսեմացած կ'երևան մտատանջութեան ազդմամբ, մինչդեռ ոսոխն առաւել եւս շքեղացած է յաղթանակաւր :

Չկայ բան մ'որ այնքան հակառակ ըլլայ ընկերական օրինաց որքան բազմակնութիւնն՝ որ ոչ այլ ինչ կը նշանակէ բայց եթէ սիրտ մի որ բազմաթիւ կանանց մէջ մրցման առարկայ կ'ըլլայ : Ընտանեկան յարկին երջանկութիւնն երկու հոգիներու մէջ եղած սերտ յարաբերութեամբը կը կազ-

մուի, այսինքն այն լուին դաշնագրութեան մէջ
իրարու վշտաց և ուրախութեանց մասնակցելով,
մի և նոյն կեանքով, շահերով, ձկտումներով ապ-
րելով, և իրենց զաւակներով վերածնելով: Ի՞նչ
վստահութիւն կրնայ ունենալ կին մի որ հակա-
ռակորդի իշխանութենէն կը վախնայ անընդհատ,
և որ յամուսինն իւր կը գտնէ ոչ թէ ընկեր՝ այլ
տէր մի որոյ քմահաճութեանց պարտական է հա-
մակերպիլ: Մայր է, բայց ուրիշ մի նոյնչափ մայր
է նոյն յարկին ներքեւ: Սիրտն, անձնասիրութիւնը,
շահերն, ամենայն ինչ վտանգի ենթարկուած է,
և իւր կեանքը յարատեւ փոթորիկ մ'է: Այդ խեղճ
կնոջմէ սէր, հպատակութիւն և անձնուիրու-
թիւն կը խնդրուին, բայց ի՞նչ փոխարինութեամբ.
առօրեայ շնորհներն են ամենայն փոխարինութիւն:

Իսկ ի՞նչ կրնայ ըլլալ անձնուիրութիւնն այն
սրտին որ սիրոյ վարձատրութեան չսպասեր: Միթէ
սիրտն իւր օրէնքը չունի՞: Ո՞վ կը լսէ անոր մեղ-
մաձայն մունչումներն և թագուն ապստամբու-
թիւններն. ո՞վ կը տեսնէ անոր յուսահատու-
թիւններն և վրէժխնդրութիւնները: Լռութեան
մէջ խաղաղութիւն կ'ենթադրուի. բայց լեռն՝ որ
յինքն հրաբլիսային գործունէութիւն ունի՝ ի՞նչ
դուրս կուտայ երբ ի ներքուստ հրային ալիքները
կ'արժարծէ: Ի՞նչ կրնան ըլլալ այն զգացումներն
որք հակառակորդի անընդհատ ներկայութենէն
ջնջուած, կամ բորբոքուած, կամ դառնացած են:
Եթէ կինը կը սիրէ այս պայմաններով՝ իւր կեանքը
մշտատեւ մարտիկոսութիւն մ'է: Իսկ եթէ չսիրեր,
չարունակ զգուանք, հանապազօրեայ արուեստ,

մեքենայութիւն մ'է հարստութիւն դիզելու՝ իւր տէրը կողոպտելով և այսպէս ապագան ապահովելով, ըսել է նուաստ առուտուր մ'է այն: Բազմակնութիւնը կանանց նուաստութեան բարձրագոյն կէտն է, մարախրոսական վիճակ մ'է: Սիրոյ չէութիւնն է, ընտանեկան անիշխանութիւնն է: Մէն մի նախանձորդ մայր իւր զաւակին վրայ կ'ուզէ ամփոփել հայրական շնորհներն, հետևաբար ատելութիւնը կը սպրդի զանազան մայրերէ ծնած եղբարց մէջ. ասոնք իրարու թշնամի կը դառնան, հայրենի հարկը հակառակութեան և չարութեան բոյն մի կը հանդիսանայ, զոր տարբեր նպատակներ ևս քան զևս կը թունաւորեն:

Ճանչւորիս նոր հարսն այնքան ապահով է իւր իշխանութեանց վրայ որ կարծես թէ կ'արհամարհէ որ և է նախանձորդ: Բայց որքան ալ մեծ ըլլայ ազդեցութիւնը, կրնա՞յ անվրդով նայիլ ապագային, կրնա՞յ հաւաստի ըլլալ թէ ուրիշ շնորհալի արարած մի իւր պատճառած վիշտերն իրեն չպիտի վերադարձնէ այնպէս:

Անցեալները դրացւոյս հետ կը խօսէի բազմակնութենէ արտադրուած ապօրինաւոր վիճակին վրայ: Թէև բաւական լուրջ մարդ մ'է, բայց դժուարութիւն կը կրէր ըսածս հասկնալու: Այնպէս կը կարծէր թէ իւր առաջին կինը շատ երջանիկ է քանի որ կենաց ամեն հաճոյքը կը վայելէ, և թէ բնաւ իւր անդորրութիւնը չվրդովիր ան առաւելութենէն որով միւսը կը պատուէր: «Ի՞նչ կը պակսի անոր» կ'ըսէր շարունակ: Կան շատ մարդիկ որք կը կարծեն թէ կնոջ բարեբաս-

տուժիւնը անթերի է երբ կենաց նիւթական
չնորհներն հը վայելէ. չեն ըմբռներ անոնք, կամ
չեն ուզեր ըմբռնել, թէ կինը սիրտ մ'ունի և
թէ անով երջանիկ է կամ ապերջանիկ: Որքան
սակաւաթիւ են այս ճշմարտութիւնը հասկցողները:

Գեղաչնորհ տիկնոջ հետ ամեն անգամ խօսքդ
կ'ընենք, և շատ մեծ հաճութիւն կը յայտնէ երբ
քեզմով կ'զբաղինք: Երևակայէ՛ թէ ո՛րպիսի ու-
րախութիւն է ինձ զբաղիլ սիրելի նիւթով մի:
Ոչինչ այնքան մխիթարական է բացակայութեան
ժամանակ որքան խօսիլն այն անձանց վրայ որք
սրբազան են մեզի համար. կարծես թէ տարա-
կայութեան դառնութիւնը մասամբ իւրք կը
մեղմի, և մասնաւոր համակրութիւն կ'ընծայենք
այն անձանց որոնց հետ նոյն ախորժելի առարկա-
յով կրնանք մեր ժամերն անցնել: Այս չքնաղ
կինը գուցէ ոչ այնչափ հաճելի ըլլար ինձ եթէ
այնքան համակիր ուշադրութեամբ ունկնդիր
չըլլար քեզ վերաբերող պատմութեանցս: Թերևս
չափազանցութիւն կայ այն հետաքրքրութեան
մէջ զոր ցոյց կուտայ քու նկատմամբ, և թէ այդ
ընթացքին շարժառիթն է ինձ սիրելի ըլլալու
բաղձանքը, զի հասկցայ որ խիստ խորագէտ է
նա: Չգիտեմ թէ ընկերութիւնս վայելելու, թէ
ատելի նախանձորդէն հեռի մնալու փափաքն է
որ այնչափ տունս յաճախելու կը դրդէ զինքը:

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Այս տարակուսելի պարագայներու մէջ ոչ երբէք յանձնառու կրլլամ Յուլիանէէս բաժնուելու. երևակայութեան հրէշներն աւելի սոսկավիթիսար կը հանդիսանան հեռաւորութեան ազդամամբ, որով շարունակ ինձ պիտի թուի թէ՛ աղջիկս դաւաճանութեան նահատակուած է: Գիտեմ թէ ճանբորդութիւնը, նա մանաւանդ անձկալի ընկերութիւնդ ինձ խիտ նպաստաւոր կ'ըլլար քանի որ առողջութիւնս սաստիկ խանգարեալ է: Ո՛րչափ փոխուած եմ. եթէ գիտնայիր, կը ցաւէիր անշուշտ, և քու գեղանիդ բնաւ վախ չէր զգար ինձմէ յաղթուելու իւր հրապոյրներու մասին՝ եթէ հող ուղեւորէի. հետեւապէս զիս ալ կը մասնակցէր գուցէ այն համակրութեան զոր աներկբայ եմ թէ նուիրուած է քեզ արդէն: Բայց անկեղծօրէն կը խոստովանիմ թէ բաղդէն հալածուած միւս էակին նկատմամբ մասնաւոր զգացում մի ունիմ, զի կ'զգամ թէ ամեն տարաբախտներն իմ անձանօթ քոյրերս են. որոնց հետ կը միանամ տառապանաց կապով: Անոնց արտասուաց մէջ իմս կը նշմարեմ, հառաչանաց մէջն ալ իմս կը լսեմ:

Հերիգան դտնելու ջանադրութիւններն ապարդիւն մնացին մինչև հիմա. անոր յիշատակը կարծես թէ քստմնելի ուրուականի մի զարհուրելի պատկերն է որ գիշեր ու ցորեկ զիս կը պահպանէ անընդհատ: Երբ մութէն կը պաշարուիմ, թուի ինձ թէ սոսխիս բերնէն բոցեր կը ժայթքեն, զիս տան-

տէական գեհնի մի լոյսերով կը լուսաւորեն ու սուսերակիր ձեռամբ ահռելի ժպիտով սիրելեացս կ'սպառնայ ան : Սոսկումով կը համակուիմ, և մազերս գլխուս վերև կը ցցուին :

Քանիցս քունիս մէջ կարծեցի տեսնել աղջըկանս Հերիզայի ճնշման ներքև մաքառիլը և յուսահատօրէն աղաղակելը : Գիշեր մի մանաւանդ թուեցաւ ինձ թէ՛ Տիգրանին մօտ նստած էի և հիացմամբ երեսը կը նայէի անմռունչ, երբ յանկարծ Հերիզայ վրաս յարձակեցաւ և կուրծքս սուր մի մխեց : Արթնցայ ահաբեկ, և գթութիւն խնդրեցի Տիգրանէն, բայց նա ոչ ևս էր :

Այս անգութ տեսարանէն չգիտեմ ինչո՛ւ օր աւուր կը սաստկանայ սրտիս մէջ փոխանակ ջընջուելու, և անցեալ ցաւերուս վրայ նոր վիշտեր կաւելցնէ : Երկու սիրտեր ենք, որք կենաց ովկիանոսին վրայ կը թափառին և զոր հակառակ հողմեր իրարմէ հեռի կը մղեն : Ի զուր օրերն և գիշերներն իրարու կը յաջորդեն, ոչինչ կը մօտեցընէ զմեզ, վիհը մեր երկուքին միջևն է, մահը միայն կրնայ լեցնել զայն : Մահն ուրեմն հետաջինջ պիտի ընէ անջնջելի պատկեր մի, մահը միայն սիրոյ նուաճողը պիտի ըլլայ երբ ոչ ժամանակն և ոչ հեռաւորութիւնը կրցան յաղթահարել զայն : Տիգրան... հառաչանքս անեզրութեան մէջ կը փարատի առանց սիրոյ արձագանք մի տալու : Ի զուր շուրջս կը նայիմ, ի զուր ուշ կը դնեմ, ոչինչ, ոչինչ... : Յուսահատութիւնը առջևս կը կանգնի իբր անգթութեան կմախքը, և անագորոյն խնդութեամբ կը ներկայէ պատկեր

մի գոր կը յափշտակէ երբ հողերն կը բաղձամ
անոր մօտենալ :

Կեանք, կեանք, ինչ խորհրդաւոր բառ,
ինչ աշխարհ թշուառութեան, արտասուաց, դառն
հեշտութեանց, խաւարի, աղօտ լուսոյ, ինչ
հիւս նախանձու, նենգութեան և կեղծաւորու-
թեան. ասոնք իբր հրալեռնային լաւաներ ամե-
նուրեք կը ծաւալին անդիմադրելի հոսանքով, և
ամեն ինչ կ'այրեն, կը տապալեն, կը քանդեն,
բաց ի ճշմարտութենէն և առաքինութենէն՝ երկու
ահաւոր, ահագին և լուսեղէն սիւներ որք կը
կանգնին և կը դիմադրեն իբր նեցուկ Յաւիտե-
նականին . . . :

Արարչադործութիւնն ընդհանուր սիրոյ ներ-
դաշնակութեան վրայ հիմնուած կ'երեւայ. ահա
արեւը բոլորովին լոյս է, ծաղիկը բոյր, առուակը
մրմունջ : Արեւը կը բեղմնաւորէ տունկը, տունկը
կը պատսպարէ թռչունը, և այս թեւաւոր երա-
ժիշտն ալ իւր դայլայլիկներով անտառներուն
նուիրական լռութիւնը կ'ոգևորէ, և ապա առ-
ուակին մէջ թռչտելով և անոր վճիտ ջրոյ կա-
թիլները խմելով իւր ծարաւը կ'ամոքէ : Մարդս
միայն բացառութիւն մ'է ուրեմն ընդհանուր
օրինաց. նա միայն սուրը կը հնարէ, սիրտերը կը
յօշոտէ, երկաթը կը սրէ, արիւնը կը թափէ և
արտասուաց. հետք կը թողու միայն՝ ուր որ
կ'երեւայ եւ կ'անցնի ան : Մարդը միայն չա-
րութեան ոգին է ուրեմն, եւ սակայն սիրտ
մ'ունի սիրելու և հողի մի գլքեղ պաշտելու, ո՛վ
Աստուած իմ :

Սէ՛ր երկնային , աղբիւր աստուածային որով
ամենայն ինչ կը մաքրուի , և ուսկէ առաքինու-
թիւնը դուրս կ'ելնէ յազթական : Սէ՛ր , աղբիւր
արտասուացս : Սէ՛ր , չո՛ղ երկնասպարզև , լու-
սաւորէ՛ միշտ մթահար հոգիս . կարճատեւ Երե-
րուս փարոսն եղի՛ր : Ո՛վ Սէր , դուն ի կորուստ
մատնեցիր սիրտս , այլ սակայն նուիրական ես
միշտ ինձ համար

Սիրելիդ իմ , ներէ՛ հոգւոյս զեղման . գուցէ
վերջին աղաղակն է առ սէրն , առ քեզ , առ Աստ-
ուած : Կ'զգայի թէ հոգիս իւր բեռին ներքև կը
ճնշուի . ա՛ն , ուղեցի սփոփել զայն յուսահատա-
կան ճիչ մ'արձակելով :

Տիգրան առ Մայտա

Մի և նոյն օրն առաւ ինձմէ կինս և զաւակս
մայրը մեռաւ՝ զաւկին կեանք տալէն վերջ : Իրատ-
րիկս Մայտա պիտի անուանէի . բայց երկու ժամի
չափ միայն հայր եղայ : Մանկան մահուան յա-
ջորդեց մօրը մահը :

Երբ տարաբաղդ կինն յետին վայրկեաններուն
հասաւ , ձեռքս իւր ձեռաց մէջ բռնելով ներումն
կը խնդրէր՝ ակամայ իմ դժբաղդութեան պատճառ
ըլլալուն : Եկեղեցւոյն դէպքէն ի վեր գազան մի
ըլլալս զգացի , որովհետև անկարող եղայ ծածկել
այն կրակը որ կը լափէր զիս :

Կ'ըմբռնէի ամբողջ դառնութիւնն որով հա-
մակուած պիտի ըլլար այդ անձնուէր հոգին , որով
անկեղծ զղջում մի կ'զգայի . գորովագութ խնա-
մօք կը ջանայի մոռցնել աղետալի անցեալն : Ո՛ն ,

Մա՛յտա , այլոց դժբաղդութեա՞ն համար ծնած եմ
արդեօք : Այդ խեղճ արարածը խնդրեց որ նոյն
դագաղն և նոյն գերեզմանն ունենայ իւր զաւկին
հետ միատեղ : «Եթէ երկու ժամ մայր եղայ երկ-
րիս վրայ , ըսաւ , գոնէ միշտ մայր մնամ յաւի-
տենականութեան մէջ» : Վերջին սիրալիր ող-
ջոյնը տալով ինձ՝ թեւերուս մէջ աւանդեց յե-
տին շունջը :

Սղճէս չարաչար տանջուելով անշարժ կը կե-
նայի այդ թշուառ արարածին անկենդան մարմ-
նոյն քով , և ցաւելով կը նկատէի այնչափ գե-
ղեցկութեանց և երիտասարդութեան աւերակ-
ները : Գուցէ անտարբերութիւնս եղաւ անոր
մահուան պատճառ . գուցէ իւր մօրը սրտին մէջ
անբուժելի վէրք մի բացի : Դժբաղդ մայրն գի-
տէ՞ր արդեօք թէ աղջիկը հարս ըրած ժամանակ
մահուան գիրկը կը յանձնէր զայն : Ո՛հ Մա՛յտա ,
Մա՛յտա , ո՛րքան արտասուք թափել տուած եմ
կենացս մէջ :

Ուռենւոյ հովանւոյն ներքեւ կը ննջէ մայրն
իւր մանկիկին հետ , ու տխրազգեցիկ տերևոց
մրմունջն անոնց յաւիտենական քունը կ'օրօրէ :

Այսպիսի հարուածի մի , այսչափ խիղճ կը
բաւէր կեանքս թունաւորելու՝ եթէ պաշտելի յի-
շատակդ զիս չսփոփէր : Ազատ եմ ուրեմն , և եր-
կու գերեզմաններու վրայ կոխելով առ քեզ կը
հասնիմ : Իմս՞ես ուրեմն , ոչ ևս անողոք բերանդ
կ'արտաքսէ զիս . ո՛չ՝ երազ չէ , իմս ես , Մա՛յտա :
Կը վերադարձնեմ քեզ սիրտ մի որ քուկդ եղած
է միշտ , և որուն վրայ ճակատագրին հարուած-

ները բնաւ ազդեցութիւն չունեցան : Սիրովս հետաջինջ պիտի ընեմ այն վիշտերը զոր քեզ պատճառեցի : Չգիտեմ թէ արթո՞ւն եմ թէ երազի խաղալիկ : Քիչ ժամանակուան մէջ պիտի տեսնեմ զքեզ վերստին . բայց ժամերն որքան յամրապէս կը սահին . կարծես թէ ժամանակն անշարժ կեցած է անեզրութեան մէջ : Մէն մի վայրկեան , զոր քեզմէ հեռի կ'անցունեմ , երջանկութենէս կողոպտուած թանկագին վայրկեան մ'է : Ով որ ինձ չափ հարստահարեցաւ բաղդէն , իրաւունք ունի վերջապէս անոր ժպիտին արժանի ըլլալու :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Այնպիսի չքնաղ մարմին մի ի՞նչպէս կրնար այնքան սև հոգի մի պարունակել : Գեղանի դրացիս յաղթահար հակառակորդի ներկայութեան անգամ չուզելով հանդուրժել՝ ամուսնական յարկէն դուրս հանել տուաւ : Նախանձու այս խեղճ նահատակը լռութեան և առանձնութեան մէջ կ'ողբայ անձնուէր ամուսնոյ մի կորուստը : Իրաւ է որ սա իւր կնոջ պիտոյքը կը հոգայ , սակայն բընաւ այցելութեան չերթար իրեն , և իւր տիրուհւոյն շղթայից մէջ կը գտնայ երջանկութիւնը , ինչպէս անոր կամաց հպատակելով կը գտնէ նաեւ իւր փառքը :

Այս բռնաւոր կինը հարկադրեց ամուսինը վերջնական որոշում ընելու իւր և հակառակորդին նկատմամբ , զի իւր իշխանութեան բարձրութիւնը լաւ կը ճանչէր , և կը բաղձար կատարելապէս տիրապետել՝ միւսին արտասուքովն իւր յաղթանակը ամբապնդելով :

Չանացի խղճալի կնոջ վիճակը նկարագրել իւր ամուսնոյն, և զայն ի գուժ շարժել, բայց ի գուր: Չարմանալի անտարբերութեամբ նա պատասխանեց թէ կինն որ և է կարօտութիւն չունէր, և թէ երջանիկ պիտի ըլլար ինչպէս յանցելումն: Ի՞նչ կրնայի ըսել երբ կնոջ գոհունակութիւնը նիւթական կարգ մի պիտոյից կատարման վրայ կը կայացնէ: Անշուշտ պիտի զղջայ որ մի սրտին տկարութեան վրայ, բայց ժամանակն անցած պիտի ըլլայ:

Այն շնորհալի արարածն, որ գեղեցկութեամբն ու նրբութեամբն այնքան զարմանքս գրաւած էր, կերպիւ իւրիք հակակրօութիւն կը ներշնչէ ինձ արդ, զի լաւ դատեցի զինքը խօսքէն և գործքէն, և համոզուած եմ որ ամենայն անգրթութեամբ որ և է միջոցի կրնայ դիմել նպատակին հասնելու համար:

Մայտա սո Տիկին Սիրա

Տիգրանս եկաւ, իմս է վերջապէս: Օր մի քարափանց վրայ նստած էի, կը նայէի ծովուն. կարծես թէ յուսոյ ալիքներ կը թաւալէր, և բոլոր բնութիւնն իմ բարեբաստութիւնս կը տօնէր, այնչափ ամենայն ինչ գեղեցիկ էր և հոգեզուարճ: Յանկարծ թռչուն մի սկսաւ դայլայլել, և ես մտիկ կ'ընէի զմայլմամբ, մերթ ճիչ մի կ'արձակէր և անմիջապէս կը լռէր. և մերթ ներդաշնակութեան մարգարիտներ կը տեղացնէր: Յանկարծ ուրիշ ձայն մի պատասխանեց անոր. և երկուքին մէջ այնպիսի սրտագին ձայնակցութիւն մ'սկսաւ

որ անկարելի էր չհետեւցնել թէ երկու սիրելի
էակաց զիջումն էր այն : Թռչնոյն՝ ինչպէս մար-
դուն համար նոյն է ուրախութեան և սիրոյ
վանկը : Թշուառութեան՝ ինչպէս գոհունակու-
թեան մէջ որ և է ընկեր մխիթարութիւն մ'է .
առաջին պարագային մէջ կարծես թէ ցաւը կ'ըս-
փոփի , իսկ երկրորդին՝ կը կրկնապատկուի : Կը
նայէի ուրեմն չորս կողմ այդ սիրոյ բոյնը գտնե-
լու համար , երբ յանկարծ տեսայ զՏիգրան որ
թևարձակ դէպ ինձ կը սուրար , ճիշ մ'արձակեցի ,
աչերս աղօտացան , կարծեցի թէ ուրախութիւնը
զիս պիտի սպաննէր :

«Մա'յտա , Մա'յտա , ըսաւ , դո՞ւ ես ստու-
գապէս , աչերս չե՞ն խաբեր զիս , խօսէ՛ որ ձայնդ
լսեմ » : Տիգրսի՛ն , պատասխանեցի , երջանկութիւնս
կը ճնշէ զիս :

«Տարարա՛ղդ արարած , մնջեց , յայտնի է որ
սաստիկ տաղնապած ես . բայց վիշտերդ առաւել
մելամաղձային գեղեցկութիւն մի տուած են քեզ » :

Իւր դէմքին վրայ ալ ցաւոց հետքը դրոշ-
մուած կ'երևար : Նա ուղեց անմիջապէս փութա-
ցընել մեր ամուսնութիւնը . բայց ես ընդդիմացայ
ի պատիւ իւր վաստճանեալ ամուսնոյն : «Միշտ մեծ
և յամենայնի մեծ» , ըսաւ :

Գուցէ դատապարտես զիս , սիրելիս , նկատելով
թէ մտատանջութեան պատճառներ կ'որոնեմ . բայց
ստոյգ է որ կը մտածեմ թէ գուցէ ուրիշին մահ-
ուան պատճառ եղայ , և թէ անոր երիտասարդու-
թեան աչնահար ծաղիկներովն իմ երջանկութիւնս
կը հիւսեմ : Արդեօք այն հէք արարածն անիծե՞ց

զիս եթէ ոչ բերնով գէթ սրտիւ, և միթէ իրա-
ւունք չունէ՞ր անէծք կարգալու որոյ վրայ որ Տիգ-
րանի մի սիրտը կը յափշտակէր իրմէ: Բայց այս
մտածութիւնը սրտիս գոհունակութիւնը չխուովեր.
միայն թէ իբրեւ թեթեւ ամպ պայծառ երկնիցս
արեւը սակաւ ինչ կ'աղօտացնէ: Թուի ինձ թէ եր-
բէք տազնապ չկրեցի, այնչափ ջնջուած է յիս ցաւի
ամեն յիշատակ: Կարծես թէ հոգիս յարատեւ նուազ
մ'է, որոյ վերջին հնչիւնը յաւիտենականութեան
գոգրն մէջ պիտի դադրի: Ա՛հ, ո՞րչափ սիրելի է
կեանքն երբ սիրտը գոհունակութեամբ լի է: Տիգ-
րան Լեւոնին հիւր եղած է, ք այց գրեթէ բոլոր վայր-
կեանները հետս կ'անցունէ: Բնաւ մեր տխուր ան-
ցեյոյն յիշատակութիւնը չենք ըներ, միայն յուսա-
լից ապագային կը ժպտինք: Կարծես թէ կը վերա-
ծընիմ, և կը փափաքէի յաւիտենականութիւն մ'ու-
նալ Տիգրանս պաշտելու համար: Թեթեւ հազ մը
կը տանջէ զիս, և ամեն անգամ որ հազամ, անա-
բեկ ինձ կը նայի նա, և «Ոեղճ զաւակս» կը մնջէ
տխրագին: Երբեմն կը կարծէի թէ կեանքը խոյս
կուտար ինձմէ, մինչդեռ արդ բոլորովին զօրու-
թիւն և առողջութիւն եմ. ապրիլ կ'ուզեմ, ոչ, ոչ
եւս կուզեմ այն մահը որուն օգնութիւնը կը հայ-
ցէի աղերսագին:

Սակայն խնդութեանս մէջ չարագուշակ ստուեր
մի առջեւէս կ'անցնի սպառնալից աչօք, սարսափը
կը գրաւէ զիս, և սրտիս բարախամունքը կարծես
թէ վայրիկ մի կը դադրի: Օր մի երբ այսպէս բա-
րեբաստութեան մէջ կը լողայի, կ'երեւայ թէ տըխ-
րութեան քօղն երեսս վարագուրեց, զի Տիգրան

ինչ ունենալս հարցուց ինձ այլայլելով : Ո՛հ , պատասխանեցի , այն կինը՝ շարագուշակ ոգին որ մեր կորուստը կը տենչայ , պիտի հանդուրժէ՞ արդեօք մեր երանութեան : Ո՛ւր է արդ , ի՞նչ կը պատրաստէ մեզ , գուցէ մթութեան մէջ մեր երջանկութեան տապալման կ'աշխատի . կրնամ հանգիստ ըլլալ ցորշափ ինքն ազատ է :

Վկա՛յ ըլլայ երկինք , գոչեց Տիգրան , որ եթէ երբէք այդ իժարարոյ կինը ձերբակալեմ , ես անձամբ իւր բաղդը պիտի վճռեմ , նոյն իսկ վրէժս կեանքովս փոխաբինելով : Արեան շիթերով պէտք է որ քաւէ մէն մի թափած արտասուքդ :

— Ի՞նչպէս , Տի՛գրան , ըսի , արեամ՞ք կ'ուզես ձեռներդ արատել :

— Բայց ի՞նչ կ'ըսես , պատասխանեց , երկիրը պիտի ազատեմ հրէշէ մի , որ ամեն օր նորանոր նահատակներ կրնայ պատրաստել , և այս պարագայի մէջ մարդասպանութիւնն առաքինութիւն է , զի կեանք մի կը փճացնեմ շատերունն ազատելու համար :

Մայտա առ Կոմս

Տիգրանին կինը մեռաւ . այս տարաբաղդ արարածին աղէտքն զՏիգրան ինձ կը վերադարձնէ . գոհունակութիւնս մեծ կ'ըլլար եթէ չյիշէի քութակսիծդ . ի՞նչու այնչափ վսեմ հանգամանքներդ ցաւն ունենան միայն իբրև բաժին , և ի՞նչու անզօր ըլլամ զքեզ մարդկանց երջանկագոյնն ընելու :

Լո՛ւր ինձ , կո՛մս . քոյր մ'ուռնէիր , արդ եղբայր մ'ալ ունիս : Մի՛ կարծեր անձդ երկրիս վրայ

որք մնացած, զի երկու սրտեր քեզ օթևան են.
երկու սրտեր քեզ միշտ պիտի հետամտին ամեն
ուրեք, և միշտ պատրաստ են քեզ ծառայելու:
Կո՛մս, կը սիրէի զքեզ տխուր բարեկամութեամբ,
իսկ արդ կը սիրեմ ցնծութեամբ. կարծես թէ գո-
հունակութիւնն առաւել ևս կը սաստկացնէ մեր
զգացումները, թէև քեզ համար ունեցած երախ-
տագիտութիւնս անսահման էր ըստ ինքեան:
Ուստի, Կո՛մս, Վոսփորայ ափանց վրայ քեզ ան-
համբեր կ'սպասեն բնակութիւն մի, եղբայր մի
և քոյր մի:

Տիկին Սիրա առ Մայրա

Բարեկամութեանս ընդարձակութիւնն այնչափ
ծանօթ է քեզ որ դիւրաւ կ'ըմբռնես անշուշտ թէ
վիճակիդ փոփոխութիւնն որպիսի գոհունակութիւն
կ'ազգէ ինձ: Ամուսնացէ՛ք ժամ յառաջ, սնտոի
պատշաճողութեանց մի զոհէ՛ք ինդութեան վայր-
կեանները: Կատարուելիք գործոց մէջ երկարաձը-
գութիւնն ախորժելի չէ ինձ, և մանաւանդ չեմ
սիրեր դիպուածոց հարուածոյն մատնել՝ նոյն իսկ
մէկ օրուան համար՝ ինչ որ սրբազան է: Ապա-
գային մէջ ոչինչ հաստատուն է. աննշան համար-
ուած պատճառ մ'այնպիսի իրողութեանց կրնայ
ծնունդ տալ որ արգելքէ արգելք անցնելով միշտ
նպատակէդ հեռու կը մնաս: Գործադրութիւնն
ասպահովագոյն միջոցն է մեր ստացուածքն համա-
րելու համար ինչ որ փափաքելի է մեզ: Ես կը
նկատեմ ներկայն իբրև անկեղծ բարեկամ որ
եղածն աչքիտ առջև յայտ յանդիման ցոյց կու-

տայ, իսկ ապագան միշտ կասկածելի է ինձ համար, և միշտ անսխորժ պարագայի կ'սպասեմ: Ապահովե ստոյգին երբէք մի զոհեր, օրէ, ժամէ, բոպէէն իսկ զգուշացիր, զի երբեմն մէկ բոպէն դէպքերու աշխարհ մի կը յղանայ, ամենայն ինչ կ'այլափոխէ, կը տապալէ, և լաւագոյն հաշիւներն ի դերև կը հանէ:

Չքնաղ բռնաւորը հեռացաւ ասկէ քանի մի օրուան համար: Չգիտեմ ի՞նչպէս իւր ամուսինը յանձնառու եղաւ այս բաժանման, թէև կարճատև ըլլայ. զի այս մարդն այնպէս դիւթուած է այն կնոջմէ որ արևուն լոյսն անգամ առանց անոր՝ կարծես իւր փայլը կը կորսնցնէ: Անոր զմայլածին վրայ զմայլիլ, անոր հետ հրճուիլ, անոր հետ տիրել, անոր քմածին կամքերը կատարել, ահա այս մարդուն կեանքը:

Կան այնպիսի կանայք, որք մարդկութեան համար պատուհաս են. զի իրենք չար զօրութիւն մի են որուն առջև ամենայն ինչ կը խոնարհի. և այս զօրութիւնը կազմողը միայն գեղեցկութիւնը չէ այլ անոր յարակից գտնուող մտաւոր կարողութիւնը: Գեղեցկութիւնն անգլիմադրելի ոյժ մ'է իրօք, բայց տևողութիւնն երկար չըլլար եթէ նրբամտութիւնը, խելացութիւնը, ճարտարամտութիւնն իրեն օգնական չ'առնէ: Եւ որոնք որ մեծ ու երկարատև յաջողութիւն ունեցած են աշխարհիս մէջ, իրենց շնորհաց յարակից այլ և այլ բարոյական և կամ մտաւոր թագուն կամ յայտնի միջոցաց կը պարտին զայդ: Գեղեցկութիւնը հուր մ'է որ կը շիջանի երբ խելքը չ'արժարժեր զայն:

Իրացնոյս գալով՝ դէմքի ու մտքի առաւելութիւնները յինքն ամփոփած է, և եթէ գործողութեան ընդարձակագոյն սահման մ'ունենար, ո՞ր գիտէ թէ իւր կարողութեանց ինչ աղետալի նպատակ պիտի ընտրէր:

Իւր բացակայութիւնը գոհունակութիւն ազդեց ինձ, և մանաւանդ իրեն հետ ունեցած յարաբերութիւններս աստիճանաբար պիտի թեթեւցնեմ, զի չեմ ներեր իւր տմարդի վարմունքին խեղճ նախանձորդին նկատմամբ: Երբ իրեն մօտալուտ ամուսնութիւնդ իմացուցի, այս լուրը մեծ զարմանք տուաւ իրեն, մանաւանդ կարծես տհաճեցաւ երբ սիրային վէպիդ վրայ առաջին անգամ համառօտ տեղեկութիւններ տուի: Չար սիրտ մի՛ կը տազնապի ուրիշին յաջողութեան վրայ. արդէն շատ զիտցուած իրողութիւն մ'է այս:

Կամսն ան՝ Մայտա

Բաղդը ժպտեցաւ քեզ վերստին. երջանիկ եղիր, Մայտա: Մի նսեմացներ անարատ խնդութիւնդ որ և է տխրութեան բիծով զիս յիշելովդ: Երջանիկ եղիր սրտիդ ընտրելոյն հետ. ահա իմ գոհունակութիւնս: Մէկ նպատակ մ'ունէի զքեզ ճանչելէս ի վեր, այսինքն ծառայել քեզ, կենացդ դառնութիւնը մեղմել, նեցուկ մ'ըլլալ յուսահատ վայրկեաններուդ մէջ, բայց պաշտօնս լրացաւ սկսելէն յառաջ: Դու ոչ ևս ինձմէ պէտք ունիս, զի արժանաւոր ձեռքեր պատրաստ են քեզ օգնելու. աղնիւ և անձնուէր սիրտ մը քեզ պաշտպան կը կանգնի: Կը փափագիմ որ կեանքս գոնէ բոլո-

րովին անօգուտ չմնայ. ուստի կ'երթամ ի տա
երկիր՝ մոլորեալ մարդկութեան ծառայելու: Պիտի
մասնակցիմ ջանիւքս և կարողութեամբս մարդկու-
թեան սպասաւորաց՝ որք պաշտօն ստանձնած են
վայրենի և բարբարոս ժողովրդոց բարքերն ամօ-
քելու, Աստուծոյ հաշտարար դադափարը տալու,
ընկերային կենաց ընտելացնելու, և վերջապէս
մարդ ընելու ինչ որ անասնաբար կ'ապրի: Մարդ-
կային բարւոքումը միակ հաճոյքս պիտի ըլլայ
երկրիո վրայ՝ քու երջանկութենէդ արտադրուած
հաճոյքէն ետքը: Եթէ ձեռնարկութեանս զո՞ն ըլ-
լամ, մի՞ լար վրաս, վասն զի մարդկութեան
մարտիրոսը պիտի ըլլամ. և այս նահատակու-
թիւնը շատ փառաւոր բաղդ կը կը համարիմ ինձ
համար: Յայնժամ կը յանձնարարեմ քեզ յիշատակս
իբրև եղբօր մի յիշատակ: Երջանիկ եղիր, Մա՛յտա,
միայն մաղթանք ինձ կը մնայ ընել քեզի համար:
Ըսէ Տիգրանիդ թէ բարեկամ մ'ունի յիս, և թէ
իրեն կը յանձնեմ թանկագին կենացդ հողատա-
րութիւնը: Եթէ այս նամակս ձեռքդ անցնի, ար-
դէն կեանքս ծովուն խաղալիքն եղած պիտի ըլ-
լայ. և երբ առիթ ունենամ, քեզ լուր պիտի
դրկեմ, իբրև տկար արձագանք գրեթէ մեռեալի
մի: Եթէ ինձ օր մի՝ հասներ մէկ տողդ մինչև
ամայութեանս մէջ, ո՞հ, դաշխարհ կը դտնէի
վերստին:

Բարեաւ մնաս, Մա՛յտա, քոյրդ իմ սիրեցեալ:

Մայտա առ Տիկին Սիրտ

Մեր ամուսնութեան հանգէսը կատարեցաւ
ամենայն լուութեամբ ի ներկայութեան սակաւա-

Թիւ հանդիսականաց : Կեանքս վճիտ շող մ'է .
երջանկութիւնը երակացս մէջ կը շրջի , յափշտա-
կութեան մէջ կ'ապրիմ : Նոր էակ ծնունդ առաւ
յիս , եթէ անգործութեան մէջ թողուած էի քանի
մը ժամանակէ ի վեր , եթէ անօգուտ էի ամենուն
նկատմամբ , եթէ աննպատակ էր կացութիւնս ,
այսօր նպատակ մ'ունիմ . այսինքն օրերս Տիգրա-
նին նուիրել , և մնացորդ ժամանակս աղգին : Երբ
մարդս երջանիկ է , կը փափագի ամենուն ծառա-
յել և զամենքը գոհ ընել . և ո՞վ արդեօք առաւ-
ելել համակրանացս իրաւունք ունի որչափ ազգս
որուն կ'ուզեմ ձօնել երջանիկ սրտիս տուրքը ,
ինչպէս քեզ համար պիտի պահեմ միշտ բարեկա-
մութիւն մի՛ որ ընդ մէջ փոթորկաց և ալեկո-
ծութեանց կրցաւ անվտանգ սաւառնիլ :

Զգիտեմ թէ որչա՛փ ժամանակ Պոլսոյ մէջ պիտի
բնակինք տակաւին . բայց ստոյգ է որ քեզ յայ-
ցելութիւն պիտի գամք . քանի որ իրաւունքդ է
գնահատուիլ և սիրուիլ այն անձէն որ բաղդակից
եզաւ ինձ : Իրաւունք ունիս մեր մշտատեւ երախ-
տագիտութեան վրայ , զի դու առաջնորդ եղար
ինձ կենացս մէջ , և միսիթարիչս՝ տազնապացս
ժամանակ : Իսկ գեղանւոյդ բացակայութիւնը
բնաւ չվշտացներ զիս , գիտես արդէն որ երբէք
չի համակրեցայ իրեն , նա կը յիշեցնէ ինձ Հերի-
գան նրբանկարի ձևով , որ սահմանափակ ասպա-
րիզի մէջ կը գործէ :

Սակայն մեկնելէս յառաջ՝ կ'ուզեմ կարգադրել
խորհուրդ մի զոր յղացած էինք Տիգրանին հետ
մեր յարաբերութեանց առաջին ժամանակները ,

այսինքն աղքատ կոնանց համար գործատուն մի (Ouvroir) հիմնել Պոլսոյ բազմամարդ մէկ կողմը՝ Տիկնանց նորակազմ ընկերութեան օժանդակութեամբ, ուր թաղեցի չքաւոր կանայք ապրուստի ապահով միջոց մի կարենան գտնել հոն:

Աշխատութեամբ աղքատութիւնը կը թեթեւնայ, յարաբերական դիւրակեցութիւն մի կը գոյանայ, ամեն մարդ կ'սկսի ոյժն յինքն փնտռել, անձը յարգել, բարձրանալ, անկախութեան գաղափարն ունենալ, ազատ մտածել, ազատ գործել վերջապէս անասուն ըլլալէ դադրելով մարդ ըլլալ: Ուստի այս գործատուներ երկու նպատակի կրնայ ծառայել. մին՝ աղքատութիւնը սփոփել գործելու սէրն ազդելով, և միւսը ծուլութեան պատճառները վերջացնել: Հայ կիներ մասնաւոր հակակրութիւն մի ունի աշխատութեան դէմ զոր իբրև անարգական իր կը համարի, իբրև նախատինք իւր արժանապատուութեան: Մինչդեռ ուրիշի շնորհիւ ապրիլը, ուրիշի բեռ ըլլալը, գաղտնի ողորմութեամբ սնանիլը, այսինքն ուրիշի քմաց հպատակիլը, պարտականութեան ներքև ապրիլը խիստ բնական ինչ ու արժանավայել կը նկատէ. ուսկից կը հետեւի թէ՛ որ աստիճանի անհատական ազատութեան գաղափարն ոչնչացած է ի մեզ:

Ասկէ մեկնելէս յառաջ այս աշխատութեան յարկը յառաջադրած եմ հանդիսադրելու համեստ սկզբնաւորութեամբ, ժամանակին և ժիր աշխատաւորաց թողլով գործոյն ապագայ ընդարձակութիւնը:

Աւելորդ կը համարիմ աշխատութիւն հայ-
թայթելու խորհրդոյս մանրամասնութիւններն հա-
ղորդել քեզ: Գործը ներկայացուցի իւր պարզու-
թեան մէջ. և վստահ եմ որ կը ծափահարես այն-
պիսի սկզբան մ'որուն արդիւնքը պիտի ըլլայ
թշուառ մարդկութեան սփոփումը, և աշխա-
տութեան սկզբան գործադրութիւնն՝ որով բարո-
յական էակն իրեն սահմանուած ասպարիզին մէջ
կը մտնայ:

Տիկին Սիրա առ Մայրա

Գեղեցիկ երազներուդ իրականութիւնը բաղ-
ձանացս լրումն է: Վերջապէս բաղդդ արժանաւոր
ձեռաց յանձնուած է, և ես հանգիստ սրտիւ կըր-
նամ մեռնիլ: Կը պահանջեմ տեսնել զքեզ
ամուսնոյդ հետ, և ծանօթանալ այն անձին որուն
յանձնուած է քեզի պէս ընտիր էակի հոգատա-
րութիւնը:

Կը շնորհաւորեմ զքեզ գործատուն մի հիմ-
նադրելու գաղափարիդ համար: Մեր մէջ աշխա-
տութեան կեդրոնը պակսելով՝ մէն մի չքաւոր կին
առանց խղճի և առանց նուաստութիւն զգալու
մուրացկանութեան կը դիմէ գործի պակսութիւնն
առարկելով: Աղքատութիւնը թեթեւցնել և նոյն-
պէս ծուլութիւնը, աշխատութիւնը քաջալերել
աշխատութեամբ, ընկերութեան մահաբոյր վէր-
քերը դարմանել է մասամբ, և այսպիսի՝ ձեռնարկ
մի՝ սիրտ ու միտք ունեցող անձանց արժանի է
ստուգապէս: Գեղեցկագոյն ծառայութիւնն առ
ընկերութիւն՝ մարդիկը սնուցանել է ոչ թէ ողոր-

մութեամբ, այլ նոյն իսկ իրենց գործունէութեան պտուղներով. զի ծուլութիւնը մարդկային հանգամանաց սպանութիւնն է, և պարզեողին առջև սողալու սկզբնաւորութիւնը, որովհետև մէն մի պարզև ստրուկ մի կը կաղմէ. ընծայող ձեռքը կապող ձեռքն ալ է միանգամայն. որչափ պարզեող նոյն չափ բռնաւոր. որչափ ընդունող նոյն չափ գերիներ:

Աշխատութիւնն որով մարդս կ'ազնուանայ, յարգ չունի հայ կանանց առջև, այնու պատճառաւ որ անհատական անկախութեան գաղափարը չունին: Իւր գոհունակութիւնը նիւթական առաւելութեանց մէջ կը փնտռէ, զի կանգիտանայ թէ բարոյական և մտաւորական կենաց նախասահմանուած է, այսինքն ազատօրէն մտածելու, և ազատօրէն գործելու: Աշխատութիւնը դիւրակեցութեան կ'առաջնորդէ, դիւրակեցութիւնը՝ անկախութեան, անկախութիւնը՝ յառաջադիմութեան: Մենք յառաջադիմութեան կը կարօտինք առաւել քան ուրիշ ազգերը, քանի որ մենք լուսաւորութեան մեծատարած ընտանեաց յետնագոյններն ենք:

Ընկերութեանց կազմակերպութիւնն՝ այսինքն անհատական ոյժերուն ի մի կէտ կեդրոնանալն, ապահովագոյն միջոցն է գործողութեանց: Ընկերութեանց թիւը բազմացնելով՝ յառաջադիմութիւնը զգալի կ'ըլլայ: Բայց չի բաւեր հիմնելը, հարկ է նաև հաստատել. զի ստեղծելը ներկան է, հաստատելն՝ ապագան:

Սակաւաթիւ տարիներէ ի վեր՝ միայն ընկե-

քու թիւններ կը բազմանան ի մեզ. դժուարին պաշտօն մ'է անոնց կազմակերպութիւնը, զի գրեթէ նորաձևութիւններ են. և ինչ որ նոր է, կասկածելի կը թուի: Գործող մարմիններուն տեւողութեան, և անոնցմէ յառաջ եկած արդիւնքն է որ հաւատք և վստահութիւն կ'ազդեն, և որով մարդիկ հակամէտ կ'ըլլան ոչ այնչափ դժկամակութեամբ իրենց լուծան նուիրելու: Հայերը տակաւին վարժութիւն չունին սիրով օժանդակելու յառաջադիմական կամ մարդասիրական ձեռնարկութեանց. իրենց նպաստը շատ անգամ զոհ մ'է արժանապատուութեան զգացման, և կամ խղճին արդիւնքն է: Ամեն պարագաներու մէջ սկզբնաւորութիւնները դժուարին են, ու ազգին առաջին գործաւորաց վրայ կը ծանրանայ այդ պաշտօնը: Ազգային զգացումը գրեթէ բառ մ'է արդ. երբ այդ բառը զգացման վերածուի, և զգացումը լուսոյ, անաւասիկ յառաջադիմութիւնը, անաւասիկ մանուկ ազգն որ բանականութեան ժամանակին կը հասնի, ու ապրելու կը նախասահմանուի:

Ազգատութիւնն ու տգիտութիւնը մահացու ախտեր են որ մարդկութիւնը կը մաշեցնեն. իսկ աշխատութիւնն ու լոյսը յառաջ կը մղեն զայն՝ մեծ հանդիսացնելով: Անհատական գործողութեանց լուրջ և յարատև ամբողջութիւնն ազգաց կեանքը կը կազմէ. հետևապէս որ և է աշխատութեան տուրք մերժել՝ նոյն իսկ ամենափոքրիկ մաս մի, հիւլէ մի, գողութիւն մ'է ի մնաս այդ ընդհանուր համբաքայլ գործողութեան, ազգաց կացութեան նկատմամբ ոճիր մ'է:

Կեանք՝ կը նշանակէ մտաւորական և բարոյական կարողութեանց կիրառութիւն: Ո՞վ արդեօք իրաւունք ունի անշարժութեան, կորստեան, մահ-

ուան դատապարտել ինչ որ նախասահմանուած է գործելու, բեղմնաւորելու և տւելու: Բարոյական մարդասպանութիւն մ'է այդ, զի մէն մի մարդ պատասխանատու է իւր անձին, խղճին և ընկերութեան: Ոչ ուրէք այնչափ գործելիք կայ որչափ այն ազգին մէջ որ իւր խաւարապատ անցեալը կ'ուզէ թօթափել՝ մեծ ազգաց լուսաւոր կեանքով ապրելու փափաքելով. զի ամենայն ինչ քանդելու է վերաշինելու համար, և առաջին գործաւորերն իրենց աշխատութեան նահատակները կ'ըլլան, ու իրենք ևս փլատակ կը մնան դիզուած փլատակացն ներքև: Քանդելու գործողութիւնը դժուարին է, իսկ վերաշինութեանն՝ ևս առաւել. զի անփորձութիւնը, հակառակութեան ոգին, խաւարը, մրցումն, ի հանդէս կ'ելլան. և այդ հակառակ կրից ընդհարումէն, դիշերուան և լուսոյ կռիւէն կը ծնանի խառնակութեան հրէշը, որով ինչ որ կ'սկսէր ծագիլ, բըղխիլ, բարձրանալ, ապրիլ, կորստեան կը դատապարտէր, և հարկ կ'ըլլայ վերստին պարապիլ գործոյ մի շինութեան որ մասամբ յառաջացած էր, նոյն դժուարութեանց ենթարկուելով, նոյն վտանգաց, նոյն կռիւներու. այն ձեռնարկին շարունակութիւնը ուրիշ ձեռաց յանձնելու հարկ կ'ըլլայ, ինչպէս և յարատւութեամբ ու յուսահատ մրցմամբ յաղթանակելու պաշտօնը:

Մէն մի սերնդեան պարտք է յաջորդ սերընդեան յառաջադէմ աշխատութիւն մի թողուլ, այո՛ նուիրական պարտքն է յառաջադիմութեան քայլ մ'առնել տալ: Վա՛յ այն սերնդեան որ թւերը կուրծքին վրայ կապած կը նայի անգործ և «ոչինչ» կը պատասխանէ ապագային՝ երբ սա իւր ժամանակին գործածութեան համարը կը պահանջէ: Այդ մեղկ սերնդեան ծոյլ կացութիւնը ժամանակին վրայ գողութիւն մ'է: Շատ իսկ կայ գործե-

վրք: Անցելոյն աւերները աւելելու է, գործադրուածը՝ հաստատելու և կատարելիքը ի գլուխ հանելու. ժամանակը սուղ է. մենք վերջին հրաւիրեալներն ենք ի խնջոյս լուսաւորութեան, հարկ է որ մեր տեղերը պատրաստենք և արժանավայել կերպիւ գրաւենք զանոնք: Որչափ պաշտօնը մեծ ըլլայ՝ նոյն համեմատութեամբ ևս ըլլալու է անձնուիրութեանց և զոհողութեանց մեծութիւնը. հետեւապէս նոյնչափ դատապարտելի են անհոգութիւնն ու անիշխանութիւնը:

Ազգային յառաջադիմութեան խնդիրը վտանգի ենթարկուած է. ապագայ սերունդը կը մօտենայ. նզովք պիտի կարդայ եթէ դատարկ ձեռամբ ներկայանանք իրեն: Պէտք չէ խրտչիլ դժուարութեանց առջև, այլ գործել և միշտ գործել, ու մարդկային սանդուղին մինչև վերջին բազրոտները մինչև ռամկին (plèbe) իջնալու է:

Ռամիկը նեխոտ ցնցոտիքն է որ գիշերը ըզխրչտեակ ունի իբրև անկողին, և ցերեկը՝ զանօթութիւնն իբրև ընկեր: Ռամիկն այն դարչահոտ բազմութիւնն է որ հացի կը կարօտի, և որ իրարու վրայ կռթնած՝ գլուխը կը ցցուէ ուրախ մարդկութեան հանդէպ, իբրև մասհատ անհետեթ ուրուական: Եւ ոչ բնական կայծ մի կ'ոգևորէ զայն, զի մարդկութեան նուաստագոյն արտայայտնութիւնն է: Իայց եթէ կռիւ, յեղափոխութիւն ծագի, այն ժամանակ կենդանի մրուրը գազանաբար դուրս կը ցայտէ, և ընկերութեան վրայ կը տարածէ բոլոր յուսահատութիւնը, լրբութիւնն, անասնութիւնը, սրտմտութիւնը, զորս անօթութիւնն և աղքատութիւնը դիզած և բարդած էին ժամանակներէ ի վեր:

Այդ ցնցոտեաց մէջ աշխատութիւնը մտցնելու է՝ անօթութեան վերջ տալով. այդ խաւարի բոյնին մէջ լոյս ծաւալելու է. այդ մարդկային հօ-

տին մէջ հոգի մ'արթնցնելու է, իւր էութեան
և կարողութեան գաղափարը տալով իրեն, բարո-
յական անշարժութեան գարշահոտութեամբն
ապականեալ բազմութեան մղում տալու է, յու-
զելու է, հո'ն կեանք տարածելու է: Ոչ ոք կ'ըզ-
բաղի կենաց այս թշուառ և անծանօթ մարտի-
րոսներով՝ որք կուգան, կը հիւժին, կ'անցնին
առանց և ոչ մէկու մ'ուշադրութիւնը գրաւելու.
տիղմն է այն որ կը սահի, կ'երթայ, դիւրաջինջ
սև հետք մի թողլով:

Գրեթէ ամեն բանով կ'զբաղինք, ամեն բանի
վրայ նայուածք մի կ'արձակենք. բայց ո՞վ արիու-
թիւնն ունի՝ առանց զգուանաց, մինչև դարչաբոյր
ռամկին մօտենալու, ու ժանտահոտ քուրջերու
ներքէ տեսնելու վտիտ, հայեմաչ մարմիններ, և
անասնոյ ներքև եղբայր մի ճանչնալու:

Մա'յտա, խոնարհեցուր աչքերդ մինչև և խու-
ժանին, անոր համար դորձէ, անոր աշխատութիւն
տո՛ւր, յուսոյ ճառագայթ մ'եզիր, ձայնդ բարձ-
րացուր, հասարակաց ուշադրութիւնը գրաւէ այն
ժահարոյր վայրերուն վրայ՝ ուր մարդկութիւնն
անօգնական կը լլկի, առանց հացի և առանց հրոյ
կը մեռնի: Անոնց համար ընկերութիւն մի հաստատէ,
հաւաքէ՝ անոնց ապիկար զաւակներն՝ այն սեւ
ծաղկունքն թշուառութեան որք՝ դարձեալ կ'ըսեմ,
կեանքէն կը ճանաչեն ցերեկը՝ միայն անօթութիւնը,
գիշերը՝ հողն իրրեւ անկողին, և ձմեռը՝ ցուրտը:
Ապաստան մի հաստատեցէք անոնց համար: Գոնէ
դժբաղդութեան ժառանգորդները բնակարան ունե-
նան որ ցերեկին սպատառ մի հաց գտնեն, հրոյ կայծ
մ'իրենց սառնաբեկ մարմինները ջերմացնելու, և
մտաւորական շող մ'իրենց մտքերը լուսաւորելու,
որ վերջապէս դթութեան ոգին գտնեն մարդկային
ձեւին ներքև: Այդ փոքրիկ էակները փոխանակ
ցամքելու, հիւժելու և մեռնելու տառապանաց

մէջ, փոխանակ իբրեւ ընկերային վէրք օր աւուր
ածելու, և ապականելու մարդկային մթնոլորտը,
զարգանան ընդհակառակն, աշխատին, մտածեն.
փոխանակ խաւարին՝ լոյս ըլլան. թ'ող մահը կեանք
արտադրէ: Յայնժամ բոլոր այդ կենդանի ան-
գուածն որ ընկերութեան համար կորսուած կը հա-
մարուէր, զօրութեան նոր աղբիւր մի կը գոյացնէ,
աշխատութիւնը կ'աւելցնէ, բանականութիւնը
կ'աճեցնէ մտածելու, և հոգիներու թիւը կը բազ-
մապատկէ զգալու, սիրելու, գթալու և ծառայելու
համար:

Չարն արմատախիլ ընելու է. ռամիկը չարն է
որ կը բռնանի անընդհատ ապականակիր ջուրերու
մէջ՝ թունաւոր շունչը ամենուրեք տարածելով:
Իջի՛ր ուրեմն մինչեւ հոն, և սփոփելով կը բժշկես,
հիմնաւոր ախտը կը ջնջես: Ոչ մէկ ախտ ինքնին կը
բուժի նոյն պայմաններու մէջ մնալով. շնջոյ մի,
հոգւոյ մի պէտք կայ դարմանը գտնելու համար:
Այդ շունչն, այդ հոգին եղիր, Մա՛յտա. ուրիշ
շունչերու, ուրիշ հոգիներու միացիր, մաքրէ դար-
շահոտութիւնը, և կմախք մարդը՝ կենդանի մար-
դոց վերածէ:

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Ի՞նչ է այդ երկարատեւ լռութիւնդ: Սրտիդ
գոհունակութիւնն այնչափ մոռցնել կուտայ քեզ
զբարեկամներդ որ և ոչ իսկ վայրկեան մի կը հաճիս
զոհել անոր:

Տաճիկ դրացիս յուսահատութեան մէջ ընկղմած
է. վասն զի կը հաստատեն թէ իւր պաշտելի գե-
ղանին խիստ աղետալի վերջ մ'ունեցած է, թէև
մանրամասնութեանց վրայ բնաւ տեղեկութիւն
չունեցանք:

Յաւալի է ականատես ըլլալ արանց արտաս-
ուաց, թէև անոնց տևողութեան վրայ մեծ վրս-

տահուժիւն չունենամ: Անոնց ցաւն ուժգին է
բայց կարճատև. իսկ կանանցը շատ աւելի երկա-
րատև է, և երբեմն մինչև ցմահ կը շարունակէ,
թէև անոնցմէ բազմաթիւ օրինակներ չունենանք:
Արանց վշտին չափազանցութիւնը մարդասպանու-
թեան կը տանի զիրենք՝ եթէ տեւողական ըլլայ.
Իսկ եթէ այդ զգացումը մեղմանայ՝ խիստ շուտ
կ'անհետանայ: Իրաւ է որ կանայք իրենց կենաց
վերջ չեն տար, սակայն ցաւը սեւ ալօս մի կը
բանայ անոնց սրտին մէջ զոր ժամանակը միայն
կարող է սփոփել:

Անձնասպանութիւնը վայրկեանական ողորմելի
քաջութիւն մ'է, որ վերջ կուտայ անհանդուրժելի
չարչարանաց: Բայց ապրիլ տառապանաց համար՝
կենաց դիւցազնութիւնն է՝ մրցելու, կռուելու զօ-
րութիւնն է. նոյն իսկ տառապանքէն վեր բարձ-
րանալու յատկութիւնն է: Անձնասպանութեամբ
մարդս թշուառութեան յաղթահարն է. իսկ ապրե-
լով՝ թշուառութեան յաղթահարողը: Տազնապալից
կեանք մի կրելը, իբր հանդիսական կանգնիլ է ժամա-
նակին առջեւ՝ որ մէն մի վայրկեան դառնութեան
շիթեր կը թափէ մեր կենաց բաժակին մէջ. և այս
բաժակը շարունակ կը քամենք մինչև ցմրուր ցոր-
չափ լցուի: Մեր այս ընթացքն ամեն բոպէի մար-
տիրոսութիւն մ'է, համակերպիլ է այնպիսի վի-
ճակի՝ որ մարդն ի վեր քան զմարդ կը բարձրացնէ:

Մայրոս առ Տիկին իրա

Կարծեցիր ուրեմն թէ կրնա՞յի մոռնալ զքեզ .
քիչ մնաց որ մահուանս լուրը հասներ քեզ: Կեանքս
Տիգրանին կը պարտիմ, ախուր պարգև մ'ընծայեց
ինձ:

Մեր ամուսնութեան յաջորդող սակաւաթիւ
օրերը կ'անցնէինք մերթ ծովուն վրայ նաւակով
չրջելով, և մերթ Ասիական կանաչադեղ ափանց

տերեւազարգ հովանւոյն ներքեւ պատասպարուելով :
Բազմիցս կը հանգչէինք հոն՝ լռութեամբ զիրար
պաշտելով, մինչդեռ մեր սրտերը բարձրաձայն կը
խօսէին, և հիացմամբ կը նայէինք այն հոգեզուարթ
բնութեան որոյ լեզուին՝ երջանիկ հոգիները միայն
վերահասու կ'ըլլան : Հայեցուածքս Տիգրանին
աչերուն մէջ կը խորասուզէր, և կ'օրհնէի զԱստ-
ուած որ կեանք պարգեւած էր ինձ՝ այսինքն իւր
գեղեցկագոյն պարգեւը : Սքանջացմամբ կը վայե-
լէինք զամենայն ինչ, զԱստուած՝ որ էութեամբն
անծիրը կը լեցնէր. զչոզն՝ որ զտունկ կը փայփա-
յէր. զծառն՝ որ երջանիկ թռչնոյն սիրոյ բոյնը կը
պատասպարէր. զծաղիկն՝ քաղցրաբոյր ժպիտը բը-
նութեան. զմռնչող կոհակն՝ որ փրփրելով կատա-
զութիւն կը յայտնէր, վերջապէս ամեն բանի մէջ
անսպառ հաճոյք կը գտնայինք, զի բնութեան
գիրքն այնչափ ընդարձակ է որ մէն մի երեսին
վրայ սէր և երջանկութիւն կը կարգայինք : Մեր
այս վայելքն այնչափ մեծ էր որ շէր կրնար տեւել
անշուշտ. գարնանային պայծառ այգն էր զոր
թանձրամած ամպեր քողարկեցին յանկարծ : Արդ-
եօք վիճակուած է ինձ բարեբաստութիւնը ճանչ-
նալ՝ անոր կորստեան համար ողբալու միշտ. և
մինչ հազիւ հազ ժպիտը կ'ուրուագրի շրթանցս
վրայ՝ սուգին մատը պէտք է անմիջապէս ջնջէ
անգթաբար : Աչացս լեզի շիթն անհրաժեշտ է արդեօք
մարդկութեան արտասուաց ովկիանին : Զուար-
թութեան ծաղիկն չէ կարող յիս արմատ թողուլ,
ո՛չ. զի արեգակի կը կարօտի, մինչ ես անասող
գիշերն եմ, աւա՛ղ :

Օր մի դարձեալ ծովեզերեայ դաշտ մի գա-
ցինք թաւուտ ծառի մի ներքեւ քիչ մի զովութիւն
փնտռելու համար, զի աշնանային եղանակին մէջ
ամառուան սաստկագոյն տաքերով կը տոջորէինք
կարծես թէ շնչասպառ էի, և կուրծքիս դժուարին

ել և էջը ներքին վիճակիս նեղութիւնը կը յայտարարէր: Տիգրանին բոլոր ճիգերն սակաւ ինչ սիոփուժ հայթայթելու ապարդիւն մնացին. կարծես թէ երկաթեայ ձեռք մի սիրտս կը ճնշէր անընդհատ՝ մտացս խաղաղութիւնը վրդովելով:

Յանկարծ արեւեան զգեստով կին մի նշմարեցին աչերս, որ հանդարտօրէն դէպ ի մեր կողմը յառաջանալով վրաս յարձակեցաւ մէկէն ի մէկ՝ ուզելով որովն զիս սպաննել: Տիգրան արգիլեց՝ ինձ սահմանեալ հարուածն, և այն սուրը կորզելով՝ այդ կնոջ սիրտը մխեց ուժգին: Ճիշ մ'արձակեց նա որ արիւնս սառեցուց, և գետինն ինկաւ մինչ արիւնը վէրքէն կը յորդէր: Տիգրան անոր ձերմակ քօղը քաշեց երեսէն և առջևս տեսայ, ո՛վ երկինք... Հերիզան: Տիգրան զինքը ճանաչելով՝ գոչեց «Արդարութիւնը կատարուեցաւ, Մա'յտադ իմ սիրեցեալ, վրէժդ լուծեցի»:

Բայց նա ինձ նայելով, գազանային ժպտիւրտաւ. «Լուրճի՛դ բնաւ չի զրկուեցայ, շնորհիւ քու բարեկամութեանդ Տիկին Սիրայի: Քօրֆուի մէջ ապահով և աներկիւղ կրնայի ապրիլ իբրև իշխանուհի՝ մեծատուն ամուսնոյ մի հետ. բայց չը հաճեցայ, զի անտանելի էր ինձ բարեբաստութեանդ գաղտնիարն՝ որ մէն մի օր կարծես դժոխք մը կը գլորենն աչացս առջև. Մեկնեցայ Քօրֆուէն ամուսնութիւնդ արգիլելու համար. բայց ուշ հասայ դժբաղդարար, և կրկին մահուամբ պիտի մեռնիմ զՏիգրան քեզ թողլով»:

Իւր արիւնը յորդառատ կը հօսէր. ուզեցի մօտենալ և օգնել իրեն, զի դժբաղդութեան մէջ թշնամութիւնը կը դադրի: 'այց նա խոժոռ դիմօք նշան ըրաւ ինձ հեռու կենալու, և ըսաւ. «Բու ձեռքէդ կեանք ընդունիլ մահ է»: Սպանուաղունն աչերը Տիգրանին դարձնելով՝ իւր դիմաց խօսու-

Թիւնն ամոքեցաւ : Նայեցաւ անոր վշտազին եւ միանգամայն սիրալիր աչօք, ու յողնարեկ ձայնիւ մրմնջեց. «Թո՛ղ այս արիւնս յաւիտենական տանջանքդ ըլլայ, և ստուերս՝ կենացդ անբաժան ընկերը : Այս վերջին վայրկենիս չեմ վախնար խոստովանելու թէ միշտ զքեզ սիրեցի և միայն զքեզ. և մինչեւ այս բոպէիս կը սիրեմ զքեզ վերստին երբ անգութ ձեռքդ չի խնայեց ինձ մահացու հարուածդ» :

«Ուխտադրո՛ւժ կին, գոչեց Տիգրան, կը յուսաս աչդ խօսքերովդ զիս ի գութ շարժել, և մոռցրնել տալ ինձ այն արտասուքն որ Մայտային թափել տուիր» :

«Կուր ինձ վերջին անգամ մի, ըսաւ Հերիդայ եթէ ինձ տուած հարուածդ բաւական չես համարիր՝ քանի որ չգիտէիր ով ըլլալս. ահա՛ կուրծքս զա՛րկ վերստին, մի՛ խիղճ ըներ բնաւ. բայց ապահով եղիր որ ոչ նուազ պիտի սիրեմ դարձեալ զքեզ : Իժբաղդութեանս համար ճանչցայ զքեզ, ուղեցի մոռնալ պատկերդ, ջանացի ամեն տեսակ վայելից մէջ սէրս թաղել. բայց ի դուր : Քու պատճառաւդ կին ըլլալս մոռցայ, ազարտեցայ, և նուաստացայ բանտիս մէջ մինչև անգամ պահապանս արտասուքովս հրապուրելու և անոր ձեռամբ տաճկի մի տուն պատապարուելու, եւ ահա կը մեռնիմ առանց աչերս մինչ երկին կարենալ բարձրացնելու. կը մեռնիմ, լքեալ, նախատեսլ» :

Չայնը նուազեցաւ, և մինչդեռ Տիգրանին անունը կը հնչէր, վերջին շունչը փչեց : Չարհուրեկի էր այսպիսի տեսիլ մ'ինձ համար, Աչքերս

մթնցան չգիտեմ ինչ եղայ: Երբ ինքզինքիս եկայ,
զգացի թէ անկողնոյս վրայ տարածուած էի:
Սարսափահար աչքերս զՏիգրան փնտռեցին. իմ
քովս էր նա, ու ահաբեկ եւ յուսահատ կ'սպա-
սէր որ կենաց նշան տամ: Ո՛հ, ինչո՞ւ յաւիտե-
նականութեան նինջով չի քնացայ. առ ի՞նչ ծա-
ռայեց զարթնութիւնս:

Այս աղետալի դէպքին երկրորդ օրը Տիգրանս
ձերբակալեցին, կամ լաւ ևս ըսեմ կեանքս յա-
փրշտակեցին: Տիգրան իւր ազատութեան զո-
հովը կը տուծէ ինձ շնորհած օրերը. ողորմե՛լի
շնորհք:

Գնացի այցելութիւն ընելու Տիգրանին իւր
բանտին մէջ: Ուզեցի մասնակցիլ իւր բանտար-
կութեան, բայց նոյն իսկ այդ մխիթարութիւնը
զլացան ինձմէ: Փոխանակ ես իրեն սփոփանք
տալու, ինքը մխիթարեց զիս ապահովցնելով թէ՛
քիչ օրէն վերստին իմ քովս պիտի վերադառնայ
առանց չարագործ ոգւոյ մեքենայութիւններէ
վախ կրելու այսուհետև: Ինքն այնպիսի վեհու-
թիւն մ'ունի վրան որ մեծ է նոյն իսկ բանտին
մէջ. ոչինչ կը նուաստացնէ զինքը և ոչ իսկ կը
վհատեցնէ. ընդհակառակն այնպիսի պատկառանք
մի կ'ազդէ պահապաններուն որ կարծես թէ երբ
իրեն կը մօտենան իրմէ հրաման ընդունելու հա-
մար է: Շատ աւելի դատաւորի կը նմանի քան
թէ դատապարտեալի: Ճշմարիտ մեծութիւնն ամեն
պարագայի մէջ կը յայտնուի, և ոչ ինչ կարող է
ճնշել զայն:

Բանտը՝ Տիգրանին ներկայութեամբ՝ անեղբու-

Թիւն կը թուէր ինձ . իսկ անեզրութիւնն առանց Տիգրանին՝ բանտ մի : Ո՛րչափ ժամանակ դեռ արդեօք վայրկեանները պիտի համրեմ , և մէն մի վայրկեան մինչև ցերբ ցաւ մի պիտի նետէ երեսիս : Քանի մ'օր յառաջ ժամանակը կը սուրար երջանկութեան թևերուն վրայ . արդ սկսաւ յամրաքայլ սողալ իբրև յանցելունն :

Հերիգային պատկերը ներկայ է մտացս անընդհատ : Կարծես թէ զարհուրելով կը տեսնեմ տակաւին այն հրէշ հայեցուածքն որ այնչափ քաղցրացաւ Տիգրանին ուղղուելով : Հերիգան , որ ամեն ուրէք կ'իշխէր , սիրոյ գերին եղած էր : Ո՛ր գիտէ եթէ թշուառ սիրսով ըմբռնուած չ'ըլլար , գուցէ այն ևս պիտի սպրէր սիրելու և ներելու համար : Թէեւ աղետալի եղաւ նա ինձ համար , սակայն կը խոստովանիմ որ վերջին վայրկեանները գթութիւն ազդեցին ինձ : Այս օր դարձեալ զիս Տիգրանէս կը բաժնէ , բայց անկարող եմ զինքն անիծելու զի շատ ճանչցաւ սիրոյ բոլոր թունաւոր խոցերը :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Խաբէ՛ց զիս ուրեմն . օձն էր որ ձեռամբս կը խնամէի , և առ քեզ կ'առաջնորդէի . վա՛յ ինձ , ես ուրեմն քու մահուանդ նպաստած պիտի ըլլայի . և ի՛նչպէս կարելի էր ինձ այդպիսի աղէտից հանդուրժել : Բայց այս պարագայիս մէջ մէկ բանով կը մխիթարուիմ , այսինքն մահաբեր ձեռք մի գլխուդ վրայէն վերուցած ըլլալուս : Կը հասկնամ արդ այն հետաքրքրութիւնը քեզմէ լուր ունե-

նալու, և իւր յուզումն՝ ամուսնութեանդ պատ-
րաստութիւնները լսելով, ինչպէս և իւր անա-
պարանօք մեկնիլը: Բայց Հերիգան արեամբը
մաքրեց չարութեանցն հետքը: Չեմ զարմանար
այդ կնոջ՝ ոչ սիրուն վայրագութեան, ոչ ատե-
լութեան, եւ ոչ մահուան նկատմամբ անվրդո-
վութեան վրայ: Ծայրահեղ բնութիւնները՝ չա-
րին, ինչպէս և բարւոյն մէջ չափ չեն ճանչնար.
Հերիգան իբրև ոճրագործ մեռաւ, ուրիշ պայման-
ներու մէջ գուցէ իբրև նշանաւոր կին մեռնէր:
Բուռն բնութիւններն իրենց կիրքերէն, պարագա-
ներէն և դէպքերէն յառաջ կը վարուին շատ ան-
գամ, առանց կարենալ կարողութիւնները սահմա-
նարկելու միշտ, նա մանաւանդ իրենց կրից սաստ-
կութեան խաղալիք կ'ըլլան երբեմն: Կարծես յոր-
ձանք մ'է որ զիրենք արագաբար կը տանի. ո՛ւր,
իրենք ալ չեն գիտեր, գրեթէ դէպքերէն կախում
ունի իրենց ընթացքը:

Ես նամոզուած եմ թէ մարդս հրէշ չի ծնանիր,
բայց պարագաները, պէտքերը, այլ և այլ տրա-
մադրութեանց տրուած ուղղութիւնը, զանազան
ազդեցութեանց ներքեւ այն տրամադրութեանց
զարգացումը, կրից առաւել կամ նուազ անդի-
մադրելի ճնշումը՝ մարդուս մղում կուտան իւր բաղ-
դը վճռելով: Զօր օրինակ՝ սէրը վայրենի զգացման
կը վերածի, և սա ատելութեան կ'առաջնորդէ,
քաջութիւնը՝ յանդիւնութեան, և անձնասիրու-
թիւնը՝ անիրաւ վրէժխնդրութեան: Բոլոր այն բարձր
հանգամանքն որ բարւոյն կրնային ծառայել, չարիք
հասցնելու գործիք կը դառնան: Ա՛րչափ սիրտ մի
քիչ բանի կը կարօտի մոլորելու, միտքը խանգար-
ուելու, և մարդս խոտորնակ ճամբաներու մէջ դե-
գերելով վհին մէջ խորասուզուելու համար: Աննշան
իր մ'ամբողջ ապագայ մի կը պատրաստէ երբեմն:

Տե՛ս, ի՞նչպէս դէպքերն իրարու կը յաջորդեն, և ո՞րպիսի կապակցութիւն կայ անոնց մէջ: Եթէ Տիգրան անշէջ սէր մի չի վառեր, Հերիզան մարդասպան չէր ըլլար. դու կոմսին յուսահատ զգացում մի չէիր ազդեր, Տիգրան կնոջն անմեղ սիրտը չէր թունաւորեր, Պետրոս իւր յանցանքն արեամբը չէր քաւեր, և վերջապէս Տիգրան իւր անբիծ ձեռքերն արեամբ չէր ներկեր: Դիտէ՛ ուրեմն քանի՛ յանցանք, քանի՛ ոճիր, քանի՛ աղէտք կը ծագին մէկ աղբիւրէ՝ այսինքն կնոջ մի սրտէ: Այլ և այլ եղելութեանց սկզբնապատճառը գտնալը դժուարին ինչ է. բայց եթէ կարելի ըլլար յաջողիլը պիտի տեսնէինք թէ անձնական կիրքերը մեծաւ մասամբ սոյն սկզբնապատճառն արտադրած է, և գլխաւորապէս սիրոյ տենդն, կամ փառամոլութիւնը:

Զոր օրինակ Հեղինէ պատճառ է Տրովայի կործանման. Լուքրէցիա թագաւորութեան անկման, ինչպէս Վիրքինեայ տասնապետաց վարչութեան բարձման: Ինչպէս և Թանճերի կոմսին Յուլիանոսի աղջկան, Հռոդերիկոսէն առևանգուիլը Վիսիգոթաց թագաւորութեան վերջանալուն առիթ տուաւ:

Նոյնպէս և մէկ մարդու փառամոլութիւնն աշխարհիս կերպարանքը կ'այլափոխէ, գահեր կը տապալէ, նորանորս կը կանգնէ, և զերկիր մարդկային կոյտերու աւերակներով կը ծածկէ: Ալարիքներ, ժանսէրիքներ, Ատտիղաներ, Լէնկթիմուրներ, Աղեքսանդրեր և Նարսիէօններ կը հաստատեն զայդ. ամեն ուրեք արեան հետքեր թողուցին իբրև վկայ իրենց արշաւանաց:

Միշտ բազմաթիւ անձինք մէկ անձի համար
կը տուժեն , և մէկ արեան կաթիլէն հազարաւոր-
ներ կը ծնանին , զի ոչինչ միայնակ և անբերրի կը
մնայ . այլ ամենայն ինչ շղթայակապ է , կը բեղմ-
նաւորէ , կը յառաջանայ , կը հաստատուի , և կար-
ծես արեամբ կը ծեփի , արեամբ կը բարգաւաճի ,
արեամբ կը յաղթահարէ և բարձրայօն կը կանգնի :
Քաղաքներն արեամբ կ'ստացուին , արեամբ կը
պահպանուին և երբեմն արեամբ կ'առնուին :
Կրօնքներն արեամբ պաշտպանուեցան , հալածուե-
ցան , և Հռովմ մին թշնամւոյն և միւսն եղբօր
մ'արիւնին դուրս ցայտեցին :

Մովսիսի ժողովրդեան փրկութեան առթիւ
Եգիպտացւոց դիակները կարմիր ծովու մէջ ծփա-
ցին : Բարիլոնի արքունական խնջոյքին ցնծալից
աղաղակներուն վերջին վանկն՝ արեան լճին մէջ
կորսուեցաւ , ինչպէս կարթագինեաց ատելութեան
նզովքն արեան մէջ շիջաւ , և Յունաստանի յետին
օրհասական հառտչանքն արեան մէջ նուաղեցաւ :
Վսեմ եղբայրսիրութիւն և հաշտարարութիւն քա-
րոզող Քրիստոսի արիւնէն՝ ի վեր կանգնեցաւ
սպառազէն և արիւնարբու Քրիստոնէութիւնը .
կարողոս Երդ արեան տառերով գրեց Լուտերի
անունն իւր դրօշակին վրայ . Ուօշինկթընի ստա-
ցած անկախութիւնն արեան գետերէն ծնաւ , եւ
89 թուականը յետին Գարէթին գլխուն զոհովն
տուժել տուաւ աւատականութեան և բռնութեան
բազմադարեան անիրաւութիւնները : Եւ մինչ
ազատութիւնը կը ծնանէր , թագաւորութեան բե-
կորներն արեան գետերու մէջ շառաչմամբ թաւա-
լելով կ'անհետանային : Միշտ և ամեն ուրեք

արիւն . անոր յարգը շատ կը ճանաչեն և անխիղճ
կը թափեն : Կաթիլ մ'արեան համար կը բողոքեն ,
և բիւրաւորներ կը վատնեն : Մարդասպանութիւնը
կ'արգիլուի մինչդեռ ընդհանուր կոտորածը կը
ներուի : Առաջին կէտին մէջ կառափնառ կայ ի
բաժին , իսկ երկրորդին մէջ՝ ովսաննայ : Ինչ որ
մարդասպանութիւն է դատաստանին առջև , աշ-
խարհակալութիւն է պատմութեան մէջ : Մին
դատապարտելի է քիչ արիւն թափած ըլլալուն ,
և միւսը հռչակելի՝ արեան դետեր բացած ըլլա-
լուն համար :

Դիտէ՛ , և պիտի տեսնես թէ մարդկային
պատմութիւնը հակասութեանց շարք մ'է . հո՛ս
կը ներուի ինչ որ կը դատապարտուի հոն : Հո՛ս
կը վարձատրուի ինչ որ կը պատժուի հոն : Դա-
րերուն սկզբնաւորութենէն ի վեր մարդիկ հակա-
սական ընթացք մ'ունին միշտ՝ իրենց գործերուն
և խօսքերուն մէջ : Երբ մարդիկ խօսքերը գործին
հետ համաձայնեցնեն , երբ յանուն արդարութեան
անիրաւութիւնը չի գործուի , և ոչ մոլութիւնը՝
առաքինութեան ներքև , և ոչ ազիտութիւնը՝ գի-
տութեան , յայնժամ նոր թուական մի պիտի հան-
դիսաւորի՝ այսինքն յառաջադիմութեան թուա-
կանը , որ ծնունդ պիտի տայ նոր մարդկութեան ,
պայծառացեալ շողշողուն լուսով , խաղաղու-
թեամբ , արդարութեամբ և հաւասարութեամբ :
Բայց մինչև որ այդ վայրկեանը հասնի , քանի՛
անյադ փառամոլութիւններ արիւնթաթաւ ճամ-
բաներ պիտի բանան աշխարհիս վրայ . քանի՛
անմեղներ մեղաւորաց յանցանքը պիտի տուժեն .

քանի՛ սրտեր պիտի հառաչեն, քանի՛ կիրքեր պիտի մոռնան: Մարդկութիւնը տակաւին շատ արիւն-ներու մէջէն պիտի քայլէ, իւր ճակատէն վերջնա-կան կերպիւ ջնջելէ յառաջ այն աղետալի կարմիր դրոշմն որ հետզհետէ կը վերանորոգուի:

Վայրենի մարդն արեամբ կ'ապրի. բայց քա-ղաքակրթեալն ի՞նչ բանով կը սնանի արդեօք: Սուաջինը կրնայ արդարանալ իւր անասնական ճաշակներովը, իւր պէտքերովը, սնունդի մատա-կարարութեան նուազութեամբ, գտնուած բարբա-րոս միջավայրիւն վերջապէս: Բայց երկրորդն ինչո՞վ կրնայ արդարանալ: Մին յանգէտս չարիքը կը գործէ, իսկ միւսը գիտութեամբ: Ուրեմն առաջինը տգիտութեամբը կ'արդարանայ, և երկ-րորդը գիտութեամբը կը դատապարտուի: Ո՞վ ուրեմն առաւել բարբարոս է, վայրենի՞ն՝ որ կ'սպաննէ իւր անձնական պիտոյից եւ պահպա-նութեան համար, թէ քաղաքակրթեալ մարդն որ մահաբեր գործիներ կատարելագործելով մարդկու-թեան կուրծքը կը մխէ, մի միայն փառասիրու-թիւնն, ատելութիւնն և կամ վրէժխնդրութիւնը յագեցնելու մտօք:

Մէկ կողմէն կը կատարելագործուի ինչ որ կը հարուածէ և կը մեռցնէ, և միւս կողմէն՝ ինչ որ կ'սփոփէ. փրկարար ձեռքը կ'օրհնեն, բայց մեռ-ցընող ձեռքը կ'անիծեն արդեօք: Սուաջնոյն վրայ կը զարմանան, և նոյն չափ կը զարմանան երկ-րորդին վրայ. բուժող ձեռքն՝ ինչպէս եւ քանդող ձեռքը նոյն կշռով կը կշռուին: Մարդիկ մահը կը պատրաստեն, և նոյն ժամանակ անոր զոհերն

ազատելու միջոցներն ևս կը պատրաստեն : Մահը
կամ բարիք մ'է կամ չարիք . եթէ բարիք մ'է
ինչո՞ւ կը վարձատրուին իրեն դէմ զինւողներն .
եթէ չարիք՝ ինչո՞ւ զայն այնչափ առատաձեռնու-
թեամբ կը բաշխեն : Ապա ուրեմն ի՞նչ է մահը .
գուցէ մին և միւսը : Բայց նոյն պատճառը բար-
ւոյն և չարին սկզբունքը կրնա՞յ ըլլալ արդեօք .
ո՞ր տրամադրութեամբ կրնայ ընդունելի ըլլալ
այդ :

Մարդկային միտքն որ ամենայն ինչ կ'ուզէ
քննել , զննել , յստակել , ամեն բանի իւր սահ-
մաններն որոշել , ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ մահուան եւ
կենաց ծանր խնդիրը չի վճուեր . ինչո՞ւ այսպէս
կաղ և տարտամ վիճակի մէջ կը թողու . ինչո՞ւ ,
վասն զի իւր շահերն և փառասիրութիւնը կը
յորդորեն զինքը պահել այդ անորոշ վիճակն որ
այնչափ նշանաւոր է իւր անձնական տեսութեանց :
Անարդարութիւնն այնպիսի ասպարէզի մէջ կ'ապրի
որոյ սահմաններն արդարութիւնը չէ գծած տա-
կաւին , որպէս զի զայն ընդլայնէ կամ ամփոփէ ի
պահանջել հարկին : Մարդկային անիրաւութեանց
պատմութիւնը թանձր ստուերներ են որ մարդկու-
թեան երեսը կը նսեմացնեն :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Տիգրան տակաւին բանտարկեալ է , թէև կը
հաստատեն թէ՛ յետ սահաւ աւուրց ազատութիւնը
պիտի ստանայ . սակայն կը վախնամ որ ես այդ
օրը չպիտի տեսնեմ : Բազմիցս այցելութիւն ըրի
անոր թէև ողորմելի է վիճակս . ներկայութիւնս

նախ ուրախութեամբ կը համակէ զինքը, բայց ան-
միջապէս ետք տխրութեամբ կը գրաւուի անողոք
հիւանդութեան աւերակներն անձիս վրայ նշմա-
րելով: Սպառած ոյժս կ'ոգևորի միայն երբ քայ-
լերս առ Տիգրան կ'առաջնորդեն զիս:

Աշնային սաստիկ ցուրտն արդէն սկսաւ վրաս
զգալի կերպիւ ներգործել. սիրտս միայն ազատ է
անոր հարուածներէն: Ահ, ի՞նչ չէի զոհեր արդ-
եօք խոյս տալու համար անողորմ հիւանդութե-
նէս, բայց անկարելի է այդ: Ի՞նչ սոսկալի է
տնկարելի բառը, սիրեցեալդ իմ:

Կը փափաքէի ապրիլ յաւիտենականութիւն
մի Տիգրանին հետ: Ոչինչ կը սարսափեցնէ զիս
այնքան որքան մահն որ պիտի բաժնէ զիս պաշ-
տելի էակէս: Յուրտ պատանք մի հրավառ սիրտս
պիտի ամփոփէ ուրեմն, ցուրտ պատանք մի սըր-
տին՝ այսինքն սիրոյ ովկիանոսին համար, որուն
յատակը Աստուծոյ աչքը միայն կրնայ չափել:
Սի՛րտ և պատանք, այսինքն սիրոյ կեանքն ու
մահը: Ինչ որ կեանք էր, ինչպէ՞ս ոչնչութեան
պիտի վերածուի: Տիգրանին ձայնն իսկ անկարող
պիտի ըլլայ ուրեմն զիս յարուցանելու գերեզմա-
նէս: Սիրտն որ սիրեց և սիրտն որ չսիրեց, այ-
սինքն էութիւնն և չէութիւնը նոյն բաղդը պիտի
ունենան, երկուքն ալ պատանքի մի:

Ո՛վ Աստուած իմ, առ ի՞նչ կը ծառայէ սէրը
Երկնային անհուն բոցոյդ այդ կայծն եթէ մեր կենաց
վրայ իբրև ակնախտիդ փարոս փայլելէն վերջը գե-
րեզմանին մթութեան մէջ պիտի մարի: Ի՞նչ բանի
կը ծառայէ սիրելն եթէ բոլորովին պիտի վերջանայ:

Ո՛վ Աստուած իմ, առանց Տիգրանի սիրոյն
երկինքն իսկ զիս չգոհացներ. ամբողջ լուսեղէն
աշխարհներդ, ամբողջ անեղբութիւնդ կը զոհեմ
Տիգրանին մէկ նայուածքին համար: Բայց այս
տարակոյսս հայհոյանք մը չէ քեզ համար, ո՛վ
Տէր, զի եթէ սէրն երկրիս վրայ կը վերջանայ,
յերկինս կը շարունակուի վերստին: Հոգի մի
միայն կուզեմ զքեզ պաշտելու, եւ սիրտ մի՛
Տիգրանս յաւիտենականութեան մէջ սիրելու
համար:

Սիրելիդ իմ, կ'զգամ նուազիւս. կ'զգամ որ
մօտերս պիտի բաժնուիմ համայն սիրելիներէս:
Յուլիանէէս՝ էութեանս մէկ մասէն, քեզմէ որ
իբրև մայր վրաս գուրգուրացիր, կոմսէն՝ որուն
կը պարտիմ զՏիգրան, զի առանց անոր անմխի-
թար և մենիկ՝ յետին շունչս պիտի աւանդէի
վանքին տրամաբեկ որմերուն:

Վերջին օրերս լուր դրկած էր. վայրենի ժո-
ղովրդոց մէջ Փրկչի պաշտօն կը վարէ: Մարդս
չատ բարձր հոգի ունենալու է երբ ուրիշին ծառա-
յելու կ'աշխատի մինչդեռ իւր սիրտը կուլայ, կ'ա-
րիւնի, և ինքն իսկ մխիթարութեան կը կարօտի:
Աստուած կամ Սադան ըլլալու է վշտին վրայ կո-
խելու և անոր արիւնալի բեկորներուն անվեհեր
նայելու համար:

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Ի՞նչ է այդ վարմունքդ, Մա՛յտա. սկսար
արդ գերեզմանին անդունդէ՞ն խօսիլ. ինչո՞ւ այդ-
պէս կը վհատիս, սէրդ միթէ վախերդ ցրուելու

չափ զօրաւոր չէ՞ : Ինչո՞ւ անկարելին իբրև վճիռ
կ'արձակես . անկարելին վերջին հայհոյանքն է
զոր յուսահատութիւնը կարելւոյն երեսը կը նետէ .
դժոխաց կոկորդէն բղխած կատաղի ծիծաղն է
անկարելին . մինչդեռ կարելին յուսոյ շրթունքէն
ինկած երկնային ժպիտն է , դարնային պայծառ
օրուան գեղափոքիփող արշալոյսն է : Վայելէ՛
ներկայդ առանց տրտմութեան , սիրոյ շողովն
լուսաւորէ զայն : Ինչ փոյթ քեզ ապագան և
իւր մութ գիշերը . հաճոյից բոպէ մի անմահու-
թեան արժէքն ունի : Եթէ սիրոյ յաւիտենակա-
նութիւնը չես կրնար ունենալ , գոնէ մէկ վայր-
կենի մէջ սիրոյ յաւիտենականութիւնն ամփոփէ
և վայելէ :

Անիրաւ արդարութիւն մի գքեզ Տիգրանէդ
կը բաժնէ . բայց քանի որ իւր ազատութիւնը կը
խոստանան քեզ , իմացիր թէ արդարութեան վեր-
ջին արարուածը կը ներկայացուի :

Մարդ մի իւր սիրականին սպանութեան
ականատես կ'ըլլայ , և սիրոյ վրիժառութեան
պարտքը կը կատարէ սպաննողը . մեռցնելով . կը
գործածէ զայդ ըստ թելադրանաց իւր սրտին . և
ահա արդարութիւն՝ օրինաց անիրաւ ձևերուն
գերի՝ կը բանտարկէ մարդասպանը պատժողը ,
առաթուր կոխելով բնական արդարասիրութեան
այն բնազդումն որոյ համեմատ մարդս իւր կեան-
քըն իսկ կը վտանգէ , իւր արիւնն իսկ կը
թափէ երբ իրեն կամ իրեններուն դէմ ոճիր մի
գործուի :

Մահուան պատժոյ կուսակից չեմ . ընդ հա-

կառակն : Մահապարտութեան վճիռ մի՛ մարդկու-
թեան ճակատին վրայ դրոշմուած ամօթոյ կնիքն է :
Մարդն իւր եղբօրը դահիճը կը հանդիսանայ ,
անխռով աչօք անոր արեան կաթիլներուն նայե-
լով , և անտարբեր ականջով անոր դառնագին
հառաչանքը լսելով : Ի՞նչ է մահուան պատժէն
արտադրուած արդիւնքն ընկերութեան համար :
Մեղապարտներուն թիւը պակսեցնելով՝ արդեօք
անոնց աղբիւրը կը ցամքի՞ , և կամ կ'արգելո՞ւ
ուրիշները մեղապարտ ըլլալէ : Ո՛չ , անշուշտ՝
բազմաթիւ հանապազօրեայ ոճիրները կը հաստա-
տեն զայդ : Մեղապարտի մը կեանքը պէտք է
ծառայէ ընկերութեան բարօրութեանն , այսինքն
իւր աշխատութիւնն անոր նուիրելու է՝ իւր անձ-
նական ազատութենէն զրկուելով : Այս եղանակաւ
թէ մարդս դահիճ մ'ըլլալէ կը դադրի , և թէ ըն-
կերութիւնը կը շահի , և գուցէ մեղապարտին իւր
յանցանքը քաւելու միջոց մի կը հայթայթէ ինչ-
պէս և վերականգնելու : Ամեն կեանք իւր օգ-
տակարութիւնն ունի , և ամեն պարագաներէ ըն-
կերութիւնը պէտք է օգտիլ :

Մինչև ցայսօր արիւնահեղութիւնն ընկերային
արդարութեան զինուց մին սեպուած էր և է :
Մոլութիւնն և ստութիւնը , կրօնից , արդարութեան
և զարգուց ներքև կ'սքողուին ստէպ , և այս սոս-
կալի զէնքը կը գործածուի : Եւ արդարև հաւա-
տաքննութեան խարոյկները բոցեր կ'արձակեն :
Յանուն արդարութեան մահ կուտան , յանուն
ազատութեան շղթաներ կուտան : Մարդկութիւնը
գլուխը խոնարհեցնելով կ'անցնի հաւատաքննու-

Թեան հրատներու ներքե, մահուան ներքե, գերու-թեան ներքե: Բայց օր մի իւր ընթացքն ընդհատելով կը կանգնի յանկարծ, և իւր շունչով կը մարէ կրօնական հնոցները, ձեռամբը կը փշրէ տգիտութեան շղթաները, և կախաղանը միայն կանգուն կը մնայ, զի տակաւին մարդկային նահատակներ կը պահանջէ. և նկուն մարդկութիւնը կառափնառին առջեւէն կը քայլէ կորաքամակ:

Դարերէ ի վեր ժողովուրդները տգիտութեան զոհերն են. կը լռեն, կը հնազանդին. բայց օր մի կը մռնչեն անոր դէմ, և իրենց մարտիրոսութեամբը կը սրբեն անիրաւութեանց և նախապաշարմանց հետքը, թէև անկարող ըլլան միահաղոյն արմատախիլ ընելու այս անիրաւութիւններն և նախապաշարմունքը, որք շարունակ կը ծլին, և թէպէտ ոչ նոյն զօրութեամբ, սակայն բաւական ոյժ ունին վերստին թունաւորելու և ապականելու ընկերութիւնը:

Մայտա առ Կոմս

Զգիտեմ թէ արդեօք այս տողերս երբէք պիտի հասնին քեզ. բայց չեմ ուզեր աշխարհէս հրաժարիլ առանց քեզ տալու վերջին հրաժեշտի ողջոյնս, քանի որ դուն այնչափ բարիք ըրիր ինձ, և անոր փոխարէն միայն չարիք կրեցիր ինձմէ: Այդ չարիքը թէև ակամայ գործեցի, սակայն բնաւ չկըրցայ արտասուել խղճիս առջև: Հաւտա՛ որ միտքս բազմիցս սրարչաւ եկաւ զքեզ որոնել օտարատեաց երկիրներու մէջ ուր կեանք կը պարգևես և

փոխարէն մահուան սպառնալիք կը տեսնես
անընդհատ : Ճակատագիրդ է ուրեմն ապերախտ-
ներ պատրաստել , կամ լաւ ևս է ըսել՝ վսեմ հո-
գիներու ճակատագիրն է զոհել իրենց անդորրու-
թիւնը , հարստութիւնն ու սիրտը՝ նահատակու-
թիւնը միայն իրենց վերապահելով : Եղբա՛յրդ իմ
ազնիւ , որպիսի՛ քաղցր մխիթարութիւն պիտի
ըլլար ինձ՝ եթէ յետին շունչս աւանդելու ժա-
մանակ վստահ ըլլայի թէ ոչ ոք իմ պատճառաւ
թշուառ պիտի ըլլայ : Բայց ներելի է ինձ այդ-
պիսի սփոփում մի :

Կեանքս կարի աւերեցաւ վշտէն , և ոչինչ
կարողացաւ զայն վերականգնել . վերջին անգամ
մի ս սիրտս խորունկ երախտագիտութեան մի
տկար արձագանքը կ'ուղղէ քեզ արդ : Ո՛հ , ո՛ր-
քան տագնապելի է սիրելիներէ բաժնուիլը : Բար-
եա՛ւ մնաս ուրեմն , ազնի՛ւ եղբայր , մնա՛ս բար-
եաւ : Իցի՛ւ թէ յիշատակս բարեկամ ոգւոյ պաշ-
տօն կատարէր տառապանացդ մէջ :

Տիգրան առ Տիկին Սիրա

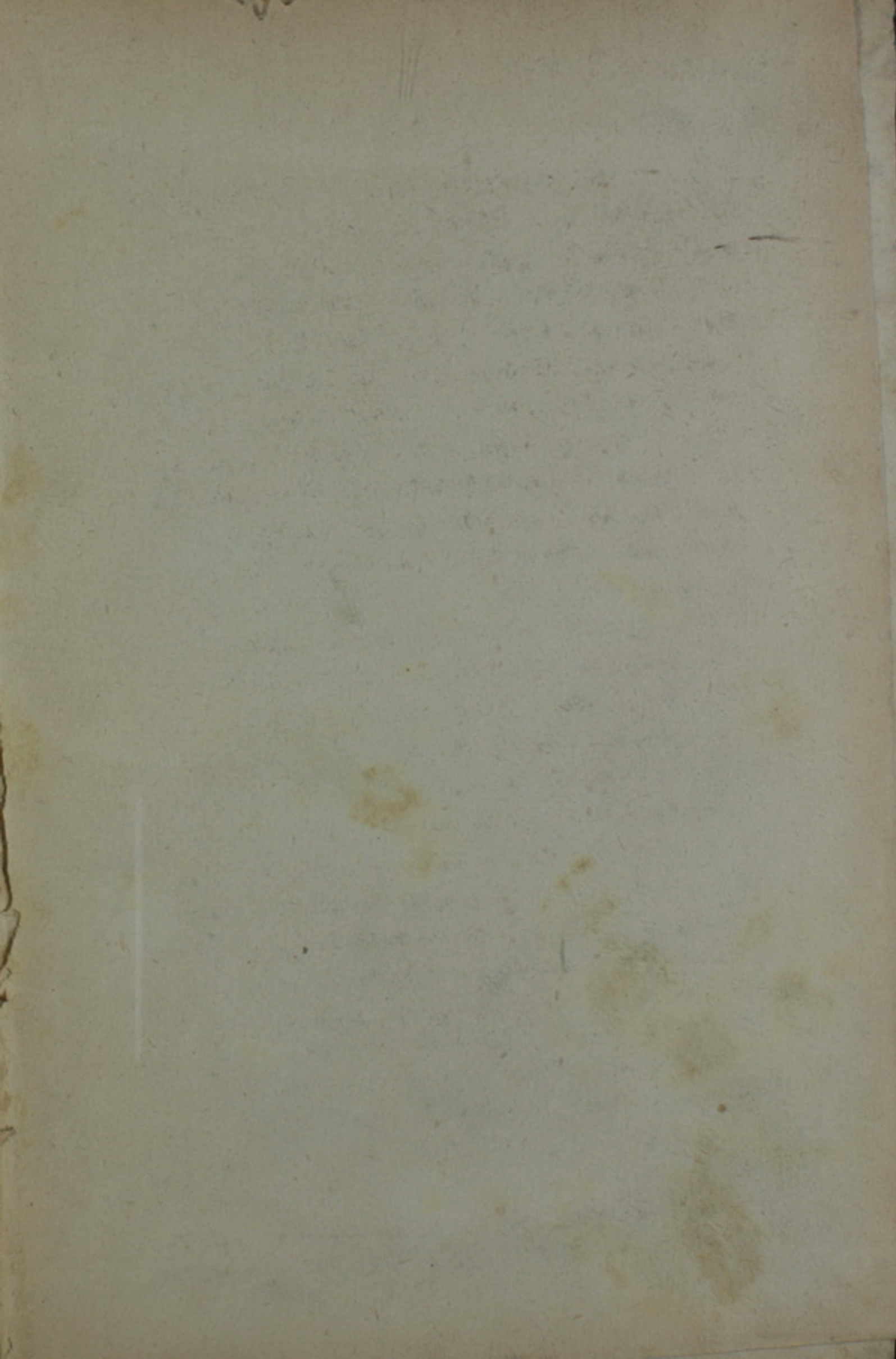
Տխու՛ր պաշտօն մ'ունիմ կատարելու ձեր քով ,
Տի՛կին . այն է իմացնել թէ մեր Մայտան ոչ ևս է :
Ինք պատուիրեց ինձ վերջին անգամ մ'ևս յայտնել
ձեզ իւր երախտագիտութեան հաւաստիքը ձեր ան-
խախտ բարեկամութեան համար , որ իւր վշտաբեկ
կենաց նեցուկն եղած էր : Ձեր վրայ ունեցած բա-
րեկամութիւնը մեծ էր , և լաւ գիտէք արդէն թէ
քիչերը կրցան սիրել այնչափ անձնուիրութեամբ և
հոգւոյ բարձրութեամբ որչափ ինքը : Խնդրեց միան-

գամայն որ մի ըստ միոջէ ձեզ հաղորդեմ իւր կե-
նաց վերջին սրտածմլիկ պարագաներն և ես կը
հնազանդիմ այդ սրբաշունչ հրամանին :

Բանտիս մէջ Մայտայիս ինձ ըրած այցելու-
թենէն ութ օր վերջն ազատ էի , և առ ինքը կը
վերադառնայի : Անկարող եմ նկարագրել անոր ու-
րախուժիւնը : Կը մոռնար զինքը մաշող անողորմ
ախտը , և ձեռքը իմինիս մէջ դրած , աչքը աչքիս
վրայ յառած « Երջանիկ եմ » կը մնջէր նուազուն
ձայնիւ : Յուսահատութեամբ կը նայէի իրեն , կը
տեսնէի թէ անկարող եմ մահուան ճիրաններէն
զինքը փրկելու , և անզուսպ արտասուացս ջերմու-
թեամբ իւր սառնահար ձեռքը կը տաքցնէի : « Տիգ-
րա՛ն , կ'ըսէր աղերսագին , վիշտդ հոգիս կը ճմլէ .
արիացի՛ր , զի մեր բաժանումը կարճատեւ պիտի
ըլլայ . պիտի միանանք վերը , կը շարայարէր , եր-
կինքը ցոյց տալով , և ոչինչ զմեզ պիտի բաժնէ :
Հաւտա Ատուծոյ , զի Ատուած օգնեց ինձ տառա-
պանացս մէջ , նա վերադարձուց զքեզ իմ սիրոյս ,
և նա կուտայ ինձ արդ քեզմէ զատուելու քաջու-
թիւնը : Ըսէ՛ , ի՞նչ պիտի ընէի եթէ զքեզ ինձ չը
վերադարձնէր , ի՞նչպէս կրնայի մեռնիլ առանց զքեզ
տեսնելու . աչքս սուղով պիտի գոցուէր իւր վեր-
ջին տրտմալի նայուածքը արձակելով : »

Կուզե՞ս ուրեմն զիս որք թողուլ երկրիս վրայ ,
Մայտա՛ , գոչեցի յուսարեկ ձայնիւ : Ո՛չ , չեմ
ուզեր ապրիլ , հետդ պիտի գամ , մի և նոյն գերեզ-
մանը պիտի ունենանք :

« Զգուշացի՛ր , ըսաւ , կ'արգիլեմ զայդ , զի
մահուան հանգիստս պիտի վրդովես , և գերեզմանիս

[15 n.]

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0042208

ЦЕНА

АТ

6155